

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

SULTAN ALP ARSLAN DÖNEMİ SELÇUKLU DEVLET GELENEKLERİ VE TÖRENLERİ

AZİZ BASDİN

TARİH ANABİLİM DALI

TEMMUZ 2017

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

SULTAN ALP ARSLAN DÖNEMİ SELÇUKLU DEVLET GELENEKLERİ VE TÖRENLERİ

Aziz BASDİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ 2017

Aziz BAŞDİN tarafından hazırlanan "Sultan Alp Arslan Dönemi Selçuklu Devlet Gelenekleri ve Törenleri" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TARİH Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Salim KOCA
Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi
Bu tezin kapsam ve içerik olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~

Üye: Doç. Dr. Süleyman ÖZDEK
Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi
Bu tezin kapsam ve içerik olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~

Üye: Prof. Dr. İlhan ERDEM
Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi
Bu tezin kapsam ve içerik olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 20 / 07 / 2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof.Dr. Hilmi ÜNSAL
Enstitü Müdürü

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

26.07.2017

Aziz BAŞDİN

SULTAN ALP ARSLAN DÖNEMİ SELÇUKLU DEVLET GELENEKLERİ VE TÖRENLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Aziz BAŞDİN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2017

ÖZET

İslamiyet öncesi Türk kültürü içinde en önemli unsurlar arasında gelenek ve törenler gelir. Türkler, tören ve geleneklerini muhafaza ederek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Türk gelenek ve törenlerin oluşmasında Orta Asya'nın iklim ve doğa şartları etkili olmuştur. Bu gelenek ve törenlerin içinde saray, askeri, sosyal, iktisadi ve dini gelenekler ve törenler önemli bir yer tutar. İslamiyet'in kabulünden sonra şekillenen Türk kültürü içinde, Orta Asya'da oluşan gelenek ve törenler, İslami bir kimlik kazanmakla birlikte aynı geleneğin devamı şeklinde uygulanmıştır. Bu gelenek ve törenlerin icra edildiği Türk-İslam devletlerinin başında Büyük Selçuklu Devleti gelmektedir. Bu çalışmada Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan döneminde icra edilen devlet gelenekleri ve törenleri, eski Türk gelenek ve törenleri arasında bağlantı kurularak açıklanmaya çalışılacaktır.

Bilim Kodu : 112409

Anahtar Kelimeler : Gelenek, Tören, İslamiyet Öncesi Türk Kültürü, Selçuklu Kültürü, Sultan Alp Arslan

Sayfa Adedi : 80

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Salim KOCA

SELJUK STATE CUSTOMS AND CEREMONIES IN SULTAN ALP ARSLAN PERIOD

(Master Thesis)

Aziz BAŞDİN

GAZI UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INTITUTE

July 2017

ABSTRACT

Customs and ceremonies are among the most important elements in pre-Islamic Turkish culture. The Turks maintained their existence by preserving their ceremonies and customs. The formation of Turkish customs and ceremonies has influenced the climate and natural conditions of Central Asia. In these customs and ceremonies, palace, military, social, economic and religious customs and ceremonies take an important place. Customs and ceremonies that took place in Central Asia in the Turkish culture that took shape after the acceptance of Islam were applied as a continuation of the same tradition with acquiring an Islamic identity. These customs and ceremonies are performed at the beginning of the Turkish-Islamic states is the Great Seljuk State. In this study, the state customs and ceremonies performed during the Great Seljuk Sultan Alp Arslan period will be tried to be explained by linking the old Turkish traditions and ceremonies.

Science Code : 112409

Key Words : Custom, Ceremony, Pre-Islamic Turkish Culture, Seljuk Culture, Sultan Alp Arslan

Page Number : 80

Supervisor : Prof. Dr. Salim KOCA

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla, yön tayininde ve konu seçiminde kıymetli tecrübelerini benden eksik etmeyen danışmanım sayın Prof. Dr. Salim KOCA'ya, maddi ve manevi yardımlarını benden eksik etmeyen çok değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Aziz BAŞDİN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

SİMGELER VE KISALTMALAR x

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA ESERLER xi

1. GİRİŞ 1

2. SARAY GELENEKLERİ VE TÖRENLERİ 5

2.1. Tahta Çıkma Töreni 5

2.2. Veliaht Tayini 7

2.3. Kabul Töreni 9

2.3.1. Münferit Kabuller 9

2.3.2. Toplu Kabuller 10

2.4. Karşılama ve Uğurlama Törenleri 10

2.5. Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri 12

2.5.1. Unvan ve Lakaplar 12

2.5.2. Hutbe 13

2.5.3. Sikke/Para 14

2.5.4. Taht 15

2.5.5. Taç 16

2.5.6. Çetr 17

2.5.7. Tıraz 18

2.5.8. Bayrak 19

2.5.9. Nevbet 19

2.6. Hediye Göndermek 20

2.7. Elçi Göndermek 21
2.8. Siyasi Vasiyette Bulunmak 23
3. ASKERİ GELENEKLER VE TÖRENLER 25
3.1. Savaştan Önce Yapılan Askeri Gelenekler ve Törenler 25
3.1.1. Teftiş (Geçit Töreni) Yaptırmak 25
3.1.2. Barış Önerisinde Bulunmak 26
3.1.3. At Kuyruğu Bağlamak 27
3.1.4. Orduya Nutuk Söylemek 27
3.1.5. Zafer İçin Dua Etmek 28
3.2. Savaş Sırasında Yapılan Askeri Gelenekler 30
3.2.1. Bayraktarı Harekete Geçirmek 30
3.2.2. Hareket ve Zafer Davulu Çaldırmak 30
3.2.3. Savaşta Başarı ve Kahramanlık Gösterenleri Ödüllendirmek 31
3.3. Savaş Sonrasında Yapılan Askeri Gelenekler ve Törenler 32
3.3.1. Fetihnâme ile Hediye Göndermek 32
3.3.2. Kurtuluş Akçesi Almak 34
3.3.3. Askerî Başarı İle İlgili İsim, Unvan ve Lâkap Almak 35
3.3.4. Uğurlama ve Karşılama Töreni Yapmak 37
3.3.5. Zafer Kutlaması Yapmak 37
4. SOSYAL HAYAT İLE İLGİLİ GELENEKLER VE TÖRENLER 39
4.1. Toy Töreni 39
4.2. Düğün Töreni 41
4.3. Düğün ve Evlenme Gelenekleri 43
4.3.1. Çeyiz Geleneği 43
4.3.2. Saçı Geleneği 44
4.3.3. Kalın ve Süt Hakkı Bağlamında Mehir Geleneği 45
4.4. Milli Bayramlar 46

4.4.1. Nevruz Bayramı 47
4.4.2. Mihrigan Bayramı 48
4.4.3. Sede Bayramı 49
5. İKTİSADİ GELENEKLER 51
5.1. Devlet Emirlerine Toprak Tevcih Etme (Ikta) 51
5.2. Akın ve Ganimet Paylaşımı 53
5.3. Yaylak ve Kışlak Geleneği 54
5.4. Geleneksel Hayvan Yetiştiriciliği (At ve Koyun) 57
6. DİNİ GELENEKLER VE TÖRENLER 59
6.1. Cenaze ve Yas Törenleri 59
6.2. Cenaze Töreninde ve Sonrasında Uygulanan Gelenekler 61
6.2.1. Ağıt Yakmak 61
6.2.2. Elbiseyi Ters Giymek ve Eşyaların Ters Kullanılması 62
6.2.3. Matem Elbisesi (Kara Elbise) Giymek 63
6.2.4. Saç Baş Yolmak 64
6.2.5. At Kuyruğu Kesmek ve Bağlamak 65
6.2.6. Atalar Kültü Bağlamında Ata Mezarı Ziyareti 67
7. SONUÇ 71
KAYNAKLAR 73
ÖZGEÇMİŞ 79

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	**Açıklamalar**
M.Ö.	Milattan Önce
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA ESERLER

Selçuklu ve Sultan Alp Arslan dönemine ait birçok tercüme edilmiş ana kaynaklar ve günümüz Ortaçağ tarihi alanında çalışmış tarihçilerin eserleri vardır. Ancak konumuzu ihtiva eden yönüyle Selçuklu devlet gelenekleri ve törenleri hakkında spesifik çalışma yapılmamıştır. Sultan Alp Arslan dönemine ait gelenek ve törenler, elde ettiğimiz kaynak ve araştırma eserlerden yararlanılarak ortaya çıkarılmıştır. Bu kaynaklar ve araştırmalar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

A. Kaynaklar

1-İbnü'l Adim: (1192-1162) Halep'te dünyaya gelen yazarı asıl adı Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebi'dir. Eyyubi devrinin önemli alimleri arasında yer alan yazar, kadılık görevi ve elçilik görevlerinde de bulunmuştur. Kahire'de vefat eden yazarın **Bug'yetü't-taleb fî târîhi Haleb**[1] adlı eseri vardır. Yazar bu eserinde Halep'in tarihi, coğrafyası ve meşhur şahısların hayatları hakkında önemli bilgiler vermiştir. Eserin Selçuklularla ilgili bölümü Ali Sevim tarafından 1982 yılında neşredilmiştir. Çalışmamızda yer alan şahıs adları bu eserden yararlanılarak açıklanmıştır. Ayrıca Zübdetü'l Haleb Min Tarihi Haleb[2] adlı eserinde de önemli biyografik bilgiler verse de Selçuklu Haçlı mücadelelerini konu edinmiştir. Buna ek olarak da eserin içinde Malazgirt Savaşı maddesi mevcut olduğundan askeri geleneklerin bir kısmı hakkında bilgi edinmek için bu eser de kaynakçamızda yer almıştır.

2- İbnü'l Cevzi: (1116-1201**)** Asıl adı Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Cemalüddin el-Bağdadi olan yazarımız Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Yaşadığı dönem boyunca birçok değerli bilim insanında dersler almıştır. Bağdat'a yerleşerek burada medrese hocalığı, camilerde ve çeşitli topluluklarda vaizlik yapmış, 300 kadar eser ortaya koymuştur. 1201 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Genellikle dini eserler vermesinin yanında tarih ve biyografik eserlerde kaleme almıştır. Çalışmamızda **El- Muntazam Fi Tarihi'l Ümem** adlı eserinin Selçuklularla ilgili kısmının bulunduğu bölüm Ali Sevim tarafından çeşitli değerlendirmelerle **El- Muntazam Fi Tarihi'l Ümem'de Selçuklular**[3] adıyla tarih dünyasına kazandırılmıştır. Birçok yönden faydalandığımız bu eser tez konusuna ait

[1] İbn'ül A. (1989). *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb.* (Çev. A.Sevim.). Ankara: TTK Yayınları
[2] İbnü'l A. (2014). *Zübdetü'l Haleb Min Tarihi Haleb.* (Çev. A.Sevim). Ankara: TTK Yayınları.
[3] İbnü'l, C. (2014). *El- Muntazam Fi Tarihi'l Ümem'de Selçuklular.* (Çev. A. Sevim). Ankara: TTK Yayınları.

başlıkların oluşmasında ve özellikle saray, askeri, sosyal ve iktisadi gelenekler ve törenler hakkında somut bilgiler elde etmede fayda sağlamıştır.

3- Reşidü'D- Din Fazlullah: (öl.1318) Ortaçağ İslam dünyasının yetiştirdiği en seçkın devlet adamı ve bilim adamı olan yazarımız kaynak eser olarak kullandığımız **Cami'üt Tevarih**[4] adlı eseri 2011 yılında Erkan Göksu ve H.Hüseyin Güneş çeşitli notlar ve açıklamalar ile Cami'üt Tevarih: Selçuklu Devleti adıyla tercüme etmiştir. Aslına bakılacak olursa eserin iki ayrı versiyonu vardır. 1306-1307 yıllarında tamamlanan birinci versiyonu üç cilt, 1310'da tamamlanan ikinci versiyonu ise dört cilt olarak düzenlenmiştir. Yazar, eseri İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a, ithaf etmeyi düşündüyse de Gazan Han'ın eser tamamlanmadan vefat etmesi üzerine, yazar hükümdarın halefi Olcaytu'ya eseri takdim etmek istedi ise de Olcaytu bunu kabul etmedi ve eserin Gazan Han'a ithaf edilmesini isteyerek kendisi için de ayrı bir umumi tarih yazmasını istemiştir. Eserin ikinci cildinin beşinci cüzü olan ve Selçuklulara ait bilgiler veren bölümü Ahmet Ateş tarafından neşredilmiştir. Kullandığımız kaynak da bu neşredilen esere göre tercüme edilmiştir. Bu eserde Selçuklulara ait hükümdar dönemlerine ait bilgiler verdiğinden çalışmamızda faydalanılmıştır.

4- Sıbt İbnü'l Cevzi: (1186-1257) İbnü'l Cevzi'nin torunu olarak Bağdat'ta dünyaya gelen yazarın asıl adı Şemsüddin Ebu'l Muzaffer Yusuf b. Kızoğlu b. Abdullah'tır. Dedesi İbnü'l Cevzi'nin ölümü üzerine Bağdat'tan ayrılarak Eyyubi yönetimindeki Dımaşk'a yerleşmiştir. Eyyubi devrinin önemli medreselerinde hocalık yapmıştır. Eyyubi hükümdarları ile Haçlılara karşı düzenlenen ve zaferle sona eren Nablus harekatına katılmıştır. 1257 yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir. Birçok eser veren yazarın, kaynak olarak kullandığımız eseri **Mira'atü'z-zaman fi Tarihi-l ayan**[5] dır. Bu eser insanlığın yaratılışından 1256/57 yılına kadarki olayları ihtiva etmektedir. Kendi zamanından önce cereyan eden olayları kendinden önce yaşamış yazarların eserlerinden nakletmiştir. Ayrıca Selçuklular hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Sultan Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşah dönemlerine ait kıymetli bilgiler veren yazarın eserinden konumuzun bölümlerine ait birçok bilgiden yararlanılmıştır.

---

[4] Reşidü'd-din Fazullah. (2011). *Cami'üt Tevarih: Selçuklu Devleti*. (Çev. E. Göksu- H.H. Güneş). İstanbul: Selenge Yayınları.

[5] Sıbt İbnü'l, C. (2011). *Mira'atü'z-zaman fi Tarihi-l ayan***.** (Çev. A. Sevim). Ankara: TTK Yayınları.

B. Araştırma Eserler

Konumuz gelenekler ve törenler olduğundan ve uzun vadede ortaya çıkan ve uygulanan faaliyetleri ele alacağımız konuda sadece Selçuklu gelenekleri ve törenlerini ele alan eserler değil İslamiyet öncesi Türk kültürünü ele alan çalışmalardan da faydalanılmıştır. Bu çalışmaların başında Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu tarafından kaleme alınan **Türk Milli Kültürü**[6] adlı eser gelir. Eserde Türk kültürünün oluşmasını etkileyen faktörler, İslamiyet öncesi kurulan Türk devletleri hakkında bilgi verilerek bu devletlerin oluştuğu Bozkır kültürü hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca İslami devir Türk kültürü hakkında da bilgi verilerek İslam öncesi ve sonrası meydana gelen Türk kültürü arasında bağlantı kurulması sağlanmıştır. Konumuz itibariyle bu açılardan faydalandığımız eserde spesifik olarak bozkır coğrafyasında başlayıp İslami devirle devam eden veliahtlık, atalar kültürü ve iktisadi hayat konularında bilgi edinilerek çalışmaya katkı sağlanmıştır. Yine Türk kültürüne ait bir çalışma olan ve Prof. Dr. Salim Koca tarafından kaleme alınan **Türk Kültürünün Temelleri II**[7] adlı eserden İslamiyet öncesi Türk kültürü ve devlet hayatı hakkında bilgi edinmek için faydalanılmıştır. Özellikle iktisadi gelenekler, dini gelenekler ve törenler, bayramlar ve bayram kutlamaları hakkında faydalanılmıştır. Dini gelenekler ve törenler hakkında bilgi edinmek amacıyla Prof. Dr. Ünver Günaydın ve Prof. Dr. Harun Güngör tarafından ortaya çıkarılan **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**[8] adlı eserde çalışmamızın son bölümü olan Dini Gelenekler ve Törenler kısmında fayda sağlamıştır. Ayrıca İslamiyet öncesi Türk devlet felsefesini anlamak ve bu anlayışın İslami devire nasıl yansıdığını tespit etmek adına Prof. Dr. Bahaeddin Ögel tarafından ortaya çıkarılan **Türklerde Devlet Anlayışı**[9] adlı eserden de faydalanılmıştır.

Sultan Alp Arslan döneminde uygulanan Selçuklu devlet gelenekleri ve törenlerinin İslamiyet öncesi Türk kültüründeki temellerini idrak etmek için yukarıda mevzu bahis araştırma eserlerinin yanında Selçuklu dönemi ve kültürüne ait hazırlanmış birçok eserden de faydalanılmıştır. Selçuklular ve Sultan Alp Arslan dönemine ait çalışma ortaya koymuş birçok Selçuklu tarihçileri bulunmaktadır. Bunların başında çalışmamızın şekli olarak oluşmasında ilham veren ve çalışmanın bölümlerindeki her başlık için fayda sağladığımız Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'e ait **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. Cilt Alp**

---

[6] Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli kültürü*. (On Beşinci Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları

[7] Koca, S. (2010). *Türk kültürünün temelleri-II*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Kültür Yayınları.

[8] Günay, Ü. ve Güngör, H. (2015). *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.

[9] Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı.* (İkinci Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları

Arslan ve Zamanı[10] adlı eser bir manada çalışmanın temel kaynağını teşkil etmiştir. Eserde Sultan Alp Arslan döneminde devlet hayatında mevcut olan saray, iktisadi, dini ve sosyal hayat ile ilgili gelenekler ve törenler hakkında tafsilatlı olarak bilgi sağlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümüm teşkil eden Askeri Gelenekler ve Törenler kısmı için büyük ölçüde Prof. Dr. Salim **Koca'nın Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür**[11] adlı eserinden faydalanılmıştır. Eserde Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin askeri hayatı, askeri yapısı ve işleyişi, ordunun temel unsurlarına ait bilgiler verilirken, ek olarak askeri gelenekler ve törenler bölümünü de yer verilmiştir. Bu bölümde yer alan Sultan Alp Arslan'a ait askeri gelenekler ve törenler yapılan çalışmaya büyük ölçüde katkı sağlamış, tezin ikinci bölümü, bu eser referans alınarak hazırlanmıştır. Yine Prof. Dr. Salim Koca tarafından hazırlanan **Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubad'a)**[12] adlı eserden de faydalanılmıştır. Zira bu eserde Sultan Alp Arslan'dan önceki siyasi buhran ve Alp Arslan'ın tahta çıkışı hakkında bilgiler verilirken, özellikle Malazgirt Savaşı hakkında ayrı bir bölüm ele alınmıştır. Çalışmada yer alan Malazgirt Zaferi sırasında uygulanan askeri gelenekler ve törenler hakkında fikir edinmek için bu eserden faydalanılmıştır. Ayrıca Selçuklu siyasi, iktisadi, içtimai ve dini hayatını anlamak ve çalışmaya ek olması için Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu tarafından kaleme alınan **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**[13] adlı çalışmadan faydalanılmıştır. Yine Pof. Dr. İbrahim Kafesoğlu tarafından ortaya çıkarılan **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**[14] adlı eserden de Selçuklu sultanı Melikşah'ın döneminin anlaşılmasında ve özellikle çalışmanın içeriğinde yer alan veliahtlık ve siyasi vasiyette bulunmak başlıklarına ışık tutması amacıyla yararlanılmıştır. Tüm bu çalışmalara ek olarak tüm bilgilerin anlaşılmasında ve konunun bütünsel olarak ele alınmasını sağlamak amacıyla çalışmada var olan hemen hemen bütün konuları ihtiva etmeleri amacıyla Prof. Dr. Osman Turan tarafından kaleme alınan **Selçuklular Zamanında Türkiye**[15] ve **Selçuklular Tarihi Türk-İslam Medeniyeti**[16] adlı eserlerden de faydalanılmıştır.

---

[10] Köymen, M.A. (2016). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Alp Arslan ve Zamanı.* (Altıncı Baskı). Ankara: TTK Yayınları.
[11] Koca, S. (2005). *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür*. (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.
[12] Koca, S. (2016). *Türkiye Selçukluları Tarihi Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubad'a.* (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.
[13] Kafesoğlu, İ. (2016). *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
[14] Kafesoğlu, İ. (2014). *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
[15] Turan, O. (2016). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. (Ondördüncü Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.
[16] Turan, O.(2015). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Son olarak yukarıda zikrettiğimiz yazarların konumuzla ilgisi bulunan birçok makalesinden ve kaynaklar kısmında göstermeyi tercih ettiğimiz birçok yazarın ve tarihçinin de konumuzu ihtiva eden çalışmalarına yer verilmiştir.

1. GİRİŞ

Türk tarihinde ve Türk devlet nizamında önemli bir yeri olan devlet gelenekleri ve törenleri, binlerce yıllık bir maziye sahip olan Türk tarihini, çeşitli evreler geçirse de devam eden bir tarihi kültürün parçası olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Nitekim, dünya üzerinde var olmuş ve var olan toplumlar birbirlerinden kültürel farkları ile ayrılırlar. Tarihi gerçekler ışığında, Türkler tarihi devirlerde töresine ve devlet nizamına sahip bir kavim olmaları hasebiyle askeri başarıların yanında köklü bir kültür birikimine sahip olmalarıyla da öne çıkan bir millet olmuştur.

Türk devlet gelenekleri ve törenleri, tarihi gelişmelerin ve değişmenin içinde temelleri ve özü daima korunan bir değerler bütününün var olduğunu bizlere göstermektedir. Türk kültüründe geleneklerin ve törenlerin var olması, Türk kültürünün zenginliğini ve Türklerin kültürüne bağlı bir millet olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Hiç şüphesiz bu kültürün içinde oluşan saray, askeri, içtimai, iktisadi, dini gelenekler ve törenler bu kültürün vazgeçilmez bir parçasıdır.

Türk milleti tarihi süreçte birçok coğrafyada hüküm sürmüş, gelenekleri ve törenleri hüküm sürdüğü bu coğrafyalarda şekillenmiştir. İslam dinine girdikten sonra dahi İslamiyet öncesi gelenek ve törenlerini bazı değişimler geçirse de devam ettirmişlerdir. Birçoğu ‘’atlı göçebe kültür’’ izlerini taşıyan gelenek ve törenleri günümüze değin devam etmiştir. İslamiyet’in kabulü ile bu gelenekler ve törenlerde değişiklikler olsa da aynı geleneğin devamı şeklinde devam etmiştir. Türk devlet gelenek ve törenleri, Türk töresinde her şeyin üzerinde tutulan devletin kuruluşundan yıkılışına kadar sürmüştür. Milli değerlerine sahip çıkan Türk milleti, töresinin bozulmaması için gelenek ve törenlerini her daim muhafaza etmeye çalışmıştır.

Konumuz gereği devlet geleneklerinin ve törenlerinin ihtivası hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır. Devlet gelenekleri ve törenlerinin başında saray içinde ve saray çevresinde icra edilen gelenek ve törenler gelir. Türk milleti tarihte birçok kez devlet kurmuş, devletlerini belirli bir teşkilat içinde devam ettirmişlerdir. Bu gelenekler ve törenlerin başında tahta çıkma töreni gelmektedir. Türk töresinde hükümdarın tanrı bağışı olarak aldığına inanılan kut sayesinde tahta çıktığına inanılır ve bu doğrultuda tahta çıkma töreni gerçekleştirilirdi. Saray törenlerinin bir diğeri de veliaht tayini idi. Veliaht,

hükümdarın sağ olduğu dönemde kendisinden sonra tahta çıkmasını istediği hanedan üyesinin belirlenmesiydi. Ancak, Türk töresinde hanedan üyelerinin her birinin tahtta hakkı olduğu için umumiyetle veliaht tayin edilen ve diğer hanedan üyeleri arasında rekabet olurdu. Öyle olsa da veliaht tayini edilmek suretiyle tahta çıkma yöntemi en geçerli ve en çok kullanılan yöntemler arasında gelmekteydi. Ayrıca, hükümdar ve saray için belirli teşrifat kuralları içinde icra edilen kabul törenleri de saray törenleri içinde yer almaktaydı. Bu kabul törenleri genel manada diplomatik ilişkiler için yapılırdı. Kabul törenleri münferit ve toplu bir şekilde olabilirdi. Yapılan törende kabul edilen görevliler büyük bir törenle karşılanır, onlara izzet ve ikramda bulunulurdu. Bunda amaç kabul edilen görevlilere devletin gücünü göstermek ve diğer devletlere karşı gözdağı vermekti. Ayrıca uğurlama ve karşılama törenleri de aynı kurallar dairesinde ve aynı amaçlarla icra edilirdi. Saray geleneklerinin başında ise hâkimiyet ve hükümdarlık sembolleri gelmektedir. İslamiyet öncesi var olan bu semboller, İslamiyet sonrası bazı eklemeler yapılarak devam etmiştir. Hâkimiyet ve hükümdarlık sembollerini kazanan hükümdar meşru vasıf kazanarak devlet lideri olurdu. Bundan başka hediye geleneği ve elçi göndermekte saray gelenekleri içinde yer alırdı. Tamamen devletin gücünü gösterme ve iyi diplomatik ilişkiler amaçları için uygulanan mevzu bahis gelenekler, Türk tarihinde her dönemde uygulanmıştır.

Türk milleti askeri faaliyetleri ile tarihte ün salmış bir millet olmuştur. Ordu-millet fikri bugün dahi geçerli bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk milleti için askerlik, hayatın bir parçası olmuştur. Eski Türklerden günümüze askerlik kutsal bir kavram olarak benimsenmiştir. Bu anlayıştan ötürü, askeri faaliyetler belirli gelenek ve törenler çerçevesinde uygulanmıştır. Başka bir deyişle, askeri faaliyetler ve davranışlar zamanla gelenek halini almıştır. Bunları savaş öncesi, savaş sırasında ve savaş sonrasında uygulanan gelenekler ve törenler olarak belirtmek gerekir. Savaş öncesinde icra edilen gelenekler ve törenler arasında ilk olarak ordunun durumunu tespit etmek için uygulanan resmigeçit töreni yer alır. Bunda amaç, ordunun son defa eksikliklerinin giderilmesini sağlamaktı. Bundan başka, savaş durumunu istişare etmek için savaş meclisi toplamak, barış yolu ile anlaşmaya varmak için düşmana barış önerisinde bulunmak, atın kontrolünü sağlamak için atkuyruğu bağlamak, ordunun motivasyonunu arttırmak için orduya nutuk söylemek ve zafer için dua etmek savaş öncesi uygulanan askeri geleneklerdir. Ayrıca savaş sırasında savaşın başlangıcını yapmak amacıyla bayraktarı harekete geçirmek, savaşın zafere gitmesi neticesinde zafer davulu çaldırmak, daha sonraki fetihlerde savaşa katılanların motivasyonunu arttırmak için başarı gösterenleri ödüllendirmek gibi gelenekler

uygulanmıştır. Son olarak savaş sonrasında Ortaçağ'ın bir geleneği olarak zaferin diğer ülkelere duyurularak gözdağı vermek için fetihname ile hediye göndermek, savaşın sonunda mağlup olan kişiden kurtuluş akçesi olarak nakti para alınarak serbest bırakılması, kazanılan zafer için askeri unvan ve lakap almak, mağlup olan liderin kurtuluş akçesini ödedikten sonra insani değerler kaidesi içerisinde uğurlama töreni yapmak ve zafer için kutlamak yapmak da savaş sonrası yapılan askeri gelenek ve törenlerdir.

Gelenek ve törenler toplum hayatını düzenleyen değerler bütünü olduğu için cemiyet içinde de birtakım gelenek ve törenler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki hükümdar ve halkın kaynaşmasını sağlayan, aynı zamanda hükümdarın halkı doyurma vazifesi olarak gördüğü toy törenleridir. Bunun dışında evlenme gelenekleri ve törenleri yer alır. Evlenme gelenekleri içinde kalın, evlenecek erkeğin kız ailesine verdiği teminattır ki İslamiyet'in kabulünden sonra mehir geleneği veya hukuku ile iç içe uygulanmıştır. Ayrıca eski bir gelenek olan saçı geleneği de hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrası Türk sosyal hayatı içerisinde uygulanan düğün gelenekleri arasındadır.

İktisadi olarak da birtakım gelenekler Türk kültür hayatında önemli bir yer tutar. Bunların başında eski Türk devlet hayatında hanedan üyelerine ve devlet ileri gelenlere toprak tevcih etme olan ve Selçuklularda ikta adı verilen toprak sistemidir. Bunun yanında atlı göçebe kültürünün yansıması olarak da yaylak ve kışlak arasında gidip gelme de iktisadi gelenekler arasında yerini almıştır. Bu geleneğin üretim tarzına yansıması olarak belirli hayvan yetiştirmek de iktisadi hayatta gelenek olmuştur. Bunlardan at ve koyun yetiştiriciliği eski Türklerden Selçuklulara uygulanan iktisadi faaliyettir. Son iktisadi faaliyet olarak da belirli ihtiyaçların karşılanmaması sebebiyle ortaya çıkan akın ve ganimet paylaşımı da tüm Türk devletlerinde uygulanmıştır.

Son olarak sosyal hayatın içinde yer alan ancak ayrı bir kategoride değerlendirmek gereken dini hayata dair gelenek ve törenlerdir. Bunların ilki cenaze törenleridir. Cenaze törenleri ve bu tören sırasında uygulanan ağıt yakmak, elbiseyi ters giymek, saç baş yolmak gibi faaliyetler hem ölen kişiye verilen değerin bir yansıması olurken aynı zamanda toplum içinde birliği sağlayan geleneklerdir. Dini hayatın içinde son gelenek ise ataların mezarlarını ziyaret etmektir. Bu gelenekler ve törenler eski Türklerden Selçuklulara ve Sultan Alp Arslan devrinde birtakım değişikliler yaşasa da mütemadiyen devam ettirilmiştir.

2. SARAY GELENEKLERİ VE TÖRENLERİ

2.1. Tahta Çıkma Töreni

Türk kültüründe ve devlet idaresinde gelenekler ve törenler arasında en önemlilerinden biri tahta çıkma törenidir. Çünkü bu törenle iktidar değişikliği olmakta, yeni bir düzen kurulmaktaydı. Hükümdar olmak için uygulanan törenleri tahta çıkma töreni olarak değerlendirmek mümkündür[17]. Türklerde tahta çıkma töreni Türk tarihinin ilk dönemlerinden Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar uygulanmıştır. Sadece devlet ricali için değil, hükümdarın halka ilanı manasında olması hasebiyle halk nazarında da bu tören önem arz etmekteydi. Eski Türklerde tahta çıkma töreni sırasında, Kağanın bir keçe veya halı üzerine konarak kaldırılması çok yaygındı. Göktürklerde yeni bir hakan seçildikten sonra, devletin ileri gelenleri onu bir keçe üzerine oturtuyor ve onu güneşin geziş yönünü izleyerek, dokuz defa döndürüyorlardı. Bu gelenek ve uygulamayı Toba Devleti ile daha sonraki Hitay Devleti'nde de görmekteyiz. Ayrıca keçe üzerinde her dönüşünde bütün halk onu selamlıyordu. Böylece halk, devlet ve kağan arasında bir bütünleşme ve kaynaşma doğuyordu[18]. Yine tahta çıkma sırasında hükümdara vazifeleri hatırlatılır ve and içtirilirdi[19]. Bu uygulama ile hükümdara sorumluluk yükletilerek, onun kendinden önce halk için çalışması sağlanmak isteniyordu.

Selçuklu devlet hayatında da önemli bir yeri olan Tahta Çıkma Töreni her hükümdar değişiklinde tatbik edilmiştir. Sultan Alp Arslan dönemine baktığımızda bunu görmek mümkündür. Tuğrul Bey vefat etmeden önce üvey oğlu olan Süleyman'ın adına hutbe okutarak hükümdar ilan etmiştir. Ancak devlet ricali hükümdar olarak Alp Arslan'ı istemekteydi ve bunun için Kutalmış[20] tehlikesine karşı Alp Arslan adına hutbe okutup onu sultan ilan ettirdiler[21]. Bu devlet ricali içinde İslam ülkelerinde Selçuklu hakimiyetinin yayılmasında ve yerleşmesinde başlıca rol oynayan Erdem ve Erbasgan gibi ünlü Selçuklu

---

[17] Koçak, K. (2011). İslamiyet'ten Önceki Türk Devletlerine Göre Tahta Çıkma Töreni ve Yöntemleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 2(3), 103.

[18] Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı.* (İkinci Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları, 89.

[19] Ögel, 2016, 93.

[20] Anadolu fatihi Süleyman-Şah'ın babası ve Tuğrul Bey'in amcaoğludur. Babası Arslan (İsrail) Yabgu'ya bağlı Türkmenlere (Balhan, Irak) dayanarak Tuğrul Bey'in son zamanlarında başlayıp Alp Arslan'ın saltanatının başlarına dek taht iddiasında bulunarak çıkardığı isyan Selçuklu Devleti için çok önemli iç sorun haline gelmiştir. Sultan Alp Arslan'ın askeri harekâtı sonucunda bertaraf edilmiştir. Bkz: İbn'ül Adim.(1989). ***Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb.*** (Çev. A.Sevim.). Ankara: TTK Yayınları, 206.

[21] Sevim, A. (1999). *Sıbt İbn'ül Cevzi'nin Mir'atü'z Zaman fi Tarihi'l Ayan* adlı eserindeki Selçuklularla ilgili bilgiler II: Sultan Alp Arslan Dönemi. *Belgeler Dergisi*, 19(23), 4.

komutanları vardı[22]. Veliaht ilan edilen Süleyman'ın ise en büyük destekçisi vezir Kündiri idi. Kündiri diğer taht adaylarının önünü kesebilmek için isyan eden hanedan üyesi Kutalmış'ı Girdkuh kalesindeki sıkıştırdıktan sonra Tuğrul Bey'in ölümü üzerine kuşatmayı kaldırarak veliaht olan Süleyman'ı tahta çıkararak adına hutbe okutmuştur[23].

Bundan sonra tahtın korunması için tahtın yeni sahibinin karşısına çıkan her taht davacısının bertaraf etmesine bağlı olduğunu iyi bilen vezir Kündiri Alp Arslan' a elçi göndermiş, onun Horasan meliki olarak tanındığını, yeni sultanın saltanatına karşı gelindiğinde silah kuvvetiyle koruyacağını bildirdi[24]. Ancak Tuğrul Bey döneminde isyan eden hanedan üyesi Kutalmış, vezir Kündiri'nin kuşatmasından kurtulduktan sonra Türkmen destekli ordusu ile Kündiri'nin üzerine yürümüş ve Kündiri Rey şehrine kaçarak kurtulmuştur. Akabinde Rey üzerine yürüyen Kutalmış, Kündiri ve Süleyman'ı bir kez daha sıkıştırmıştır. Desteği olmayan Kündiri, siyasi bir manevra yaparak Süleyman'ı tahttan indirerek Alp Arslan'ı tahta davet ederek adına hutbe okutmuştur[25].

Kuşatma altındaki Kündiri'yi kurtarmak ve Kutalmış'ı bertaraf etmek için yola çıkan Alp Arslan 20 bin kişilik ordusu ile Rey üzerine yürüdü. Kutalmış'a davasından vazgeçmesini tavsiye etti ancak Kutalmış bunu şiddetle reddetti[26]. Ardından Kutalmış ve Alp Arslan 1064 yılında Damgan yakınlarında Milh Vadisinde karşı karşıya gelerek aralarında savaş cereyan etmiştir. Savaş neticesinde Kutalmış süratle mağlup edildi[27]. Tahta çıkmak için bir engeli kalmayan Alp Arslan Rey şehrinde tahta çıktı. Türk hakimiyet anlayışının bir yansıması olarak cereyan eden bu taht mücadeleleri iyi veya kötü neticelenmiş, devlet en güçlü hanedan mensubunun eline geçmiştir.

Tahta çıkma sırasında birtakım gelenekler ve merasimler gerçekleştirilmiştir. Ancak Sultan Alp Arslan'ın nasıl bir törenle tahta çıktığı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Alp Arslan başkent olan Rey şehrinde tahta çıkmış ve tören burada yapılmıştır. Tahta çıktıktan 15-20 gün sonra tahta çıkış töreni için şölen verilmiş, devlet ileri gelenlerine hilat verilmiş ve tahta çıkar çıkmaz da resmi kabul yapılmıştır. Türk adeti gereğince saçı geleneği tatbik edilmiş,

[22] Koca, S. (1996). Tuğrul Beyden Sonra Selçuklu Devletinde Yaşanan Otorite Bunalımı Alp Arslan Tarafından Nasıl Giderildi?. *Bilig Dergisi*, (3), 81.
[23] Koca, 2016: 25.
[24] Koca, 2016: 26.
[25] Koca, 2016: 27.
[26] Koca, 2016: 28.
[27] Koca, 2016: 28; Turan, 2016: 149.

ordu mensupları da kendi aralarında eğlenceler tertip etmişlerdir. Sultanın hükümdarlığı Abbasi Halifeliğine bildirilmiş, onun adına hutbe okunmuştur. Ayrıca tahta çıkma töreni şerefine umumi af ilan edilmiştir[28].

Anlaşılan o ki; hükümdarın tahta çıkması, aynı zamanda devletin yeniden kurulması demekti. Zira tahta çıkan hükümdar yeniden tayinler yapar ve yeni memuriyetler tevci eder veya aziller gerçekleştirirdi. Bu konuda tahta çıkan hükümdarın yalnızca tahta çıkması yeterli olmayarak, dini bir otorite konumunda olan Abbasi halifeliğince de onayının gerekmesi dikkate şayandır. Zira halifeliğin o dönem için siyasi bir yaptırım gücü olmadığı düşünüldüğünde, İslam dünyasında siyasi lider konumunda olan Selçukluların bu uygulamayı hem İslam dinine saygısı hem de dini otorite aracılığıyla siyasi nüfuz sağlama amacıyla açıklamak mümkündür.

2.2. Veliaht Tayini

Saray gelenekleri ve belirli törenle icra edilen faaliyetlerinden biride "veliaht tayini" dir. Aynı zamanda tahta çıkış yöntemleri arasında olan bu gelenek, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde uygulandığı gibi Selçuklularda da uygulanmıştır.

Selçuklularda eski Türk ananesine göre devlet hanedanın ortak malı olarak kabul edilmişti. Bu anlayış sebebiyle erkek olan hanedan mensubu herkes, hükümdarlık için hak iddia edebilmekteydi. Bundan dolayı hükümdar ölümlerinden sonra taht kavgası kaçınılmazdı. Veliaht tayini de bu kargaşalarının yaşanmaması ve yanlış anlaşılmaların çözüme kavuşturulması için yapılan bir tedbir olarak ortaya çıkmıştır[29]. Mevcut sultanlar oğulları ve devlet adamlarını toplayarak oğullarından birini veliaht tayin ederler ve bundan sonra sembolik bir tahta çıkış töreni yapılırdı. Örneğin; Tuğrul Bey vefatından kısa bir süre önce üvey oğlu Süleyman'ı kendisine veliaht tayin etmiş[30], ancak Alp Arslan tahta çıkmıştır.

[28] Köymen, 2016: 126-128.
[29] Kafesoğlu, 1997: 147.
[30] Koca, 1996: 81.

Veliaht tayini veya veliahtlık sultanın vefatı üzerine Türk hakimiyet anlayışına göre; kardeşlerinin taht üzerindeki hakkına engel olamaz ve veliahda biat edilmesi dahi, hükümdarın ölümünden sonra hukuki manasını kaybederdi[31].

Sultan Alp Arslan'ın küçük kardeşi veliaht Süleyman'ı bertaraf ederek tahta çıktığını daha önce zikretmiştik. Sultan Alp Arslan, kendisinden sonra böyle bir mücadelenin yaşanmaması için oğlu Melikşah'ı henüz küçük yaşlarda veliaht tayin etmiştir[32].

Veliaht tayini de belirli tören esasına göre gerçekleşirdi. Nitekim Sultan Alp Arslan 1066 yılında çıktığı Kıpçak Seferinden başarı ile dönerken, Merv yolu üzerinden Radgan'a gelmiş, bütün devlet adamlarının ve komutanlarının toplanmasını emrederek, hazırlıkları tamamlayarak oğlu Melikşah'ı burada tahta oturtmuştur. Oğlunu mücevherlerle süslü Selçuklu tahtına oturtmuş ve ilk biatı da bizzat kendisi yapmış, aynı biatı törende hazır bulunan devlet adamları da yapmıştır. Bundan sonra Sultan Alp Arslan bir tören alayı oluşturarak, oğlu Melikşah'ı bir ata bindrmiş, devlet adamları ve komutanlar bu atın arkasından yürürken Sultan da aynı atın önünde yürümüştür[33].

Sultan Alp Arslan daha sonra da her fırsatta oğlu Melikşah'ın veliahtlığını teyit etmek istemiştir. Nitekim mevzu bahis veliaht töreninden sonra Malazgirt Savaşından önce, ölümü halinde oğlu Melikşah'a biat etmeleri hususunda ümeradan söz alarak veliahtlığı bir kez daha teyit etmiştir[34]. Savaş öncesi daima mağlubiyet ihtimalini düşünerek hareket etmiş, oğlu Melikşah'ı kendisinden sonra tahta çıkarmaları için veziri Nizamülmülk'ü[35] gönderip gerekli tedbirleri almayı ve askerlerinin ona sadakatlarını sağlamayı ihmal etmemiştir[36]. Ayrıca, Alp Arslan devrin anlayışı gereği, bu veliahtlığın meşru olması için Abbasi

[31] Taneri, A. (1966). Müsameretü'l – Ahbar'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri. *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 4(6), 132.
[32] Taşkıran, H. (2016). Karamanoğullarında Veraset Sistemi ve İktidar Mücadeleleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 9(25), 383.
[33] Koca, S. (2007). Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Melikşah'ın Büyük Selçuklu Tahtına Çıkması. *Gazi Türkiyat Dergisi*, 1(1), 14; Köymen, 2016: 129.
[34] Köymen, 2016: 131; Turan, 2016: 56.
[35] Nizamül Mülk lakabıyla tanınan Tuslu vezir Hasan b. Ali b. İshak b. El-Abbas, Hace-i Buzurg lakabıyla da bilinir. Hace, Farsça "vezir", buzurg ise "büyük" anlamındadır. O, Sultan Alp Arslan'In veziri olmuştur. 1070 yılında Sultan Halebi kuşattığında yanında olmuştur. Daha sonra o, Sultan Alp Arslan'ın oğlu Melikşah'ın veziri olmuştur. Bkz: İbn'ül Adim, 1989: 36.
[36] Turan, 2016: 56.

halifesine mektup yazarak izin istemiş, halife de Melikşah'a gönderdiği hil'atle veliahtlığını kabul ve tasdik etmiştir[37].

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Türk hakimiyet telakkisinin olumsuz sonuçlarına bir nebze engel olmak için ortaya çıkan veliaht tayini, hemen hemen her dönemde uygulanan bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun dönem içinde gelenek ve tören halini alan bu faaliyet belirli adet ve tören kuralları çerçevesinde uygulanmıştır.

2.3. Kabul Töreni

Selçuklu devlet teşkilatı içerisindeki önemli törenlerden biri de kabul törenleridir. Bu törenler hükümdarın kullandığı ve sahip olduğu hakimiyet alametleri hazır olduğu halde münferit veya toplu halde gerçekleşirdi. Münferit kabuller, hükümdarın belirli bir mesele için kendisiyle devlet erkanından birinin görüşmek istediği zaman gerçekleştirilirdi. Toplu kabuller ise resmi devlet işlerinde veya dini bayram ve veliaht tayini sırasında düzenlenen toplantılarla gerçekleştirilirdi[38].

2.3.1. Münferit Kabuller

Yukarıda da mevzu bahis olduğu üzere hükümdar tarafından belirli bir mesele için devlet ricalinden bir görevli ile hükümdar arasında gerçekleştirilen münferit kabuller, belirli bir kural çerçevesindegerçekleştiriliyordu. Örneğin; hükümdarın görüşmeyi kabul edip etmeyeceği saray kapısında bulunan perdeden anlaşılıyordu ki perde açık ise olumlu, perde indirilmiş ise olumsuz manaya geliyordu[39].

Sultan Alp Arslan dönemindeki münferit kabullere örnek olması açısından Sultan Alp Arslan'ın Selçuklu vassalı olan Halep Mirdasoğlu Mahmud'un[40] huzura kabulü anekdotunu bahsetmek yerinde olacaktır. Mahmud ilk önce huzura çağırılmış, ancak korkusundan gelememiş ve sultan tarafından huzura gelmeden ve kulluğunu arz etmeden vassallığının olmayacağı yönünde telkinlerden sonra, annesinin de yönlendirmesiyle Sultanın huzuruna getirilmiştir. Sultana geldikten sonra bir gün bekletilmiş ertesi gün huzura

[37] Koca, 2007: 15.
[38] Köymen, 2016: 103.
[39] Köymen, 2016: 103.
[40] Sultan Alp Arslan'ın 1071 yılında Haleb'i kuşattığında aman verdiği ve o şehre atayarak vassal hale getirdiği yerel yönetici. Bkz: İbn'ül Adim, 1989: 12.

kabul edilmiştir. Bu kabul, Alp Arslan'ın emri ile vezir Nizamü'l Mülk, hacipler ve saray mensuplarının Mahmud'u karşılamasıyla başlamıştır. Kaynaklardan anlaşılan sultan hariç, tüm devlet erkanının karşılamaya katıldığıdır. Bu karşılamanın ardından Mahmud sultanın huzuruna yer öperek girmiş, kulluğunu göstermiş ardından kendisine hil'at verilmiştir.[41] Bu örnekten anlaşıldığı kadarıyla münferit kabuller, vassal olan hükümdarın vassallığını göstermesi için bir kaide olarak kabul edilmiştir. İlk kabule Sultanın katılmaması, tabi hükümdarın vassal olduğunu ve metbu hükümdar ile hiçbir açıdan eşit olmadığını göstermesi açısından da önemlidir. Öyle ki, metbu bir hükümdarın vassalını karşılamaması da vassallık-metbuluk geleneğinin farklı bir tezahürü olsa gerektir.

2.3.2. Toplu Kabuller

Toplu kabul Nizam'ül Mülk tarafından iki terimle açıklanmıştır ki; bunlardan ilki, hükümdarın ileri gelen devlet adamlarının toptan kabul edilmesi manasında "bar-ı hass", ikincisi ise devlet ileri gelenlerinin dışında kalan toplu kabuller olan "bar-ı 'amm"dır. Sultan Alp Arslan devlet işleri için doğrudan vezir ile görüştüğü için bar-ı hass yaparak tüm devlet erkanının toplanmasını çok fazla tercih etmiyordu. Daha çok devlet ricalinden olmayanlarla toplu görüşmeler, yani "bar-ı 'amm" yapılıyordu[42].

İkinci toplu toplantı türünün genellikle içtimai hayat içinde hatırı sayılır, ilim sahibi insanlarla istişare tarzında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tür kabullerde diğer saray faaliyetlerinde olduğu gibi belirli protokol kuralları esas alınır ve hakimiyet sembolleri kullanılırdı[43].

2.4. Karşılama ve Uğurlama Törenleri

Karşılama ve uğurlama törenleri de saray içi uygulamalardan olmakla birlikte, kendi içinde muhtelif kollara ayrılmaktaydı. Ancak en önemlisi, hükümdarın bizzat kendisi için yapılan karşılama ve uğurlama törenleriydi. Bu törenler birçok müjdeden dolayı yapılmakla

[41] Köymen, 2016: 106.
[42] Köymen, 2016: 107.
[43] Köymen, 2016: 108.

beraber, yeni hükümdarın tahta çıkması ile yapılan törenler çok daha fazla önem arz etmekteydi[44].

Türk devlet töresinde hükümdar halk nazarında çok önemli bir konumda olması sebebiyle ona duyulan sevgi ve saygı, kendini özellikle karşılama ve uğurlama törenlerinde göstermiştir. Devlet hayatında teşrifata çok önem verildiği için, Türk tarihinin her devrinde karşılama ve uğurlama törenleri de belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Örneğin; Tuğrul Bey'in Bağdad'a gelişi sırasında hilafet veziri İbnül Müslime beraberindeki toplulukla birlikte Tuğrul Bey'i karşılamaya çıkmış; veziri bir Türk topuzu ve özel bir atla sultanın hacibini karşılayıp özel atı ona takdim ederek *"bu Sultanın özel binitlerinden bir attır; senin buna binmen sultan tarafından istendi"* diyerek karşılamıştır[45].

Selçuklu Devletinin Sultan Alp Arslan döneminde karşılama ve uğurlama merasimlerine ait somut örnekler vermek mümkündür.

Sultan Alp Arslan döneminde ilk karşılama töreni, Vezir Kündiri tarafından Kutalmış'a karşı zafer kazanan Alp Arslan'a yapılmış, Sultan, hadem, haşem, davul ve alem ile karşılanmış, ardından tahta oturmuştur[46].

Alp Arslan'ın vassal hükümdarlar tarafından nasıl karşılandığı hakkında fazla bilgi olmasa da Malazgirt Savaşına giderken Diyarbakır'da Ebu'l Hasan Sa'id İbn Mervan tarafından bizzat karşılandığı bilinmektedir. Bu karşılama da belirli vassallık kuralları yerine getirilmiş, Ebul Hasan Sultanı görünce atından inmiş, yeri öpmüş, atının gaşiyesini yaya olarak taşımıştır[47].

Uğurlama merasimine baktığımızda en somut örnek, Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı sonrası Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e yaptığı uğurlama merasimidir. Bu merasimde de belirli kaideler yerine getirilmiştir. Sultan Alp Arslan anlaştığı Bizans İmparatoruna üzerinde Kelime-i Tevhid yazılı bir bayrak hediye etmiş, kendisine iki hacibin

[44] Çelik, Z. (2011). Anadolu Halkının Tahta Çıkacak Türkiye Selçuklu Hükümdarlarını Karşılama Törenleri (İbn Bibi Evreninde). *History Studies Dergisi*, 3(3), 86.
[45] İbnü'l C. (2014). *El Muntazam fi Tarihi'l Ümem'de Selçuklular.* (Çev. A. Sevim). Ankara: TTK Yayınları, 19.
[46] Köymen, 2016: 144.
[47] Köymen, 2016: 144.

kumanda ettiği 100 gulam refakat etmiş, Sultan bir fersah mesafeye kadar imparatora refakat etmiştir[48].

2.5. Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri

Türk töresinde İslamiyet öncesi ve İslami dönem Türk devlet hayatında hükümdarlar tarafından hakimiyet ve hükümdarlık sembolleri kullanılmıştır. Bunları manevi ve maddi olarak tasnif etmek mümkündür. Manevi sembolleri; unvan ve lakaplar, hutbe olarak sıralamak mümkündür. Maddi semboller ise; para, taht, tac, çetr, tıraz, bayrak ve nevbettir.

2.5.1. Unvan ve Lakaplar

Hakimiyet ve hükümdarlık sembollerinden ilki hükümdarların sahip olduğu unvan ve lakaplardır. Unvan, daha çok bir bireyin ortaya koyduğu iş ve eylemlerin bir sonucu olmakla birlikte, resmi olarak verilen paye, kazanılan bir sıfat olarak tanımlanabilir. Lakap ise, daha çok belli bir geleneğin sonucu olarak ortaya çıkan bir aileye ihdas olunan ve ismin sonunda kullanılan tanımlamadır. Unvan, hükümdarlık ilanı anlamına gelen alametler arasında değerlendirildiği gibi, hükümdarlık sonrası kazanılan bir başarı sonucunda verilen isimler olarak da karşımıza çıkmaktadır[49].

Unvan ve lakaplar, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi, Ortaçağ Türk-İslam devletlerinden olan Büyük Selçuklu Devleti ve Sultan Alp Arslan için de büyük önem arz etmekte, metbuluk ve tabiilik ilişkilerinde önemli bir konumda yer almaktaydı.

Ayrıca Ortaçağ Türk-İslam devletlerinde hükümdarlara unvan ve lakap verme işlemi hilafet makamının yetkisi dahilinde olmuştur[50]. Selçuklu ve Sultan Alp Arslan döneminde bu uygulamaları görmek mümkündür. Selçuklular kuruluş evresi döneminde eski Göktürk Devleti telakkisinin izlerinde idiler ve devlet teşkilatı içinde "yabgu" unvanını taşımışlardır. Fakat Selçuklular Horasan'a geçip Müslüman Türk devletleri ile temasa geçtikten sonra bu unvanlarda değişiklik görülmeye başlanmıştır[51]. Unvanın yanında lakapların da hakimiyet alameti olarak kullanıldığı ve sikkelerde görüldüğü bilinmektedir. Örneğin; Sultan Tuğrul Bey'in en meşhur lakabı "Rükn el- Din"di. Bağdat'a geldiği zaman sultana halife tarafından

[48] Köymen, 2016: 147.
[49] Çaycı, A. (2008). *Selçuklularda Hükümdarlık Sembolleri*. (Birinci Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık, 65.
[50] Çaycı, 2008: 66.
[51] Merçil, E. (2007). *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*. (Birinci Baskı). Ankara: TTK Yayınları, 31.

“Rükn el-Din, Melik el- İslam ve’l- Müalimin Burhanu Emir el Müslimin” lakabı verilmiştir. Ayrıca Tuğrul Bey, Celalüddevle’den kendisine “Ulu Hükümdar” diye hitap etmesini istemiş, bunun üzerine o da sultana “ Ulu hükümdar ve Müminlerin Emirimin Koruyucusu” sıfatıyla hitap etmiştir[52]. Sultan Alp Arslan’ın en meşhur lakabı ise Ani şehrinin fethi münasebetiyle verilen “Ebu’l Feth” lakabıdır[53].

Selçuklu Devletinin en parlak devrinde hanedanın başında bulunan Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşah “es Sultanu’l mu’azzam şahenşah” unvanını taşımışlar ve bu unvan altında para bastırmışlardır. Paralarda bu unvanlar görülmekle birlikte bazı kaynaklarda “es-Sultanu’l azam” unvanının sadece Alp Arslan tarafından kullanıldığı söylenmektedir. Bundan başka olarak, adına hutbe okutmak isteyen Alp Arslan hutbe talebinde bulununca halife tarafından “Melik Adudu’d –devle” unvanıyle zikredilmiş, ardından Bağdat camilerinde “es-Sultanu’l Muazzam unvanıyla anılmıştır[54]. Unvan ve lakaplar hükümdarın tanınması ve meşru sayılması için önemli hakimiyet sembollerinden biridir. Sultan Alp Arslan döneminde de bu amaçla birçok unvan ve lakap kullanılmıştır.

2.5.2. Hutbe

Türklerin İslamiyet’i kabul ettikten sonra hükümdarlık alametlerinde değişiklikler olmuştur. Bunlardan biri de hutbedir. Hutbe ıstılah olarak toplum karşısında etkileyici konuşma yaparak kitleleri etkileme anlamı taşımaktadır. İslami kurallara göre, Cuma günleri camilerde hutbe okunması farzdır. Hutbenin dini ihtivası haricinde mevcut siyasi otoriteyi ve insanları ilgilendiren yönü ise iletişim vazifesinin olmasıdır. İletişim sistemlerinin gelişmediği ve iletişimin tamamen insan odaklı olduğu Ortaçağ ortamında, dini ibadetlerin yapıldığı ve hemen hemen her Müslümanın mazeretsiz bir şekilde katıldığı Cuma hutbesi sayesinde insanlar arasında haberleşme sağlanmış, böylece sosyal ve siyasi gelişmelerin duyurulduğu ve resmi ideolojinin telkin edildiği en önemli ibadet mekânları, dolayısıyla da bu ortamlarda zikredilen hutbeler, siyasi iktidarlar ve toplum arasında haberleşme vasıtası haline gelmiştir[55].

[52] İbn’ül Cevzi, 2014: 7.
[53] Merçil, 2007: 39.
[54] Köymen, 2016: 75.
[55] Çaycı, 2008: 52-53.

Bütün bunların yanında hutbe, o devrede tahta çıkan hükümdarların halife tarafından meşru bir hükümdar olarak tanınmasının ilk alameti sayılıyor ve İslam dünyasının merkezi Bağdat'ta okunuyordu[56].

Örneğin; Tuğrul Bey Bağdad'a girişi sırasında, Abbasi halifesi tarafından önce Tuğrul Bey'in daha sonra da Büveyhi hükümdarlarından Melikürrahim'in adları hutbelerde okutulmuştur[57]. 1063 yılında Tuğrul Bey'in vefatından sonra Selçuklu tahtı boşalmıştı. Taht için ilk harekete geçen veliaht Süleyman'ın en büyük destekçisi Vezir Kündiri, diğer taht adaylarının önünü kesmek için, Rey'de veliaht Süleyman'ı tahta çıkararak onun adına hutbe okutmuştur[58]. Vezir Kündiri'nin bunu yaparak veliahtın hükümdarlığını meşru bir zemine oturtmak istediği açıktır.

Aynı faaliyet Sultan Alp Arslan döneminde ve daha sonraki hükümdarlar döneminde uygulanmıştır. Nitekim, rakiplerini saf dışı bırakarak Selçuklu tahtına çıkan Alp Arslan, gönderdiği elçi ile, önce Halife'den Bağdat camilerinde adına hutbe okunmasını, bu temin edildikten sonra para basılmasını ve alametlerini taşıyan hil'at'ler yapılmasını istemiştir. Bundan anlaşılıyor ki, taht'a çıkan hükümdarın, Halife tarafından meşru hükümdar olarak tanınmasının ilk şartı hutbe idi[59].

Hutbe hükümdarlık alameti olmakla birlikte aynı zamanda vassallık alameti idi. Zira vassal hükümdar fethettiği yeni bir memlekette hutbelerde önce metbu hükümdarın adını zikrettiriyordu. Örneğin; Müslim b. Kureyş[60], Rahbe'yi alınca buradaki camilerde adet gereği, önce Abbasi Halifesinin, sonra Sultan Alp Arslan'ın, en son da kendisinin adına hutbe okutmuştur[61].

2.5.3. Sikke/Para

[56] Merçil, 2007: 46.
[57] İbnü'l Cevzi, 2014: 19; Reşidü'd-Din Fazullah, 2011: 97.
[58] Koca, 2016: 27.
[59] Köymen, 2016: 77.
[60] Büyük Selçuklu Devleti Sultan Alp Arslan döneminde vassal hükümdar olan Müslim, Melikşah döneminde Sultana başvurarak yıllık 300 bin altın vergi karşılığında Haleb yönetimini ele geçirmiştir. Bunun sonucunda 1060 yılından o zamana dek Haleb'de egemen olan vassal Mirdasoğulları ailesi nihayet bulmuştur. Bkz: İbn'ül Adim, 1989: 219.
[61] Köymen, 2016: 78.

Sikke veya diğer adıyla para, sosyal hayatta insanların ihtiyaçlarının karşılanmasında en önemli unsur olmakla birlikte mal ve hizmetlerin alım satımında kullanılan değişim aracıdır. Ortaçağ İslam devletlerinde sikkenin değeri, kullanılan madenlerin değeriyle bütünleşmiş durumdadır. O devirde tahta çıkan hükümdarın yerine getirdiği ilk faaliyetlerden biri de para bastırmaktır. Bu açıdan bakıldığında, paranın hükümdarlık ilanıyla ortaya çıkan alametlerden olduğu ortaya çıksa da hükümdarlık süresince mali duruma bağlı olarak farklı devirlerde tekrar edildiği de bir gerçektir[62].

Hükümdarlık alameti olarak para bastırmanın yanında paraların üzerinde sultanların unvanlarının yer alması, ilk defa Büyük Selçuklularda görülen bir olaydır. Bunun yanında Selçuklu sultanları adına bastırılan paraların üzerinde halifeyi yücelten sıfatların da bulunuyor olması hilafet makamına gösterilen saygının tezahürüdür[63]. Örneğin; Sultan Alp Arslan'ın bastırdığı paraların üstünde bir tarafında Halife Kaim bi-emrillah ile babası Çağrı Bey'in adları geçerken, diğer tarafında 'Adudu'd-devle Alp Arslan lakap ve adı geçmektedir. Ancak babasının ölümünden sonra başkenti olan Merv'de 1061 ve 1063 tarihlerinde bastırdığı paralar ise, 'Adudu'd-devle lakabına Tacü'l-mille lakabının ilave edildiği bilinmektedir. Bundan anlaşılıyor ki, Alp Arslan'ın hükümdarlığı hilafet makamınca tasdik edildikten sonra Sultan unvanıyla paralar bastırmıştır. 1064 yılından itibaren, yani Tuğrul Bey'in ölümünden yaklaşık bir yıl sonra es-Sultanu'l -mu'azzam şahanşah melikü'l- İslam unvanı ve lakaplarıyla Rey şehrinde paralar bastırmıştır[64].

2.5.4. Taht

İslam dünyasında hükümdarın oturduğu yerin farklı kelimelerle tanımlandığını söylemek mümkündür. Türkçe'de kullanılan taht kelimesi, Farsça bir kelime olup hükümdarın oturduğu koltuk ve onun makamı olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan, eski Türk kaynaklarından Divanü Lugati't- Türk'te "kiz" kelimesinin taht, kürsü, sandık ve misk kutusu gibi anlamlara geldiği bilinmektedir. Arapça karşılığı olarak da arş ile birlikte 'serirü'l-mülk' kelimesi tercih edilmiştir[65]. Hükümdarlık sembolü olarak da çoğu devlette önemli bir yeri ihtiva eden taht, Selçuklu siyasi hayatı için de saltanat alameti ve hükümranlığın maddi sembollerden birisidir. Hükümdar olmak, ilk kez tahta oturmakla

[62] Çaycı, 2008: 58-59.
[63] Çaycı, 2008: 59.
[64] Köymen, 2016: 79-80.
[65] Çaycı, 2008: 75.

kendini göstermektedir. Örneğin; Selçuklulardan Tuğrul Bey daha devlet tam olarak kurulmadan önce, Nişabur'a 1058 yılında geldiği zaman, burada Gazneli Mesut'un tahtına oturmuştu, Çağrı Bey de Dandanakan Savaşı'ndan hemen sonra, Gazneli Mesut'un otağına gidip onun tahtına oturmuştu[66]. Anlaşılıyor ki bu faaliyetleriyle, biten bir hükümdarlığın yerinde haklarının olduğunu tahta oturarak meşru bir zemin hazırlamak istedikleri kesindir.

Sultan Alp Arslan dönemine ait taht ile ilgili fazla malumat olmasa da Büyük Selçuklu Devleti tarihi açısından bakıldığında taht konusuna Alp Arslan dönemi açısından bakmak mümkündür. Örneğin; Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra esir düşen Bizans İmparatoru Romanes Diogenes sultan ile aralarındaki anlaşma ile Büyük Selçuklunun metbuluğunu kabul etmişti. Anlaşmadan sonra Sultanın huzuruna kabul edilen imparator Alp Arslan'ın kendi tahtına oturmuş olduğunu gördü ve sultan onu kendi tahtının yanına oturttu[67]. Anlaşılan, Alp Arslan imparatorun tahtına oturtarak kendi üstünlüğünü taht vasıtasıyla göstermek istemiş, imparatoru yanına oturtarak da kendi alicenaplığını göstermek istemiştir.

Sultan Alp Arslan bundan başka vassalı olan hükümdarları da tahtının üzerinde oturduğu halde kabul etmiştir. Örneğin; Mirdasoğulları Devleti hükümdarı Mahmut'u daima tahtının üzerinde otururken kabul etmiştir. Bundan başka Alp Arslan, kızı ve halifelik veliahtı 'Udet'd-din'n Nişabur'da yapılan nikah merasiminde altından bir tahta oturmuştur. Ayrıca elçi kabullerinde, müşavere meclislerinde ve yakınlarıyla bile birlikteyken tahtın üzerinde oturmayı ihmal etmemiştir[68]. Görülen o ki; Sultan Alp Arslan maddi hükümdarlık alametlerinden olan tahtını, her fırsatta ve her durumda kullanmaktan geri kalmamıştır.

2.5.5. Taç

Taç kelimesi Farsça menşeili bir kelime olup, hükümdarların başına taktıkları kıymetli taşlarla bezeli başlık olarak tanımlanmakla birlikte gelinlerin başına taktıkları başlık ile tarikat ehli şeyhlerin taktığı başlıkta aynı grupta değerlendirilmektedir[69].

[66] Merçil, 2007: 74.
[67] Köymen, 2016: 81.
[68] Köymen, 2016: 81.
[69] Çaycı, 2008: 119.

Bunun yanında tek bir kültüre has olmamakla birlikte evrensel nitelikte maddi hükümdarlık sembollerinden biridir. Kaynaklarda her ne kadar satır aralarına sıkışan taç ile ilgili bilgiler olsa da taç kullanımı, Roma'dan Bizans'a ve Selçuklulardan Osmanlılara kadar uygulanan gelenek haline gelmiştir. Örneğin; Tuğrul Bey zamanındaki taç ile ilgili veriler bir araya getirildiğinde, o dönemde kullanılan tacın altın işlenmiş bir sarık ve bu sarığın üzerinde aplike edilmiş iki adet sümbül ile işlenmiş kıymetli süs parçaları ile oluşan bir nesnenin var olduğu ortaya çıkmaktadır[70].

Alp Arslan dönemine ait kısıtlı bilgiler olsa da tacın o dönemde de hükümdarlık alameti olarak kullanıldığına dair somut bilgiler vardır. Sultan Alp Arslan tahta oturduğu zamanlarda tacını da taktığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Zira Malazgirt Savaşı sonrası mağlup imparatorun tacını kendi eliyle taktığı düşünüldüğünde Sultanın taçsız olduğunu düşünmemek gerekir. Aynı şekilde Tuğrul Bey'in halifenin önünde yeri öpmesi sırasında başındaki tacın engel olduğu göz önüne alındığında halefi olan Sultan Alp Arslan'ın bu alameti kullanmadığını düşünmek eksik ve hatalı bir yorum olarak karşımıza çıkacaktır[71].

2.5.6. Çetr

Çetr kelimesinin etimolojik açıdan Sanskritçe'de gölgelik, siper anlamına geldiği kabul edilmektedir. Mevcut sözlüklere bakıldığında Farsça olduğu kabul edilen çetr, Arapça'daki karşılığı olarak "şemsiye" veya "mizalle" terimleri kullanılmıştır. Divanü Lügati't-Türk'te çetr kelimesinin karşılığı olarak "çatır" kelimesi kullanılırken, Oğuzlarda ise çadır kelimesinin yerine 'çaşır' kelimesinin tercih edildiği belirtilmektedir. Çetr'in esas işevi insanların yağmur ve güneşten korumak olsa da, zamanla hükümdarların coğrafyaya bağlı olarak kullandığı bir gelenek haline gelmiştir. İslam ülkelerinde özellikle Abbasi dönemiyle birlikte kullanılmaya başlanan çetr, daha sonra her dönemde bütün devletlerin vazgeçemediği bir sembol haline gelmiştir[72].

Selçuklu sultanları da hükümdarlık alameti olan çetri başları üzerinde tutmuşlardır. Örneğin; sultan Tuğrul Bey Nişabur'a 1038 yılında girdiğinde, başı üzerinde kırmızı renkli ipekli kumaştan yapılmış bir çetr taşıyordu. Ayrıca Sultan Alp Arslan'a karşı saltanat mücadelesine giren Kutalmış da çetr kullanmaktaydı. Nitekim aralarında geçen savaşta

[70] Çaycı, 2008: 121.
[71] Köymen, 2016: 83.
[72] Çaycı, 2008: 149-153.

Kutalmış'ın çetri ele geçirilmişti[73]. Hükümdarlık mücadelesi için faaliyetlerde bulunan Kutalmış'ın dahi çetr kullanması, o dönemde çetrin hükümdarlık sembolü olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir.

Alp Arslan dönemine bakıldığında taç hakkındaki kısıtlı bilgiler çetr için de geçerlidir. Ancak Alp Arslan döneminde kullanıldığı muhakkaktır. Zira Alp Arslan gerek barış döneminde ve gerekse savaş döneminde kendisinin rengini ve sembolünü taşıyan çetri kullandığında tereddüt yoktur[74].

2.5.7. Tıraz

Farsça olduğu kabul edilen tırazın, Sasanilerden Emevilere geçtiği ve buradan da Mısır ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir alana yayıldığı görüşü hakimdir. Tıraz kelimesi, nakış işlemek manasının yanında, hükümdar ve diğer üst düzey görevliler için dokunmuş elbiselerdeki şerit anlamına da gelmektedir. Tırazın mevki ve unvan simgesi olarak kabul görmesi, sosyal durumun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır[75]. Tıraz'ın hükümdarlık ve saltanat süsü olması hakkında en çok bilgi veren İbn Haldun'dur. Ona göre tıraz, atlastan, dibadan ve ipekten dikilmiş giyimleri süslemek ve nakışlamak maksadıyla üzerine adlarını, lakaplarını ve tuğralarını yazmak ve resmetmek için kullandıkları ve uyguladıkları bir gelenektir[76] ve tıraz, sultan tarafından başka devlet görevlisine tevci edildiğinde hil'at adını almaktadır[77].

İslam devrinde Emeviler ile başladığı öne sürülen tıraz sistemi, Abbasiler devrinde gelişmeye devam etmiştir. Selçuklular devrinde ise tıraz ile ilgili fazla bilgiye rastlanmasa da[78], Alp Arslan döneminde tıraz ile ilgili bilgiler mevcuttur. Tuğrul Bey'in yerine Selçuklu tahtına oturan Alp Arslan, Bağdat Abbasi Halifesi'ne bir elçi göndermiş ve kendi adını taşıyan "sultani hilatler" yapılmasını istemiştir. Bu istek sonucunda Alp Arslan'a ait hil'atlerin, halifelik makamınca yaptırıldığı ve Sultan'a nakledildiğinde şüphe yoktur. Çünkü, halife hizmetlilerinden birini Sultan'a elçi olarak göndermiş, halifenin bazı

[73] Merçil, 2007: 104.
[74] Köymen, 2016: 83.
[75] Çaycı, 2008: 135-140.
[76] Merçil, 2007: 140.
[77] Köymen, 2016: 84.
[78] Merçil, 2007: 141.

talepleriyle birlikte ona hil'atleri göndermiştir[79]. Kısıtlı bilgilerden anlaşılan o ki; Sultan Alp Arslan, hükümdarlık alametlerinden olan tırazı Abbasi halifeliği vasıtasıyla kullanmaktan geri kalmamıştır.

2.5.8. Bayrak

Bayrak kelimesi Divanü Lügati't Türk'te 'batrak' şeklinde zikredilmiş, savaş sırasında bir mızrağın ucuna takılan bez parçasından meydan geldiği kabul edilmektedir. Arapça karşılığı olarak "liva", "rayah", "ukab" ve "unaza" gibi kelimelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hükümdarlık sembolü olarak kullanılan bayrak, aynı zamanda, devletin üst düzey görevlilerine, askerî erkana, harp gemilerine, esnaf kurumları, tarikatlar gibi sosyal ve dini oluşumlara da farklı renklerle sunulmuştur. Ayrıca sadece görevlilere değil, rakip devlet başkanlarına da özel bayrak takdim edildiği görülmektedir. Zira, Alp Arslan ve Diogenes arasında cereyan eden Malazgirt Savaşı sonrası, Sultan Alp Arslan Diogenes'e "Allah'tan başka tanrı yoktur" lafzının yazıldığı bayrak hediye etmiştir[80].

Abbasi Halifesi el-Kaim bi-Emrillah Tuğrul Bey'i kabul ettiği zaman hilafetin simgesi olan siyah renkli bayrak ile Türklerin alametleri arasında kabul edilen al renkli bayrağı birlikte takdim ederek, Hilafet ve Selçuklu Devleti arasında birlik ve beraberlik mesajı vermek istemiştir[81].

Sultan Alp Arslan dönemine bakıldığında bayrak ile ilgili bilgiler mevcut değilse de, ondan önceki hükümdar Tuğrul Bey zamanında ve sonraki Irak Selçukluları zamanında kırmızı renkli bayrağın olması, bu dönemde de kırmızı renkli bayrağın olduğunu düşündürmektedir[82].

2.5.9. Nevbet

Nevbet, maddi hükümdarlık alametlerinden biridir. İslamiyet öncesinde var olan nevbet, Göktürkler döneminde dahi kullanılmıştır. Göktürklerde Kağan'ın dört davulu varken, Yabguların iki davulu olmuştur. O dönemki adıyla davul, yani nevbet, çıkardığı ses

[79] Köymen, 2016: 84-85.
[80] Çaycı, 2008: 182.
[81] Çaycı, 2008: 183.
[82] Köymen, 2016: 88.

ile hem psikolojik etki yaratmak hem de birleştirici, toparlayıcı rolüyle etkin olmuş, aynı zamanda savaş ve barış ortamlarının vazgeçilmez parçası konumunda olmuştur. Savaş dönemlerinde, orduyu coşturma ve düşmanın arasında korku yaratma amacıyla kullanılmış, barış döneminde ise, günde beş ve üç defa kullanılmak üzere hükümdarlığın işareti olarak kullanılmıştır[83].

Selçuklular döneminde halife ve sultanların yetkisi dahilinde gerçekleştirilen nevbet, beş namaz vaktinde sultanların sarayı önünde çalınarak gerçekleştirilmiş, üç vakitte çalınması uygulaması ise tabi devletlerin riayet etmesi gereken gelenekten ziyade uyması gereken siyasi bir kural olmuştur[84]. Büyük Selçuklulardan ilk kez Sultan Tuğrul Bey döneminde beş vakit nevbet uygulamasına gidilmiş, sultanın bulunmadığı eyalet merkezlerinde de nevbet çalınmıştır. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in vefat etmesinden sonra ölüm haberinin duyulmaması için nevbet çalınmasına devam edilmiştir. Zira, nevbet çalınması Sultanın hayatta olduğunu ve vazifesini ifa ettiğine de dalalet ediyordu. Bir vassalın isyanının bastırılması, sultanın başarı kazanması gibi sevinç zamanlarında da nevbet çalınmaktaydı. Sultan Alp Arslan döneminde bu gelenek devam etmiştir. Örneğin; Fars hâkimi Fazluye, Sultanın yanına gelmiş, sultan tarafından ona hilatler verildikten sonra sultan tarafından namaz vakitlerinde kapısında b-nevbet vurulması emredilmişti[85].

Sultan Alp Arslan döneminde var olan ve uygulanan yukarıda mezkur alamet ve semboller, rahmetli Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen tarafından tasnif edilen ve kabul edilenlerdir. Bunların dışında Prof. Dr. Erdoğan Merçil, birçoğunu kendisi de kabul etmekle birlikte bazı eklemeler de yapmıştır[86].

2.6. Hediye Göndermek

Saray geleneklerinden bir diğeri de hediye göndermek veya almaktır. Hükümdarlar arasında çeşitli vesilelerle hediyeler alınıp verilmesi tarih boyunca var olmuştur. Bu açıdan bakıldığında hükümdarlık alametleri arasında zikredilen hil'atler de bu kategoride saymak mümkündür. Hil'atler derece ve rütbe itibariyle daha yüksek makamdan daha aşağıdaki

[83] Çaycı, 2008: 166.
[84] Çaycı, 2008: 167.
[85] Merçil, 2007: 117.
[86] Unvan ve Lakaplar, Hutbe, Taht, Taç, Sikke/Para, Çetr, Nevbet, Bayrak, Tıraz, Hil'at gibi sembollerin dışında Gaşiye, Ok ve Yay, Yüzük, Çadır, Tevki ve Tuğra da kabul edilen Selçuklu hükümdarlık alametlerindendir. Ayrıca bunların dışında hükümdarlık alametlerinde ikinci derecede unsurlar olarak; Çizme, Kemer, Kılıç ve Külah'da vardır. Bkz. Merçil, 2007: 193-229.

vassal hükümdarlara, devlet adamlarına veya hizmet ve itaatlerinden memnun olunan kişilere veriliyordu. Ancak, hediye için ekseriyetle bir sebebin olması gerekmiyordu. Zira sultan Alp Arslan hediyeler verirken, hediyelerde kabul ediyordu. Örneğin; halifeye adına hutbe okunmasını içeren elçi ve mektup gönderirken yanında hediye olarak para da göndermiştir. Bundan başka, elbiseler, mushaf ve mücevherler de göndermiştir[87].

Sultan Alp Arslan'ında hediyeler kabul ettiğini yukarıda zikretmiştik. Buna örnek olarak, vassal hükümdar olan Gence hakimi Fazlun'a Sultan tarafından hil'atler verilince, o da Sultan'a 1000 deve, 50 at, altın ve gümüş işlenmiş çeşitli cinsten 500 elbise ve değeri 100 bin miskal ağırlığında olan yakut ve mücevher olan bir bahçe hediye etmiştir[88]. Bu açıdan bakıldığında vassal devletlerin tabi oldukları hükümdara hediyeler vermesi veya tabi hükümdar tarafından vassala hediye verilmesini metbu-tabiilik şartları arasında saymamız mümkündür. Alp Arslan'ın selefi Sultan Tuğrul Bey'inde, 1059 yılında iki elçiyle birlikte hizmette bulunmak amacıyla halifeye 40 çeşit giysi ve beş bin altın gönderdiği, ayrıca halifenin eşi Arslan Hatun'unda eşine kısa giysi gönderdiği bilinmektedir[89]. Görülen o ki Selçuklu devlet hayatı içinde hediyeleşme geleneğine çok önem verilmiş, gerek vassal hükümdarlar, gerekse hilafet merkeziyle sürekli olarak hediyeleşme geleği uygulanmıştır.

2.7. Elçi Göndermek

Elçi göndermek, devlet teşkilatlanmasının oluşmaya başladığından bu yana devletlerin uygulamakta oldukları geleneklerden biridir. Bu gelenek, aynı zamandan devletin bağımsızlığının bir işaretidir. Çünkü elçi göndermek veya elçi kabul etmek devletlerarası diplomaside olan bir olaydır. Elçiler siyasi veya ekonomik amaçlarla gönderilir, elçilerin kabul edilmesi, gönderen devletin de siyaseten tanınması manasına gelmektedir. Eski Türk devletlerinden, İslami devir Türk devletlerine kadar bu gelenek devam etmiştir. Elçilik bir manada hükümdarın hakim olduğu toprakların dışında temsil edilmesi olduğu için, bu geleneğe çok önem verilmiş, belirli teşrifat ve törenlerle gerçekleştirilmiştir.

Tarih boyunca elçi göndererek, ilişkilerini düzenleyen devletlerden biri de Büyük Selçuklulardır. Selçukluya ait elçilik işleri ile ilgili net bilgi olmasa da ünlü Selçuklu veziri

[87] Köymen, 2016: 140-141.
[88] Köymen, 2016: 141.
[89] İbnü'l Cevzi, 2014: 52.

Nizamü'l Mülk'ün ünlü eseri Siyasetnamede elçilerin karşılanmasına dair verdiği bilgilerden bu devlet için de elçilik kurumunun belirli düzen ve kurallar çerçevesinde uygulandığını göstermektedir[90].

Elçilik kurumuna dair bilgiler vermese de Nizamü'l Mülk verdiği bilgilerle elçide bulunması gereken özellikleri zikretmiştir.

O "*Padişahlara hizmet etmiş bulunan, söz söylemekte cesur olan, birçok seyahatler yapmış bulunan, her ilimden nasibi olan, hafız ve ileriyi gören, boyu ve gösterişi iyi olan adam elçiliğe layıktır. Eğer ihtiyar ve alim olursa, daha iyidir. Bu vazife bir nedime buyurulursa, itimat arta. Eğer cesur, mert, eli silah tutan, biniciliği iyi bilen, savaşçı olan bir adamı elçilikle gönderirlerse, çok daha doğru olur. Zira, bunlarla bütün adamlarımızın böyle olduklarını gösterilmiş olur. Eğer elçi Seyyid ve Şerif*[91] *olursa da iyi olur, zira, şerefli ve soyu dolayısıyla fazla saygı görürler ve ona kötülük yapamazlar. Gönderilecek elçi şaraba düşkün, şakacı, kumarbaz, çok konuşan ve tanınmamış bir kimse olursa gönderilmemelidir*[92]*"* diyerek elçide bulunması gereken özellikleri sıralamıştır. Verdiği bilgilerden anlaşılıyor ki, elçi veya elçilik için seçilecek kişide bulunması gereken en önemli husus liyakattir. Yani elçi olacak kişi alanında uzman olmalı ve gönderen hükümdarın şerefine layık olmalıdır.

Ünlü vezirin vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda Sultan Alp Arslan döneminde bu geleneğin titizlikle uygulandığı muhakkaktır. Örneğin; Sultan Alp Arslan son Suriye seferine giderken, Urfa'yı kuşattıktan sonra 50 bin dinar karşılığında kuşatmayı kaldıracağına dair yerel halk ile anlaşmaya varmıştı. Ancak, Urfa halkı Sultanın savaş teçhizatını yok etmesi şartıyla verilen miktarı vereceklerini söyleyince, sultan çok sinirlenmiş ve arada gidip gelen elçinin öldürülmesini emretmiştir. Ancak, vezir Nizamü'l

---

[90] Uyumaz, E. (2011). *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler*. (Birinci Basım). İstanbul: Bilgi Sanat Yayınları, 11.

[91] Arap dilinde "yönetici ve öncü olmak, liderlik yapmak, hükmetmek, kadri yüce olmak" gibi anlamlara gelen "siyadet" kökünden türeyen seyyid, "efendi, bey, önder, sahip, lider, ulu, faziletli, kerim, halim" gibi sıfat ve unvanları yüklenenler için kullanılır. "Şerefli ve soylu olmak" anlamındaki "şerafet" kökünden türeyen şerif ise "şerefli, asil, saygın, yüce, soylu, onurlu, kutsal, mübarek" gibi sıfat ve unvanları üzerinde taşıyanlar için kullanılır. Terim olarak seyyid ve şerif ise "nesl-i pak-ı Muhammedi'ye mensup olup yüceltilmiş" anlamında Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın Hz. Ali ile evliliğinden dünyaya gelen torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile onların soyundan gelenler için kullanılan bir unvandır. Bkz: Küçükaşçı, M.S. (2009). Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı. *Osmanlı Araştırmaları*. Sayı 33, 88.

[92] Nizamü'l Mülk. (2013). *Siyasetname*. (Haz. M.A. Köymen). Ankara: TTK Yayınları, 70.

Mülk, bunun geleneklere aykırı olduğunu söyleyerek elçinin öldürülmesine mani olmuştur.[93] Nizamü'l Mülk'ün engel olduğu bu durum, Türk kültürüne ve dolayısıyla da devlet hukukuna aykırı bir durumdur. Vezir, Alp Arslan'ı engelleyerek sonradan pişman olacağı bir durumdan kurtararak, bir yerde ona devlet adabını ve hükümdarlık vazifelerini hatırlatmıştır.

Bundan başka, Sultan Alp Arslan tahta çıktıktan sonra, adına hutbe okunup, para bastırılması ve hil'atler hazırlanmasını istemek üzere İbnu'l Muvaffak'ı Abbasi halifesine göndermiş, bu kişi ihtiyar olduğu için yolda vefat ettiğinden vazife Reisu'l Irakeyn Ebu Ahmed Nihavendi'ye verilmişti. Bağdat'a geldikten sonra elçilik işlerinin başına Kadı Ebu Amr geçmiştir. Üç kişilik heyetle, Sultanın mektubunu halifeye verilmek üzere gelen heyet, iki kişi olarak Halifenin huzura çıktılar, biri vezire, diğeri de halifeye takdim iki mektup takdim etmişti. Burada teşrifat tartışması yaşanmış, Abbasi baş kadısı Ebu Abdullah Dimgani, Selçuklu elçisi Kadı Ebu Amr'ın halife tarafından kabulü sırasında kendisinde yükseğe oturtulduğu için itiraz etmiştir. Ebu Amr'ın misafir olduğu söylenerek itiraz dikkate alınmamıştır[94]. Bütün bu misallerden anlaşılıyor ki Sultan Alp Arslan döneminde elçi gönderme geleneği, belirli devletlerle ve özellikle hilafet merkezi ile gerçekleştirilmiştir. Belirli teşrifat ve törenlerle gerçekleştirilen elçilik geleneği, Nizamü'l Mülk'ün verdiği bilgiler ışığında gerçekleştirildiği muhakkaktır.

2.8. Siyasi Vasiyette Bulunmak

Türk kültüründe vasiyet geleneğinin temelleri çok eskiye dayanmaktadır. İlk örneklerini Göktürk Yazıtlarında görmek mümkündür. Zira içeriği açısından bu yazıtlar vasiyetname özelliği taşımaktadır. Burada konumuz itibariyle siyasi vasiyetnameleri ele alacağımızdan bu konuya açıklık getirmek gerekmektedir. Siyasi vasiyetnameler, devlet başkanları ve devletin önemli yerlerinde görev yapan kişilerce yapılan vasiyetlerdir. Vasiyetnamelerin etki alanına bakıldığında, etkisinin yüzyıllarca sürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır[95].

---

[93] Köymen, 2016: 133.
[94] Köymen, 2016: 136-137.
[95] Kılınç, A. (2008). *Vasiyetnamelerde Dikkat Çeken Bir Konu: İlim*. I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu. (23-26 Ekim), Isparta.

Siyasi vasiyetnamelerdeki temel amaç, kendinden sonraki gelecek kuşaklara telkin ve öneride bulunarak onlara ilgili konuda sorumluluk yüklemektir. Buna Türk kültüründe Bilge Kağan'ın kitabesinde gelecek nesillere Çin kültürüne karşı uyanık olması konusundaki telkinleri örnek olarak verilebilir. Yine bu geleneğin son halkası olarak Ulu Önder Atatürk'ün gençliğe hitabesini saymak mümkündür. Nutuk türünde verilse de içeriğe bakıldığında siyasi vasiyetname özellikleri taşıdığı muhakkaktır. Zira Ulu Önder bu hitabesinde Türkiye Cumhuriyetinin korunmasını, Türk gençliğine vasiyet etmiştir[96].

Bu geleneğe konumuz itibariyle benzer teşkil etmesi açısından Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı öncesi yaptığı vasiyete değinmek yerinde olacaktır. Kaynaklar Sultanın az bir kuvvetle muharebeyi kabule mecbur olduğunu, karısını ve ağırlıklarını vezir Nizamü'l Mülk ile Tebriz'e veya Hemedan'a gönderdiğini, şehit olursa yerine oğlu Melikşah'ın tahta çıkarılmasını vasiyet ettiğine müttefiktirler[97]. Sultan Alp Arslan, Anadolu'ya hareket ederken eşine ve vezir Nizamü'l Mülk'e birer mektup yazarak, siyasi vasiyetnamesinin ne olduğunu belirtmiştir: Bu mektuptaki ifadelere göre vasiyetname şudur: *"Ben düşmana karşı yürüyorum. Sağ kalırsam, bu Tanrı lütfudur, şehit olursam rahmet ondandır. Benim yerime geçecek olan oğlum Melikşah'tır"* diyerek siyasi vasiyetnamesini belirtmiştir[98]. Bilge Kağan ile başlayan bu gelenek, Sultan Alp Arslan ile devam etmiş, son olarak Atatürk ile kendinin göstermiştir. Bu üç misalin yüzyıllar geçse de aralarındaki ortak tema, Türk devletinin bekası için gelecek nesillere veya devlet erkanına telkinde bulunulmasıdır.

[96] Kılınç, 2008: 3.
[97] Turan, 2016: 55.
[98] Koca, 2016: 36; Turan, 2016: 55.

3. ASKERİ GELENEKLER VE TÖRENLER

Eski Türklerden Selçuklulara askerlik bir yaşam biçimi olmuş, Türk tarihinin her döneminde olduğu gibi Selçuklular döneminde de belirli bir nizam kazanmıştır. İslamiyet öncesi ve sonrası uygulanan bazı faaliyetler zamanla gelenek ve tören halini almış, askeri hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Sultan Alp Arslan döneminde ve özellikle Malazgirt Savaşında malum olduğumuz askeri gelenekleri savaş öncesi, savaş sırasında ve savaş sonrasında uygulanan gelenekler ve törenler olarak tasnif etmek mümkündür.

3.1. Savaştan Önce Yapılan Askeri Gelenekler ve Törenler

3.1.1. Teftiş (Geçit Töreni) Yaptırmak

Askeri kültüre sahip birçok millet, askeri teftiş etmek için geçit töreni yaptırmıştır. Örneğin; İslamiyet'i kabul eden Araplar, düzenli ordu kurduktan sonraki süreçte bu geleneği, İranlılardan alarak kendi ordu teşkilatları içinde uygulamışlardır. Hz. Peygamberin de düzenli ordu kurulmadan önce ashabına Bedir Savaşı öncesi geçit töreni yaptırdığı bilinmektedir[99]. Selçuklu hükümdarları da orduyu teftiş için geçit töreni yaptırırlardı. Bundaki amaç, halkın ve ordu mensuplarının maneviyatını yükselterek savaşa hazırlamaktı[100]. Selçuklulardaki bu uygulamayı ilk olarak Dandanakan zaferinden sonra görmekteyiz. Tuğrul ve Çağrı Beyler savaş meydanında askerlerine geçit töreni yaptırtmışlardır[101]. Görülen o ki bu gelenek savaş sonrasında da zafer kutlaması amacıyla tatbik edilmiştir.

Ordunun teftişi, bizzat başkomutan sıfatıyla sultan tarafından yapılırdı. Sultan bulunmadığı zamanlarda ise bu görev bugünkü Milli Savunma Bakanı konumunda olan "vezir veya emir-i arız" tarafından ifa edilirdi. Sultan Alp Arslan döneminde bu gelenek Malazgirt Savaşı öncesi uygulamıştır. 1071 yılında Mısır Seferine çıkan Sultan, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in Anadolu üzerine sefere çıktığı haberini alınca vezir

[99] Zeydan, C. (2012). *İslam Uygarlıkları Tarihi.* (Çev. N. Gök). İstanbul: İletişim Yayınları, 230.
[100] Koca, 2005: 187.
[101] Koca, 2005: 188.

Nizamü'l Mülk'e arkadan asker göndermesi emriyle onu Tebriz'e yollamıştır. Nizamü'l Mülk burada topladığı birliklere geçit töreni yaptırarak orduyu teftiş etmiştir[102].

Şüphesiz, ordunun teftiş edilmesi, savaştan önce ordunun son eksikliklerinin kontrol edilmesi, neferlerin savaş psikolojilerinin tespit edilerek savaşa hazırlanması amacıyla yapılmaktaydı.

3.1.2. Barış Önerisinde Bulunmak

İslamiyet öncesi ve sonrası Türk milletine liderlik yapmış olan hükümdarlar, genellikle barışçı bir anlayışa sahiptiler ve onlar için savaş en son çare olarak düşünülürdü. Bu sebeple kaçınılmaz olan savaşlarda dahi bir gelenek haline gelmiş olan düşmana barış önerisinde bulunma geleneği, birçok Türk hükümdarı tarafından uygulanmıştır. Bunlardan biri de Selçuklu hükümdarı Sultan Alp Arslan'dır. Anadolu'daki Türk varlığı için dönüm noktası olan Malazgirt Savaşını kazanan sultan Alp Arslan savaş öncesi Bizans İmparatoruna görünürde barış önerisi, gerçekte ise Bizans ordusunun durumunu tespit ettirmek amacıyla[103] adet gereği Halifenin elçisi aracılığıyla barış önerisinde bulunmuştur[104]. Ancak İmparator, Alp Arslan'ın elçiyi sıkışık durumda olduğu için gönderdiğini varsayarak önerisini reddederek gurura kapılmış ve "Barışı Rey'de yapacağım" cevabını vermiştir[105]. Buna karşılık elçi de "Hayvanlarınız orda kışlar ama sizin nerede kışlayacağınızı bilemem" şeklinde karşılık vermiştir[106].

Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın bu barış teşebbüsü ile düşman kuvveti hakkında malumat sahibi olmak istediğini ve elçileri bu maksatla gönderdiğini yazan İmadeddin İsfehani ve İbnu'l Adim gibi müellifler vardır, ancak bu amaç ile elçi gönderildiği gerçeği mevcut ise de durumun Türkler aleyhinde gözükmesi dolayısıyla Alp Arslan'ın samimiyetle bir antlaşma istediği muhakkaktır[107].

Selçuklularda uygulanan bu gelenek çok sık görülen bir uygulama olmakla birlikte, bu uygulamanın altında yatan birçok sebep akıllara gelmektedir. Bunlar düşman ordusunun

---

[102] Koca, 2005: 187.
[103] Sevim, A. (2014). *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi*. (Dördüncü Baskı). Ankara: TTK Yayınları, 72
[104] Koca, 2016: 37.
[105] İbnü'l Adim, 2014:28; Reşidü'd-Din Fazlullah, 2011: 111.
[106] Turan, 2016: 57.
[107] Turan, 2016: 56.

sayıca ve silahça üstün olmasından dolayı, düşmana sanki ondan çekinildiği izlenimi vermek, barış yapmayı savaşa tercih etmek gibi sebeplerdir. Hepsi ihtimal gerekçeler olsa da bu uygulama ile önemli bir savaş taktiği uygulandığı kesindir. Düşmana barış teklifi edilerek, kan dökmenin ve savaşın sorumluluğu karşı tarafa yüklenmesi, düşmanın savaşa cesaret edemiyor düşüncesine kapılıp, daha mücadele etmeden savaşı kazanmış havasına bürünmesi amaçlanmıştır[108].

3.1.3. At Kuyruğu Bağlamak

Eski Türklerden Selçuklulara at, Türk kültürü içinde önemli bir unsurdu. Zira Türklerde devlet, at üzerinde kurulmakta ve at üzerinde yönetilmekteydi[109]. Bu denli önemli olan at ve ona dair gelenekler her alanda kendini göstermekteydi. Özellikle askeri bir araç olarak kullanılan at, savaşa dair geleneklere haizdi. Bunlardan biri olan at kuyruğu bağlama geleneği, İslamiyet öncesi Türk kültürünün izlerini taşımakla birlikte İslamiyet'i kabul etmiş Türk toplumlarında dahi bu gelenek devam etmiştir.

At kuyruğu bağlama geleneğinin amacı, çok uzun olan kuyruk kıllarının atın ayaklarına dolanmasını engellemekti. Eski Türklerde bu işe, "kuyruk tügmek" veya "at çermetmek" denmekteydi[110]. Sultan Alp Arslan Malazgirt Savaşı öncesi bu geleneği tatbik etmiştir. Savaş başlamadan önce sultan "isteyen geri dönsün, burada Tanrıdan başka emir ve nehiy sahibi bir sultan yoktur" diyerek ok atmaya başlamış[111] beyaz elbiselerini giyerek eski bir Türk adetine göre de atının kuyruğunu bağlayarak elindeki oku ve yayı bırakıp kılıç ve topuzunu bağlayarak atına binmiştir[112].

3.1.4. Orduya Nutuk Söylemek

Türk tarihinde ve diğer milletler içinde yetişmiş büyük komutanların en önemli özelliklerinden biri de zamana uygun nutuk söylemeleridir. Kesin sonuç almak istedikleri zaman bu yeteneklerini ustalıkla kullanarak, emrindekilerin psikolojisine uygun nutuk

---

[108] Kesik, M. (2014). *At Üstünde Selçuklular: Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş***.** (İkinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 126.
[109] Koca, 2010: 156.
[110] Koca, 2005: 204.
[111] Sadruddin, H. (1999). *Ahbarü'd- Devleti's-Selçukiyye.* (Çev. N. Lugal). Ankara: TTK Yayınları, 34.
[112] Turan, 2016: 58.

söyleyerek onları peşlerinden sürüklemekteydiler[113]. Bu geleneği ve yeteneği çok iyi kullanan komutanlardan biri de hiç şüphesiz Sultan Alp Arslan'dır. Sultan Alp Arslan büyük zaferi Malazgirt'i kazanmadan önce iki yerde nutuk söylemiştir ki bunlardan ilki, Hoy şehrinde ordu içindeki kurmaylarına yaptığı nutuktur. Bu aynı zamanda siyasi bir vasiyetname niteliğinde olmuştur. Diğeri ise ordusunun maneviyatını son derece yükselten savaş meydanında savaş öncesi yaptığı nutuktur. O bu nutkunda:

"*Şehit düşersem, vurulduğum yere gömün. Geri kalanlar da oğlum Melikşah'a tabi olsun. Bugün burada bir hükümdar gibi değil, bir er gibi din ve devlet uğrunda savaşacağım. Savaştan korkanlar çekip gitmekte serbesttir. Şehit olanlar cennete girecekler, kalanlarda dünya nimetine gark olacaklar. Savaştan kaçanlar ise, öteki dünyada ateş, bu dünyada da alçaklık beklemektedir*"[114].

Sultan Alp Arslan'ın savaş öncesi yaptığı bu konuşma kısa ve netti ancak ordusunda büyük bir etki yapmayı başardı. Sultan Alp Arslan'ın kullandığı cümleleri incelemek gerekirse, sultan bu nutukta, siyasi vasiyette bulunarak devletin kendisinden sonraki güvenliğini sağlamak istemiştir. Ayrıca emrindekilerle kendisinin aynı mertebede olduğunu belirterek, yüce bir gaye içi savaşacağını vurgulamıştır. Ordusunu cesaretlendirmek içinde cümleler sarf eden sultan son cümlesinde mücadelenin neticesini değerlendirerek ölenin de kalanın da kaybı olmayacağını vurgulayarak ordusunu savaş için psikolojik olarak hazırlamıştır[115].

Ayrıca o, her fırsatta savaş içinde sultanın olmadığını, emir ve kaderin Allah'ın elinde olduğunu ve savaşmak istemeyenlerin gitmekte serbest olduklarını dile getirmiş, askerleri de ona asla emrinden ayrılmayacaklarını belirtmişlerdir[116]. Ortaya çıkan bu durumun başta zikredilen nutuk ve onun etkisinden başka bir izahı yoktur ki, yapılan nutuk askerlerin mutlak itaat göstermesine vesile olmuştur.

3.1.5. Zafer İçin Dua Etmek

[113] Koca, 2005: 72.
[114] Koca, 2005: 72.
[115] Koca, 2016: 40-41; Sümer, F. ve Sevim, A. (1988). İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı. (İkinci Baskı), Ankara: TTK Yayınları, 12, 22, 29.
[116] Turan, 2016: 58.

Türk kültüründe büyük savaşlardan önce dua etmek ve Tanrıdan yardım istemek gelenek halini almıştı. İslamiyet öncesi Türk kültüründen İslami devir Türk kültürüne devam eden bu geleneği birçok somut örnekle desteklemek mümkündür. Örneğin; M.Ö. 328 yılında Hun hakanı, düşmanın kaçarak bıraktığı şehri ele geçirdiği için Tanrıya sesli bir şekilde şükredip dua etmiştir[117]. Aynı gelenek, İslamiyet'in Türkler tarafından kabulünden sonra da devam etmiştir. Türkler, İslamiyet'in siyasi ve manevi bütünlüğünün sağlanmasında önemli rol oynamışlardır. Hiç şüphesiz bunda İslamiyet'e verdikleri değer yatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dua, İslamiyet içinde önemli bir dini motif olarak yerini almış, zaferler için icra edilen bir ritüel haline gelmiştir.

İslami devir Türk kültürü içinde buna en güzel örnek Sultan Alp Arslan tarafından Malazgirt Savaşı öncesi yapılan dua faaliyetleridir. Savaşın zaferle nihayete ermesi için Abbasi halifesi tarafından bütün camilere dua ve hutbe gönderilmiştir.[118] Ayrıca savaş öncesi Alp Arslan'ı çok endişeli gören dönemin Buharalı imamı Muhammed bin Abdülmelik kendisine, Müslümanların onun için dua ettiğini ve Cuma günü savaşa girmesini, Allah'ın fetih ve zaferin sultan adına yazdığını dile getirmiştir[119]. Muharebe Cuma günü cereyan edeceği için bütün İslam dünyasında cumadan sonra dua edilmiştir[120]. Bu dua, savaş günü öncelikle hilafet merkezi Bağdat ve bütün İslam ülkelerinde Müslümanlar tarafından içtenlikle okunacak olması, Selçuklu ordusundaki kumandan ve askerler üzerinde moral etkisi yapmıştır[121]. Bu gelenek daha sonraki Türk devletlerinde de görülmüştür[122].

Sultan Alp Arslan henüz bir çarpışma başlamadan, Cuma günü, askerlerini toplayarak atından inmiş ve secdeye kapanarak Allah'a şu şekilde niyazda bulunmuştur:

Yarabbi! Senin azametin karşısında yüzümü yere sürüyor; Seni kendime vekil yaparak Senin uğrunda cihat ediyorum. Ey Tanrım! Niyetim halistir; bana yardım et; sözlerimde hilaf varsa beni kahret! Diyerek başını secdeden kaldırmıştır[123]. Alp Arslan'ın

[117] Günay ve Güngör, 2015: 75.
[118] Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*. (Birinci Baskı). Ankara: TTK Yayınları, 46; Turan, 2016: 58.
[119] Turan, 2016: 58.
[120] Kafalı, M. (2015). *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*. (İkinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 34.
[121] Ayönü, 2014: 46.
[122] Prof. Dr. Osman Turan, kaynak zikretmese de, Akşemseddin'in İstanbul'un fethi için dua ettiğini zikretmektedir.
[123] İbnü'l Adim, 2014: 27; Turan, 2016: 58.

duasından niyetinin samimi olduğu ve tevekkül içinde olduğu anlaşılmaktadır ki zaferle neticelenen bir savaşta bir nefer olarak savaşması da bunun en büyük göstergesidir.

Zafer için dua etme geleneğini yine Malazgirt Savaşı sırasında Sultan Alp Arslan tarafından uygulandığını görmekteyiz. Savaş başladıktan sonra, Selçuklu ordusuna doğru bir toz esmiş ve durum Selçuklu aleyhine doğru gelişmeye başlamıştı. Sultan Alp Arslan bu durumu görünce atından inerek secdeye kapanmış ve duaya başlayarak:

"Yarabbi! Sana tevekkül ettim ve bu cihat sebebi ile sana yaklaştım, senin azametin önünde yüzümü topraklara sürdüm, ciğerimi kan ile boyadım, gözlerimden yaş kan boşanıyor, eğer bu dilimle söylediğim sözlerim kalbimdeki düşüncelerime uygun değilse beni ve benim yanımdaki yardımcılarımı ve kölelerimi helak et, eğer kalbimdeki düşüncelerimi bu dilimle söylediğim sözlerime uygun bulursan düşmanlara karşı yaptığım bu cihatta benden yardımını esirgeme, her müşkülü bana kolay yap" diyerek zafer için dua geleneğini tatbik etmiştir. Bu duadan bir süre sonra toz bulutu dağılmıştır[124].

3.2. Savaş Sırasında Yapılan Askeri Gelenekler

3.2.1. Bayraktarı Harekete Geçirmek

Sancak, alem, rayet gibi deyimlerle ifade edilen bayrak,[125] hakimiyet ve kahramanlık alameti olarak kullanılmasının yanında Türk kültüründe milli birliği yansıtmaktadır[126]. Savaş sırasında bunları taşıyanlara "bayraktar veya sancaktar" denirdi. Selçuklular döneminde, savaş sırasında bayraktarı harekete geçirmek iki önemli manayı ihtiva ediyordu. İlki orduyu sefer için yürüyüşe geçirmek, diğeri ise orduyu saldırıya geçirme işareti idi[127].

3.2.2. Hareket ve Zafer Davulu Çaldırmak

Selçuklu askeri gelenekleri içinde orduyu psikolojik olarak savaşa hazırlamak ve düşmanın moral ve motivasyonunu bozmak için icra edilen geleneklerden biri de davul

[124] Sadruddin, 1999: 35.
[125] Koca, 2005: 209.
[126] İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler II.* (ikinci Baskı). Ankara: TTK Yayınları, 298.
[127] Koca, 2005: 209.

çaldırmaktır. Yapılan bu faaliyet sayesinde ordunun şevki ve coşkusu artıyor zafere giden yolda önemli bir adım sayılıyordu.

Sultan Alp Arslan ve ordusu Malazgirt Savaşı öncesi Perşembe gününden Cuma sabahına kadar tekbir sesleri, davul ve boru gürültüleri, askerlerin haykırışları ve ok yağmurları ile Bizanslıların uykusuzluk ve şaşkınlık içinde bırakmışlardı[128]. Bu sayede düşman askerlerinin moral ve motivasyonun düşmesi sağlanmıştır.

Çarpışma başladıktan sonra eğer zafer kazanıldığı anlaşılırsa, davul bir de zafer için çalınıyordu. Genellikle yüksek bir yerde otağ kurdurulup zafer için davul çalınmaktaydı ve bu zafer işareti sayılmaktaydı. Diğer bir deyişle, zafer davulu çaldıran taraf, savaşı kazanmış demekti. Bunu gören veya duyan karşı taraftaki askerler ise, savaşı bırakıp ya teslim olmakta ya da korku ve panik halinde kaçmaktaydılar[129].

3.2.3. Savaşta Başarı ve Kahramanlık Gösterenleri Ödüllendirmek

Her kültür içinde, kendini koruyacak ve varlığını devam ettirecek insan tipi yaratmaya çalışmak adeta gelenek haline gelmiştir. Bu durum Türk kültürü içinde fazlasıyla geçerlidir. İslamiyet öncesi Türk kültürünün oluştuğu coğrafi şartların zorluğu ve mücadele içinde geçen hayat şartları düşünüldüğünde, bu geleneğin Türk kültürü içinde çok önemli olduğu muhakkaktır. Bu doğrultuda Türk kültüründe belirli bir kahraman tipi oluşmuş, toplum içinde kendi hayatlarını feda etmekten geri durmayan kahramanlar çıkmıştır[130].

İslamiyet öncesi var olan bu anlayış, Selçuklu kültüründe de devam etmiştir. Selçuklu sultanları kahramanlık kültüyle oluşan ve savaş sonrası başarı ve kahramanlık gösterenlere büyük değer ve önem vermişler, onları hil'at, ıkta, unvan, makam ve para ile ödüllendirmişlerdir. Yapılan bu faaliyetle başarılı olan kahramanları onurlandırmak ve ordu mensupları arasında yeni kahramanların çıkmasını teşvik etmek ve özendirmek amacı vardı[131].

[128] Turan, 2016: 58.
[129] Koca, 2005: 216.
[130] Koca, 2010: 83.
[131] Koca, 2005: 224.

Savaş veya isyan bastırılması durumlarında kahramanlık gösterip devlete yarar sağlayan kişileri ödüllendirme geleneği Tuğrul Bey döneminde uygulanmıştır. Tuğrul Bey, Kutalmış ile birlikte Arslan Besasiri'ye[132] karşı savaşan Musul emiri Ukayliler'den Kureyş b. Bedran'a başarılarından dolayı güzel bir hil'at, altın işlemeli eyerli bir at ve moncuk, ayrıca oğlu Müslim'e de aynısını armağan olarak göndermiştir[133]. Alp Arslan da bu geleneği devam ettirerek devlete bağlılığı arttırmak ve daha sonraki nesillere emsal teşkil etmesi için bazı kişilere muhtelif ödüller ihsan etmiştir. Örneğin; Tuğrul Bey'in ölümünden sonra taht mücadelelerine karışanlardan biri de Kutalmış idi. Kutalmış isyanı bastırılmış ve bu isyanda başarı gösteren Vezir Amid el-Mülk'e Alp Arslan hil'atler göndermiştir[134].

Sultan Alp Arslan, Malazgirt Savaşı sonrası Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i esir alıp getiren gulama[135] hil'at giydirerek ödüllendirmiş, bununla kalmayarak da ona ıkta bağışında bulunmuştur. Ikta olarak nereyi istediği kendisine sorulduğunda, Gazne şehrini istemiştir. Ancak Gazne bu sırada Selçuklularda olmadığı için ona sadece oranın ıktasını vaat etmiştir[136].

3.3. Savaş Sonrasında Yapılan Askeri Gelenekler ve Törenler

3.3.1. Fetihnâme ile Hediye Göndermek

Fetihname, İslam ve Türk devletlerinde fethedilen beldeleri, düşmana karşı kazanılan başarıları haber veren mektupların genel adıdır. Fetihnameleri hükümdarlar tarafından ilgililere gönderilen ve fetih hadisesini anlatan müstakil veya bir kronik içinde yer alan bölümlerden oluşan belgeler olarak tasnif etmek mümkündür[137].

---

[132] Büveyhilerin valisi olarak, Badat'ta görev yapan Türk asıllı Ebu'l Hâris Arslan Besasirî, Mısır Fatimileri ve Arap emirlerinden Kureyş ve Dübeys ile işbirliği yaparak, 28 Kasım 1058'de, Tuğrul Bey'in İbrahim Yınal isyanı dolayısıyla şehirde bulunmamasından yararlanarak Bağdat'ı işgal etmiş ve Sünni Abbasi Halifesi Kaim Biemrillahı da esir almıştır. İbrahim Yınal isyanını bastran Tuğrul Bey, yeniden Bağdat'a gelerek Besasiri'yi ortadan kaldırmış, böylece Halifenin esaretine son vermiştir. Bkz: İbn'ül Adim, 1989: 1.

[133] Merçil, 2007: 143.

[134] Merçil, 2007: 145.

[135] Sultan Alp Arslan'In kumandanlarından olan Sadüd'devle'nin Gevherayin adında bir kölesi vardı, bunu Malazgirt Savaşı öncesi vezir Nizamü'l Mülk'e hediye etti. Nizamü'l Mülk bunu kabul etmedi, köleyi beğenmedi, hiç yüzüne bakmadı, hakir gördü. Sadüddevle köleyi alması için kendisini teşvik etti; tamahını arttırmak için sözler söyledi, nihayet Nizam'ül Mülk kabul ederek "Böyle bir köleden ne umulur, belki günün birinde Rum kayserini bize esir olarak getirir" dedi ve dediği gibi oldu. Bkz: Sadreddin Hüseyni, 1999: 36; Reşidü'd-Din Fazlullah, 2011: 113.

[136] Koca, 2005: 225.

[137] Aksoy, H. (1997). Tarihi Bir Belge ve Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetihnameler. *İlam Araştırma Dergisi*, 2(2), 7-19.

Ortaçağ İslam dünyasında hükümdarlar içte ve dışta kazandıkları zaferleri bildirme ihtiyacı duyduklarından fetihnameler ortaya çıkmıştır. Fetihnameler, büyük çoğunlukta elçiler aracılığıyla ve ganimet olarak elde edilmiş hediyelerle, bazen de savaşta öldürülenlerin başları ve alınan esirler ile birlikte gönderilerek, fetihnameler dost devletler için müjde, düşman devletler için de tehdit mahiyetinde oluyordu. Bu sebeple bazı dönemler, fetihnameler "zafername", "beşeretname" ve "tehditname" olarak tanımlanmıştır. Fetihname geleneği, ilk İslam devletlerinde olduğu gibi Türk-İslam devletlerinde devam eden bir gelenek haline gelmiştir[138].

Selçuklu sultanları da, galip çıktıkları savaşlardan sonra, dostlarını sevindirmek, düşmanlarının üzülmesini ve çekinmesini sağlamak için başta Abbasi halifesi olmak üzere İslam devletlerine, vassal veya bağımsız devletlere fetihname ile birlikte, elde ettikleri ganimetten hediyeler göndermekteydiler[139].

Fetihname geleneğini kullanan Selçuklu sultanlarından biri de Sultan Alp Arslan'dır. Malazgirt Savaşının sonunda büyük Türk-İslam gazisi olan Sultan Alp Arslan her tarafa ve halifeye fetihnameler göndermiştir[140]. Abbasi halifesine gönderilen fetihname, "Beytü'n Nube" de halifenin huzurunda okunmuş, öte yandan Bağdat cadde ve sokak başlarına zafer takları konmuştur. Şehir eşsiz bir şekilde süslenmiş, halk günlerce süren şenlikler yaparak Sultan Alp Arslan'ın zaferini kutlamıştır[141]. Bundan başka, Sultan Alp Arslan'ın 1064 yılında Ani'nin fethi münasebetiyle gönderdiği fetihnamede yapılan merasimle hilafet merkezinde okunmuştur. Ayrıca, Buhara'nın fethi sebebiyle de fetihname gönderilmiş, "Türk ve Tacik herkese" duyurulması emrederek, halkın devlete bağlılığının artacağı belirtilmiştir[142].

Fetihnameler, Sultanın adına vezir tarafından da hazırlanıp gönderilmekteydi. O dönem için çok önemli olan ve Bizans'ın kontrolünde olan Ani, Alp Arslan tarafından 1064 yılında kuşatıldığında, veziri Nizam'ül Mülk de adet olduğu üzere Sultanın Gürcistan fethi münasebetiyle Hilafet merkezine fetihname göndermiştir. Gönderdiği fetihnamede Selçuklu ordusunun o ana kadar yaptığı fetihler hakkında bilgi vermiştir. Alp Arslan'ın Hazar

[138] Kesik, 2014: 153.
[139] Koca, 2005: 226.
[140] Ayönü, 2014: 29; Turan, 2016: 63.
[141] Koca, 2005: 226; Turan, 2016: 63.
[142] Aksoy, 1997: 8.

ülkelerinin içlerine kadar ilerlediği, ele geçirilmesi güç olan pek çok yeri fethettiği, 30 bin kişinin öldürüldüğünü ve 50 bin kişinin esir edildiğini bildirmiş, ayrıca çok miktarda ganimet elde edildiğini ve Sultanın şimdi de Rum ülkelerinin ilki olan Ani'ye gelerek burasını kuşattığı ve Allah'ın izni ile fethedeceğini ifade etmiştir[143].

3.3.2. Kurtuluş Akçesi Almak

Fidye-i Necat olarak da bilinen savaş sonrası esir alınanların esir alanlara vermeyi taahhüt ettiği kurtuluş akçesi almak, Selçuklularda bir gelenek haline gelmiştir. Selçuklu sultanlarının savaşlarda esirlere uyguladıkları birkaç muameleden biri olan kurtuluş akçesinin yanında, Selçuklu sultanları belirli şartlarla esirleri vassal hükümdar haline getirmekteydiler[144].

Sultan Alp Arslan 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i esir almış ve aralarında bir muahede tatbik edilmişti. Aralarındaki bu ikili anlaşmaya göre Sultan Alp Arslan eski Türk adetine göre "kanları ile kardeş" olduklarına dair and içme[145] töreni gerçekleştirmiştir. Anlaşmanın mahiyeti ve maddeleri kaynaklarda çok çok dağınık ve kifayetsiz bir şekilde verilmiştir. Kayıtlı maddelere göre imparator tahtına iade olunuyor ve kendi fidyesi için 100.000 dinar altını, yıllık vergi olarak da 360.000 dinar ödemeyi taahhüt ediyor; bir asır önce Müslümanlara ait bulunan şarki Anadolu'yla, Antakya, Urfa, Menbic, Ahlat ve Malazgird beldelerini Selçuklulara bırakıyor; esirleri geri veriyor, ihtiyaç duyulması halinde Sultan Alp Arslan'a askeri yardım göndermeyi ve kızını da Sultanın oğluna vermeyi kabul ediyordu.[146] Yapılan anlaşmanın vergi ve askeri yardım içeren maddeleri vassallık yükümlülüğü ile ilgiliydi ki bu maddeleri kabul etmekle İmparator Selçuklunun vassalı olduğunu kabul etmiş oluyordu[147].

---

[143] Ayönü, 2014: 28.
[144] Koca, 2005: 229.
[145] Divan'ü Lügatı't Türk't Kaşgarlı Mahmud, ant içmeyi "bıçga.s" olarak tanımlamıştır. Bıçga.s; kavim ile başkaları arasındaki ahit ve sözleşmedir. Bkz: Kaşgarlı Mahmud. (2015). *Divan'u Lugatı't Türk*. (İkinci Baskı). Ankara: TDK Yayınları, 20. Türk boylarında ortak bir kelime olan ant, çok eski zamanlarda bir yabancı ile kardeş ve dost olmayı sağlayan tören olarak kullanılmıştır. Hükümdarlar için ant içmeye ait Türk tarihindeki ilk örnek Hun hakanı Huhanye ile Çin elçileri Ça n ve Mın arasında akdedilen karşılıklı dostluk ve kardeşlik anlaşmasıdır. Buradan hareketle Sultan Alp Arslan'ın Bizans imparatoru ile kardeşlik yemini etmesi eski bir Türk adetinin Selçukludaki yansımasından başka bir şey değildir. Bkz: İnan, A. (1948), *Eski Türklerde ve Folklorda Ant.* (Yeni Baskı). Ankara: TTK Yayınları, 279.
[146] Turan, 2016: 61
[147] İbnü'l Adim, 2014: 30; Koca, 2005: 230

Savaşta bütün maddi varlığını kaybetmiş olan Romanos Diogenes, bazı hükümdarlık şartlarını yerine getirebilmek için, 10 bin dinar borç alarak, esir komutanlarını kurtarmış, diğer komutanları da sultan fidye almadan serbest bırakmıştır. Anlaşma gereği, imparator 1,5 milyon kurtuluş akçesini İstanbul' döndükten sonra ödeyecekti, ancak Sultan Alp Arslan, taahhüt edilen paranın çoğunu tahsil edememiştir. Çünkü imparator dönüş yolunda tahtan azledildiğini öğrenmiştir. Bu sebeple Sultan ve İmparator arasındaki anlaşma hükümsüz kalmıştır. Böyle olmasına rağmen Romanos Diogenes, tutuklanmadan önce, Orta Anadolu'dan 200 bin dinar toplayarak, Büyük Selçuklu merkezine göndermiştir[148].

Bir gelenek haline gelse de bu uygulama her zaman tatbik edilmiyordu. Örneğin; Tuğrul Bey döneminde hanedan üyesi olan İbrahim Yınal tarafından Hasankale, diğer ismiyle Pasinler Savaşında tutsak alınan Gürcü komutanı Liparit için böyle olmamıştır. Esir alınan Liparit'den kurtuluş akçesi alınmamış, esirler ve ganimetlerle birlikte Rey şehrinde Tuğrul Bey'e takdim edilmiştir[149].

3.3.3. Askerî Başarı İle İlgili İsim, Unvan ve Lâkap Almak

Eski Türk toplulukları, şahsi yeteneğe ve başarıya çok önem verdiklerinden, irsi liyakatı dikkate almazlardı. İslamiyet öncesi Türk toplumunda her genç, toplumdaki statüsünü ve adını dahi kazanmak zorundaydı. Mesela Oğuzlar, kahramanlık göstermeden çocuklarına ad vermezlerdi[150].

Eski Türk toplumunda, her anne baba, yeni doğan çocuklarına kendi değerlerine ve anlayışlarına göre isim verirler, onları kendi ideallerine göre yetiştirmeye çalışırlardı. Beğenilen bir kahramanlık sonunda onlara yeni bir isim vererek onları onurlandırırlardı. Bu yeni isim, gösterdikleri kahramanlıkla ilgili olurdu ve bu isme "er adı" denirdi. Er adı önceki ismin yerini alarak, diğerini tamamen unutturur ve kişi bu yeni adla anılırdı[151].

Türkler çocuklarına doğduklarında ve kahramanlık yaptıklarında yeni bir isim verirken, duygu ve düşüncelerini bu isimlere yansıtırlardı. Bu isimler özellikle kahramanlık

[148] Koca, 2005: 230; Turan, 2016: 61.
[149] Ayönü, 2014: 20; Koca, 2005: 233.
[150] Koca, 2005: 236; Koca, 2010: 82.
[151] Koca, 2005: 236; Koca, 2011: 82.

ile ilgili anlamları olan isimlerdi. Örneğin; alp[152], bagatır[153] (bahadır) veya batur, kapgan (kapan, alıp kaçan, elde eden, fetheden), sancar (mızrak saplayan), bozan (düşman ordularını bozan), sökmen (düşman saflarını söken), tığrak (yılmaz, yiğit), boldacı (herşeyi bol olan ve kendisinden iyilik beklenen yiğit), alpagut veya yılpagut (düşmana tek başına saldıran), alp yürek, tum yürek (soğuk yürek), yağı basan (düşman basan), sü sıyan (asker kıran), er basan, er biçen, il almış, il aldı, il basmış, il katmış, il basar, il urmuş gibi. İslami dönemde Alp sözünün yerine gazi kullanılırken, kapgan yerini de fatih ismi kullanılmıştır[154]. Bütün bunların yanında gücü ve kudreti temsil eden hayvan isimleri de en çok kullanılan isimler arasında yer almıştır[155].

İslami devirde de bu gelenek devam etmiş, bu isimler hükümdarlar için özellikle fetihleri münasebetiyle verilmeye başlanmıştır. Selçuklu sultanlarına da çeşitli vesilelerle yaptıkları askeri faaliyetler sonucunda unvan ve lakaplar verilmiş, daha sonra büyük çoğunlukta bu unvanlarla anılmıştır. Selçuklu hükümdarlarının resmi unvanı sultan idi. Abbasi halifeleri, Selçuklu sultanlarına askeri başarıları sonucu unvan ve lakaplar verirken, Selçuklu sultanları da bizzat kendi siyasi düşüncelerine uygun olarak muhtelif lakap ve unvan kullanmışlardır. Örneğin; Ani şehri ve kalesinin Sultan Alp Arslan tarafından fethedilmesiyle, İslam dünyasında büyük bir sevinç yaşanırken, Hıristiyan dünyasında korku ve panik yaşanmıştır. Bu başarılı fetihten sonra Sultan Alp Arslan'a Abbasi halifesi tarafından fethin babası manasında "Ebu-l Feth" unvanı verilmiştir. Bu unvan daha sonraki Selçuklu sultanları tarafından da kullanılmıştır[156].

---

[152] Alp sözü ile kullanılan isimler ve unvanlar hem İslam öncesi hem de İslami dönemde çok yaygındı. Mesela, "Alp Arslan Kutlug, Alp Bige Kağan, Alp Er Han, Alp İlig, Alp Er Tonga, Alp Kara, Alp Salçı, Alp Turmış, Alp Urungu Tutuk, Alp Tuğrul Tigin, Alp Gazi, Alp Eri, Alp Kuş, Alp Laçin, Alp Sungur, Alp Argun, Alp Melik, Alp Taş, Alp Yürek, Alp Tigin, Alp Sarı, Alp Taş, Alp Arslan, Alp Rüstem, Mahmud Alp, Nuh Alp, Aygut Alp, Saltuk Alp, Turgut Alp" gibi isimler bunlardan bazılarıdır. Bilindiği gibi, "alp" adını ve unvanını taşıyan en ünlü Selçuklu hükümdarı Sultan Alp Arslan'dır. Bkz: Koca, 2005: 237.

[153] Türkçe'de kahramanlık ifade eden sözcüklerden biri olup, diğer adı batur'dur. Tarihi kayıtlara göre, "bagatır''sözü, ilk defa, M.Ö. 209-174 yılları arasında Hun tahtında bulunan büyük Hun hükümdarının adı olarak görülür. Bu isim, başlangıçta, "Mete" şeklinde yanlış okunmuş ve dilimize yanlış olarak yerleşmiştir. Bu kelimenin aslı "boğa"dır. Bagatır, "boğa" sözüne Türkçe "-tır" ekinin ilavesiyle oluşmuştur. Mesela "Bayındır, Çavuldur, Kundur, Kumandur" gibi boy adları, bu ekle yapılmış isimlerdir. Bkz: Koca, 2005: 238.

[154] Koca, 2011: 83.

[155] Türklerin kullandıkları gücü ve kudreti temsil eden hayvan isimlerinin başında; arslan, böri (kurt), boğa, boğaç, tonga (kaplan cinsinden bir hayvan), yağan (fil), pars, buğra (erkek deve), porsuk, argun (sıçan cinsinden atak bir hayvan), babür (kaplan cinsinden bir hayvan), barak (köpek), koçkar (koç), togrıl (tuğrul), çakır (çağrı), turumtay (yırtıcı bir kuş), sungur, laçin (şahin) ve balaban (avcı bir kuş) gelmektedir. Bkz: Koca, 2011: 83.

[156] Koca, 2005: 239.

3.3.4. Uğurlama ve Karşılama Töreni Yapmak

Selçuklu sultanları, sefere çıkmaya karar verdikten sonra, geride kalan devlet erkanı ve halk tarafından uğurlanmaktaydı. Yine aynı şekilde sefer dönüşü de büyük bir törenle karşılanmaktaydı[157]. Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Tuğrul Bey, 1058 yılında Bağdat'tan Kuzey Irak seferine çıkarken bizzat halifenin veziri tarafından uğurlanmış ve vezir tarafından Sultan'a halifenin verdiği hil'at takdim edilmiştir[158].

Selçuklu sultanları sefer sonunda hükümet merkezine dönerken kendi vezir ve devlet erkanı ile karşılanırken, Bağdat'a dönerken de hilafet veziri tarafından törenle karşılanmaktaydı. Örneğin; Tuğrul Bey'in vefatından sonra 1063 yılında Kutalmış ile girdiği mücadeleyi kazanan Sultan Alp Arslan, Rey'e dönünce vezir Amid'ül Mülk Kündiri tarafından törenle karşılanmıştır[159].

Uğurlama töreni sadece sefere çıkarken değil farklı amaçlar içinde yapılmaktaydı. Buna en güzel örnek Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı sonrası Bizans İmparatorunu uğurlamasıdır. Sultan savaş sonunda İmparator ile anlaşma imzalamış, onu ülkesine bizzat uğurlamıştır. Sultan, imparatoru vassal haline getirdikten sonra ona, üzerinde kelime-i şehadet yazılı bayrak hediye etmiş, beraberine de iki hacip ile bir müfreze vermiştir. Bir fersah (Yaklaşık 5 km.) beraber at sürdükten sonra veda edileceği sırada İmparator atından inmek istediyse de Sultan buna izin vermeyerek dosta sarılarak ayrılmışlardır[160].

3.3.5. Zafer Kutlaması Yapmak

Selçuklu sultanları, elde ettikleri her askeri başarıdan sonra başta Abbasi halifeleri, vassal hükümdarlar ve devlet erkanı tarafından kutlama yapılmaktaydı. Abbasi halifeleri, zaferlerden sonra Selçuklu sultanlarının başarılarını takdir etmek için mektup göndermekteydiler. Kutlama yapan diğerleri de Sultanlara hediyeler takdim ederlerdi. Kazanılan zaferden sonra sadece sultanlar kutlama yapmıyor, şehir halkları da kendi aralarında kutlamalar yapmaktaydı. Bunun için şehrin çeşitli yerlerine zafer takları

[157] Koca, 2005: 234.
[158] Koca, 2005: 234.
[159] Koca, 2005: 235.
[160] Koca, 2005: 235.

kurulmakta, sokaklar ve minareler süslenerek zafer davulları çalınmaktaydı. Günlerce süren şenliklerin yanında devrin şairleri tarafından zaferi öven şiirler yazılmaktaydı[161].

Malazgirt Zaferinden sonra her tarafa fetihnameler gönderildiğini daha önce zikretmiştik. Gönderilen fetihnameler bayram şenliklerinin yapılmasına sebep olmuştur. Malazgirt Zaferi İslam dünyasında büyük bir bayram sevinci ile karşılanmış; her tarafta resmi ve hususi şenlikler ile bu mukaddes zafer kutlanmıştır. Sultanın fetihnamesini alan Halife Kaim bi-Emrillah sarayına topladığı devlet erkanı ve devrin büyükleri önünde onu merasimle okutarak tebrikler gerçekleştirmiştir. Bağdat görülmemiş bir şekilde süslenmiş ve halk çalgılarla sokaklara dökülerek şenlikler yapmıştır[162].

[161] Koca, 2005: 236.
[162] Turan, 2016: 63.

4. SOSYAL HAYAT İLE İLGİLİ GELENEKLER VE TÖRENLER

4.1. Toy Töreni

İslamiyet öncesi Türk kağanlarının tek başına karar almamaları için, siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel meselelerin görüşüldüğü meclis olarak karşımıza çıkan toyun "kengeş", "ternek" ve "kurultay" gibi anlamları vardı[163]. Hükümdarlık alameti olarak da görülen toy, içerik açısından devlet ve saray törenleri için de alınsa da, halkın kaynaşması ve birlik beraberliğin sağlanması için yapılan sosyal törenler olarak da değerlendirmek mümkündür. Başlangıçta dini tören, bayram, yeme içme toyu, eğlence ve yarışmalarında içinde olduğu düşünüldüğünde, zamanla halkında içinde olduğu toplumsal törenler olarak varlığını sürdürdüğü açıktır[164]. Zira toy, başlangıçta Türk devlet başkanlarının iktidar ve yönetimi tek olarak yürütebilmek için icat ederek icra ettikleri bir gelenek ve tören olmuş, böylece her dönemde Türk devlet anlayışı içinde iktidar ve meşru hükümranlık alametlerinden biri sayılmıştır. Daha önce zikrettiğimiz gibi daha sonraki dönem içinde Türk hükümdarları toyu içtimai anlamda daha çok öne çıkan bir âdet haline getirmiştir. Örneğin; çocuk isteme, hükümdar çocuklarının doğumu, veliaht tayini, tahta çıkma, bey çocuklarının ilk avlarından dönüşü, akınların ve seferlerin zaferle sonuçlanması, kahramanlık gösterenlere ad verme, esirlikten kurtulma, evlenme ve bayram gibi vesilelerle toy törenleri düzenlenmiştir[165].

Oğuzlarda kurultay veya danışma toplantısı yaygın olarak toy veya düğün dernek şeklinde yapılırdı. Yani bu toplantının içinde yemek içmek de vardı. Zaten gerek halkı ve gerekse beyleri yedirmek içirmek, hakanın bir vazifesi idi. Bu toyların içinde, hanın evini yağma etmek de vardı[166]. Açı doyurma, çıplağı giydirmek Türklerde Göktürk Yazıtlarından Dede Korkuta'a, hatta Manas Destanı'na Selçuk ve Osmanlı topluluklarına kadar, atasözü halinde değişmez bir düstur, bir kanun ve en başta vazife olarak, günümüze kadar devam edegelmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra da İslamiyet'in yüce prensipleriyle çok kolay ve çabuk uyuşmuştur[167]. Zira İslamiyet'i kabul eden Türk devletlerinde bu gelenek en kamil şekilde uygulanmıştır. Örneğin; toy verme geleneği ve

[163] Koca, 2010: 89.
[164] Erdoğan, A. (2014). İslamiyet'ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş, Kurultay Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 42.
[165] Koca, S. (2012). *Toy*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt: 41, 270-272.
[166] Ögel, 2016: 100.
[167] Ögel, 2016: 152.

töreni, Tolunoğulları, Karahanlılar, Anadolu Selçukluları, Atabeylikler, Anadolu beylikleri, Memlukler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Osmanlılar ve Özbekler (Şeybânîler) tarafından uygulanmıştır. Kaşgarlı Mahmud'a göre Türk beyleri bayramlarda ve düğünlerde minareler gibi sofralar kurduruyor, halkı yedirip içirdikten sonra sofra takımlarını yağmalatıyordu[168].

Büyük Selçuklu dönemine baktığımızda bu geleneğin pek tabi olarak uygulandığını görmekteyiz. Yağma yapılan bu toylara 11. yüzyılda "kençliyü" denilmekteydi. Nizâmülmülk'e göre Karahanlı hükümdarları gibi Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey de ordusuyla gezintiye ve ava çıktığı zaman muhteşem sofralar kurdururdu. Toya katılanlar bu sofraların büyüklüğü ve zenginliği karşısında hayretler içinde kalmaktaydı[169]. Sultanlar cömert olmak zorundaydı; aksi takdirde devlet liderliği görevine ve millî hukuka karşı çıkmış sayılır ve halkın isyanına maruz kalırdı[170].

Selçuklu tarihinde çeşitli sebeplerle toy törenleri tertip edilmiştir. Tuğrul Bey, Abbâsî halifesinin kızıyla evlenmesi sebebiyle büyük bir toy vermiştir. Toydan hemen sonra Sultanın sofra takımı düğün töreni ve yemeğe katılan halk tarafından yağma edilmiştir[171]. Bundan başka Tuğrul Bey her sabah sofrasını açık bulundurur, sahralarda da toy verirdi[172].

Yine Sultan Tuğrul, kazandığı zafer sonucunda da toy vermiştir. 1060 yılında, Büveyhi komutanı Arslan Besasiri'yi Vasıt mevkiinde yenilgiye uğrattıktan sonra, sarayında büyük bir davet vererek devlet erkanı ve halkı ağırlamıştır[173]. Sultan Alp Arslan'ın toy verdiğine dair bilgiler mevcut değilse de ondan sonra gelen Selçuklu sultanlarının toy verdikleri biliniyor olmasından yola çıkılarak Sultan Alp Arslan'ın da toy vermesi kuvvetle muhtemel olduğunu söylemek mümkündür. Zira gelenekler ve törenler hükümdarın da üzerinde görüldüğü için, bunun Sultan Alp Arslan tarafından da uygulandığı tabiidir. Bu gelenek ve tören, Sultan Muhammed Tapar tarafından da icra edilmiştir. Sultan Muhammed

[168] Koca, 2012: 270-272.
[169] Koca, 2012: 270-272.
[170] Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, gittikçe Türk kabile an'anelerinden uzaklaşmış ve İslam hükümdarı gibi hareket etmeye başlamıştı. Nitekim, Melikşah Semerkand ve Özkend seferinde halka ziyafet vermediği için bu durum Maveraünnehir halkının ve özellikle Çiğiller'in şikayetlerine sebep olmuştur. Bkz: Turan, 2015: 101.
[171] Koca, 2012: 270-272.
[172] Kafesoğlu, İ. (2014). *Selçuklular ve Selçuklular Üzerine Araştırmalar*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları, 75.
[173] Çaycı, 2008, 296.

Tapar, 1118 tarihinde oğlunu tahta çıkardığı için geniş kitlelere sofra düzerek yemek ikram etmiştir[174].

4.2. Düğün Töreni

Her kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de aile, toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Türk sosyal hayatı akrabalık bağları üzerinde kurulmuştur. Aile, kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında köprü vazifesi görmektedir. Bu açıdan bakıldığında aile, toplumun yetiştirilmesinde ve toplum düzenin sağlanmasında birincil vazifeli kurumdur. Ailenin oluşması için evlilik müessesi ortaya çıkmış, zamanla bu da birtakım geleneklerin ve törenlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İslamiyet öncesi Türk kültüründe ortaya çıkan bu gelenek ve törenler İslamiyet ile birlikte de devam etmiş, bugün dahi uygulanan geleneklerin ve törenlerin temelini oluşturmuştur. Eski Türk toplumunda evlenmek, erkek ve kadın açısından bakıldığında aynı manalara gelen faklı kelimelerle ifade edilmekteydi. Erkek açısından "kavuşmak" veya "evlik almak" deyimi, kadın açısından da "erlenmek" kelimesi evliliğin ifade edildiği kelimelerdir[175]. İslamiyet öncesi Türk sosyal anlayışında ailenin meydana gelmesi için evliliğin olması şarttı. Türk anlayışına göre evlenmek veya yuva kurmak Türk devletlerinin temeli sayılmış, bu açıdan bekarlık ayıp sayılmıştır[176].

Bu açıdan bakıldığında aile ve dolayısıyla evlilik, Türk kültürü için çok önem arz eden bir konumda olmuş, evlilik olayı birtakım usuller çerçevesinde gerçekleşerek belirli bir sürecin de doğmasına ve akabinde düğün töreninin çıkmasını sağlamıştır. Evlilik öncesi süreç, İslamiyet öncesi Türk kültüründe nasıl devam etmişse İslami devir ve Selçuklu Türk kültüründe de farklı kelimelerle ifade edilse de aynı şekilde devam etmiş ve uygulanmıştır. Örneğin; Eski Türk toplumunda bir gencin evlenme isteğinin ortaya çıkmasıyla, "arkucçı" veya "savcı" adı verilen aracılar devreye girmekteydi[177]. Selçuklu toplumunda da aynı uygulama tatbik edilmiştir. Selçuklularda da görücü usulü ile evlenme geleneği uygulanmış, evlenmek isteyen kadın ve erkek için uygun eş arayışına gidilerek evlenme sağlanmaya

[174] Çaycı, 2008: 297.
[175] Koca, 2010: 122.
[176] Mandaloğlu, M. (2013). İslamiyet'ten Önce Türklerde Aile hukuku. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(33), 137-138.
[177] Koca, 2010: 123.

çalışılmıştır. Selçuklu toplumunda kız istemek için giden ve evlilik için aracı olan görücülere "savcı arkuçi", aileler arasında gidip gelen kişiye de "yarıgçı" denirdi[178].

Evlenme öncesi hazırlıklar tamamlandıktan sonra evlilik için düğün töreni uygulanırdı. Türkler için düğün, yeni bir ev açmakla birlikte nesebin devamı manasına geldiği için aile açısından önemli bir görevin yerine getirilmesini ifade ederdi. Ailenin oluşumunda ilk merhale olarak da görüldüğünden eğlence kültürünün yanı sıra sosyal bir gelenek ve tören olarak karşımıza çıkan düğün törenleri sırasında halk için önemli uygulamalarda görülmüştür[179]. Bu uygulamalar eski Türk toplumundan Selçuklulara ve günümüze değin uygulanmıştır. Selçuklu kültür hayatında halk arasında yapılan düğün törenleri hakkında malumat olmasa da hanedan için yapılan düğün törenlerinden Selçuklu düğün törenleri hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Selçuklu düğün törenlerinin temel amacı, düğüne katılan halkı eğlendirmek ve onlara verilen yemeklerle devlete olan güveni sağlamakla birlikte devletin gücünü de göstererek toplumsal kaynaşmayı sağlamaktı. Bunun için "küden" adı verilen düğün yemeği verilirdi. Küden'in işlevine baktığımızda toy ile benzerlik gösterdiği aşikardır. Başka bir deyişle eski bir geleneğin farklı isimle Selçuklularda tezahüründen başka bir şey değildir. Düğün törenlerine katılanlara yemek verilmesi düğün törenlerinin olmazsa olmazıydı. Çünkü verilen yemek, hükümdarın asli vazifesi olan açı doyurma prensibi açısından, birlik ve beraberlik için bir mesaj niteliğindeydi[180].

Konumuz gereği Selçuklu ve Sultan Alp Arslan dönemine ait düğün törenleri hakkında malumat vermek yerinde olacaktır. Tuğrul Bey'in Halife'nin kızı Seyyide ile olan düğün töreni ve Sultan Alp Arslan'ın eşi Seferiyye Hatun'dan olan kızı ile Emir Uddetüddin'in Nişabur'da kıyılan nikahlarının ardından yapılan düğün törenine baktığımızda Selçuklu düğün törenlerinin geneline ait fikir edinmek mümkündür. Zira halifenin kızı Seyyide ile Tuğrul Bey'in nikahlanmasından sonraki düğün töreninde davullar vurularak borular çalınmıştır. Ayrıca Sultan, hacipler ve Selçuklu ileri gelenleri, sevinç ve mutluluktan dolayı Darü'l Memleke'nin sahanlığında, oyun oynayarak Türkçe şarkılar

[178] Genç, R. (1975). XI. Yüzyılda Türklerde Evlenme. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (7), 299.
[179] Berber, O. (2009). Türk Kültüründe Eğlence ve Birlik Unsuru Olarak Düğünler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10), 3.
[180] Berber, 2009: 8.

söylemişlerdir[181]. Alp Arslan'ın kızı için yapılan düğün töreninde de davullar vurulup, borular öttürülmüştür. Ayrıca, saray süslenmiş filler, üstü giydirilmiş atlarla dolmuştur. Sultan Alp Arslan, törende saltanat tahtına oturmuştur[182]. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Selçuklu düğün törenleri bayram havasında geçiyor ve uzun süren eğlenceler düzenleniyordu. Yapılan uygulamalar ve eğlencelere bakıldığında, İslamiyet öncesi Türk kültüründe var olan düğün öncesi uygulamalar ile Selçuklu düğün öncesi icra edilen uygulamaların ve törenlerin benzer olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

4.3. Düğün ve Evlenme Gelenekleri

4.3.1. Çeyiz Geleneği

Türk toplumunun düğün geleneğinde çeyiz; geline aile hayatında gerekli malzemeler olan ev ve mutfak eşyası, işlemeli örtüler, takı ve giysilerdir. Bu eşyalar evlenene kadar sandık içinde saklanırdı. Sandığın kullanım amacı, her gün kullanımda olmayacak değerli malzemelerin muhafaza edilmesidir[183].

Türk kültüründe evlenecek olan oğlan, ailesinin kalın adı altında birtakım hediyeler verilmesine karşılık olarak kız ailesi de çeyiz hazırlamak mecburiyetindeydi. Çeyiz bir manada ailenin reisi olan baba mirasından kızın payına düşen mal idi. Eski Türk toplumunda, evlenecek kızın çeyizinin hazırlanması sadece kızın anne ve babasına düşen bir vazife değildi. Çeyiz hazırlama faaliyetini kendilerine vazife olarak gören bütün akraba fertleri gönüllü olarak çeyiz hazırlama işine girişirlerdi[184].

Eski Türklerden günümüze değin gelen bu gelenek Türk-İslam devleti olan Selçuklularda da uygulanmıştır. Örneğin; Sultan Tuğrul Bey, Arslan Besasiri baskısı sebebiyle Bağdat'a geldiği zaman çevre hükümdarlarının da şeref duyup memnun kalacağı bir akrabalık ilişkisi kurmak amacıyla Halifelik kurumuyla akrabalık kurmak istiyordu. En nihayetinde bu konu hakkında anlaşmaya varılarak halifenin oğlu Zahiretüddin ile Çağrı Bey'in kızı Arslan Hatun'un evlenmesine karar verilerek söz kesildi. Ancak bir süre sonra halifenin oğlu vefat edince, bu kez, sözün halife ile Arslan Hatun arasında olması gündeme

[181] İbn'ül Cevzi, 2014: 81.
[182] İbn'ül Cevzi, 2014: 109.
[183] Usal Yalçın, S.S. (2010). Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel Süslemeleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (1), 160.
[184] Koca, 2010: 124.

gelmiştir. Bunun için halifenin isteğini kapsayan birkaç mektup Sultana gönderildi. Halifenin bu isteği Sultan tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine Sultan Tuğrul Bey, Selçuklu emirleriyle birlikte kadılar, şahitler, bilgin ve tacirleri saraya davet etmiş içinde çeyizlerin (çehiz) bulunduğu süslenmiş odaları onlara göstermiştir. Halifenin sarayına nakledilen bir benzeri olmayan çeyizler arasında şunlar vardı: Üzerinde genç kızların bulunduğu yük taşıyan develer, katırlar, para, cevahir, yakutlar, altın ve gümüş kaplar, üzerinde halis ipek kumaştan yapılmış atlar ve Rum katırları olan kız oğlan kız, sekiz cariye, üzerlerinde mücevher işlenmiş kaftanlar bulunan katırların üstünde altı genç kız vs. vardı[185]. Bunlardan anlaşılıyor ki eski Türklerden beri var olan çeyiz geleneği Selçuklularda da devam etmiş ve içerik olarak çok değerli eşyaları kapsamıştır.

4.3.2. Saçı Geleneği

Türk kültüründe evlenme gelenekleri arasında yer alan faaliyetlerden biri de saçı saçma geleneğidir. Saçı, düğünlerde damat tarafından gelinin başına serpilmesi gelenek haline gelmiş para, buğday, çiçek ve geline verilen hediye, davetlilerin getirdikleri düğün armağanı anlamlarına gelmektedir[186]. İslamiyet öncesi Türk kültüründe var olan bu gelenek Müslüman Türk devletlerinde de uygulanmıştır. Türk-İslam tarihinde saçı geleneğiyle ilgili ilk uygulamalar, Karahanlı ve Oğuz Türklerinde görülmektedir. Karahanlılar "gelin indirme" törenlerinde bugün dahi birçok yerde yapıldığı gibi gelinin attan inip eve gidişi esnasında başına para ve değişik hububat saçarlardı[187].

Saçı geleneği Selçuklu kültüründe de uygulanmıştır. Selçuklularda Türk adeti gereğince nikahtan sonra büyük bir ziyafet verilir, bunun yanında saçı da saçılırdı[188]. Örneğin; Sultan Tuğrul Bey'in Abbasi halifesinin kızı ile evlenmesi sırasında yapılan düğün töreninde saltanat çadırının ve saltanat tahtının önünde altın ve gümüş paralar saçılmak suretiyle saçı adetini icra etmişlerdir[189].

Saçı geleneği Sultan Alp Arslan devrinde de uygulanmıştır. Sultan Alp Arslan'ın kızı ile Abbasi veliahdı için yapılan düğün töreninden sonra düğün için toplanan kalabalığa

[185] Sıbt İbnü'l Cevzi, 2011: 15.
[186] Kurtoğlu, O. (2009). Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği. *Milli Folklor Dergisi,* 21(8), 89-99.
[187] Kurtoğlu, 2009: 88-99.
[188] Koca, 2016: 367.
[189] Koca, 2010: 124.

kaseler içinde kıymetli mücevherler ve altın paralar dağıtılmış[190], Sultan Alp Arslan da kızının nikahından sonra iki tabak içinde kendi elleri ile saçılar saçmıştır[191].

Eski Türk adeti olan saçı, farklı vesilelerle de uygulanmıştır. Selçuklu tahtına yeni bir hükümdar çıkınca, tören sırasında, fetih kutlamaları sonucunda halk tarafından Sultanın üzerine altın ve gümüş paralar saçılarak Türk adeti yerine getirilmiştir[192].

4.3.3. Kalın ve Süt Hakkı Bağlamında Mehir Geleneği

Evlenme geleneklerinde biri de "kalın"dır. Kalın, İslami devir ile birlikte devam etmiş, İslam Aile hukukundaki mehir geleneği ile bütünleşmiş ve ayrıca anneye verilen süt hakkını da kapsamıştır. İslamiyet öncesi Türklerde oğlanın ailesi tarafından kız ailesine verilen hediyelere kalın denilmiştir[193]. Hediyenin yanında para veya mal da olabilen kalın, erkek tarafının sosyo-ekonomik durumuna ve dönemin koşullarına göre değişebiliyordu. Kalın; çeyize, annesinin süt hakkına veya ailenin kızı yetiştirilmesine karşılık olarak erkeğin nişanlısını ilk ziyaretinde verilirdi[194]. Eski Türklerde süt hakkına "yelü" deniyordu. Süt hakkı olan "yelü" gelinin annesinin şahsında kız tarafına para veya mal karşılığı verilebiliyordu[195]. Kalın, erkeğin kadını satın alması değil, bugünkü haliyle sadece erkeklik onurunun kadın karşısında garanti altına alınmasıdır ki evlenecek delikanlı kız tarafına "kalın" vermek zorundaydı[196].

Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte her alanda olduğu gibi düğün geleneklerinde de değişmeler olmuştur. Bunlardan biri olan kalın, İslam ile birlikte gelen mehir geleneğine adapta edilerek uygulanmıştır. Sözlük anlamı "sadaka" olan mehir, İslam aile hukukuna göre evlilik esnasında ödenen para veya malı ifade etmektedir. İslam Aile hukukunda kadının hakkı olan mehir, kadının rızası olmadan başka bir yakınına devredilemezdi. Söz konusu ödeme nakit olacağı gibi mal da olabilmekteydi[197]. Erkek, karısı bağışlamadığı sürece er

---

[190] Sıbt İbnü'l Cevzi, 2011: 109.
[191] Köymen, 2016: 308.
[192] Koca, 2016: 368.
[193] Koca, 2010: 123.
[194] Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları.* (Birinci Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 258.
[195] Can, S. (2008). *Selçuklular Döneminde Kadın*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ufukötesi Yayınları, 155.
[196] Erkul, A. (2002). *Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri.* Türkler Ansiklopedisi. Cilt 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 58-66.
[197] Gümrükoğlu, S.S. (2013). İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme. *GÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*. 17(4), 223-256.

yada geç bunu ödemek zorundaydı. Mehir olarak verilen mal, kadının bedeli veya ondan istifade imkanının karşılığı değil, tıpkı kalın gibi bir ömür boyu beraber yaşama arzusunun sembolik bir alametiydi[198].

İslamiyet'in kabul edilmesiyle İslam hukuku içerisinde olan mehir, Türk kültüründe de var olmuştur. Mehir, İslam hukukunun geçerli olduğu Selçuklularda da uygulanmıştır. Kız isteme olayında, erkek tarafına olumlu cevap verilmesi durumundan sonra sıra mehrin belirlenmesine gelirdi. Mehir peşin veya taksitlerle ödenebiliyordu[199].

Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in Abbasi Halifesinin kızı Seyyide ile nikahının yapılması için de mehir geleneği uygulanmıştır. Nikâh için elçi olan İbnü'l Mahleben, halifeye mektup yazarak, nikâhın kıyılmasının istendiği ve nikâh vekaletinin vezir Amidü'l Mülk'e teslim ettiğini söylemişti. Bu vesileyle 400 bin altın mehir açıklanınca halife yüksek sesle dua etmiş ve nikâh akdi yapılmıştır[200]. Nikâh akdi yapıldıktan sonra da Tuğrul Bey, düğün amacıyla Bağdat'a gelmesinden sonra, Sultan ve Halife arasında Seyyide'nin Darü'l Memleke'ye gitmesi, Sultanla sefere çıkmaması gibi konularda anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmadan sonra Sultan halifeye mehir karşılığı olarak 100 bin altın, 150 bin dirhem, 4 bin giysi ve 10 soylu yörük atı hediye etmiştir[201]. Bundan başka, 13 Mart 1056 Çarşamba günü, Halife el- Kaim Biemrillah'ın, Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi, Çağrı Bey'in kızı Hatice veya Arslan Hatun ile 100 bin altın mihr karşılığında nikâhları kıyılmıştır. Nikâhta Kadi'l Kudat Ebu Abdullah ed-Damgani, Başkadı Ebu'l Kasım İbnü'l Müslime hazır bulundular. Bir süre sonra İbnü'l Müslime, "*Efendimiz ve büyüğümüz Emirü'l Müminin lütfedip nikâhı uygun görüp kabul buyururlarsa nikâhı kıyarım"* dedi. Bunun üzerine Halife "*Bu nikâhı bu mihr ile kabul ettik*" dedi[202].

4.4. Milli Bayramlar

Bayram kavramı ilk defa Kaşgarlı Mahmud'un 11. Yüzyılda yazdığı Divan'da karşımıza çıkmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, bayram kelimesinin aslının "bedhrem" olduğunu ve bu kelimeyi Oğuzlar'ın "beyrem" şeklinde çevirdiklerinden bahsetmektedir. Türk milleti

---

[198] Acar, İ. (2011). Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, (17), 367-388.
[199] Aksoy, M. (1992). Sosyal Hayatımızda Başlık, Kadın ve Mehir Kavramlarının Sosyolojik Tahlili. *Aile Yazıları Dergisi*, Cilt:1. 563.
[200] Sıbt İbnü'l Cevzi, 2011: 112.
[201] İbnü'l Cevzi, 2014: 81; Reşidü'd-din Fazlullah, 2011: 105.
[202] İbnü'l Cevzi, 2014: 27.

için dini ve milli içerikte olan bayramlar, toplum için önemli günleri ihtiva eder. Bayramlar 11. Yüzyılda Türk toplumunda hiç şüphesiz "bayram yeri" adı verilen meydanlarda kutlanmaktaydı[203].

Burada konumuz itibariyle dini ihtiva eden bayramlar değil, eski Türklerden günümüze kutlanan Nevruz Bayramı, Selçukluların hakim oldukları coğrafi kültürlerden etkilenip kutladıkları İran kaynaklı Mihrigan ve Sede Bayramlarını ele alacağız. İran kökenli bayramlar, Cemşid ve Feridun gibi hükümdarların tahta çıkışı olaylarına dayanırken, Türk bayramının şekillenmesini Türk hayatında rol oynayan tabiat, iklim ve milli felaket gibi toplumun bütününü ilgilendiren olaylardır[204].

4.4.1. Nevruz Bayramı

11. yüzyılda İslam medeniyeti dairesine girdikten sonra, İslam dünyasında arka arkaya devlet kuran Türk milleti, milli değerlerinin bütününü koruyarak, İslam medeniyetinde Orta Asya'daki gelenekleri ve görenekleriyle yaşıyorlardı. İran ve Arap kültürlerinin yüzeyde kaldığı bu dönemde bayram, doğum, düğün ve ölüm olaylarında eski Türk adetleri icra ediliyordu. Dillerini de koruyan Türkler, beraber yaşadıkları topluluklardan bazı kelime kavramlar alarak toplum içinde kullanmışlardır. Örneğin; "nevruz" bunlardan biridir. Farsça kökenli olan "nevruz" hem Orta Asya Türk kültüründe kutlanan hem de Farsların baharda kutladıkları bayramdır. Diğer bir deyişle eski Türklerde bahar bayramı olarak kutlanan milli bayram İslami dönemde "nevruz" adı altında kutlanmıştır[205].

"Yeni Gün" anlamına gelen ve baharın müjdecisi olarak kabul edilen Nevruz, gece ve gündüzün eşit olduğu yılın ilk günü olarak kabul edilen 21 Mart tarihinde kutlanmaktadır[206]. Eski Türklerden İslami devirlere kadar kutlanan Nevruz Bayramı Selçuklularda da kutlanmıştır. Nevruz Bayramı Selçuklular zamanında coşkuyla kutlanan bayramların başında gelir. Bu günde insanlar birbirlerini tebrik ederler, karşılıklı

[203] Koca, S. (2002). *Eski Türklerde Bayram ve Festivaller*. Türkler Ansiklopedisi. Cilt 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 51-57.
[204] Koca, 2010: 149.
[205] Koca, 2010: 148.
[206] Piyadeoğlu, C. (2010). Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da Kutlanan Bayramlar ve Bayram Kutlamaları. *International Periodical For the Languages, Literatature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 1413.

hediyeleşirler ve hediye olarak da şeker dağıtılırdı[207]. Örneğin; Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Abbasi Halifesi Kaim Biemrillaha'a Nevruz Bayramı dolayısıyla on bin dinar para ve muhtelif hediyeler göndermiştir[208]. Yine Tuğrul Bey'in Bağdat'tan ayrılmasından sonraki süreçte yaşananlara bakıldığında Nevruzun Selçuklularda da önemli bir gün olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Tuğrul Bey, Bağdat'tan ayrılmış, yağmalardan yakılıp yıkılan ve dolayısıyla halkın açlık nedeniyle çok zor durumda olan Tebriz'i kuşatmış, fakat ağır kış şartlarından dolayı kuşatmayı kaldırarak bir yerde konaklayıp askerlerine kış bittikten sonra kuşatmayı sürdürmelerini emretmişti. Bu olaydan sonra askerlere ve hayvanlara erzak bulmak zorlaşmış, bunun üzerine ordu mensupları Sultan'a bir adam göndererek "*sen bizi helak edecek ve dolayısıyla düşmanlarımızın amaçlarına yardım edecek bir iş yaptın. Çünkü burası, bize ve hayvanlarımıza yiyecek bulamadığımızdan dolayı bizim için yaralı değildir. Burada kaldığımız takdirde üzerimize kar ve buz yağar, biz de ölürüz. Bu nedenle bizim Rey'e dönüp kışı orda geçirmemiz ve Nevruz gelince de istediğimiz yere gitmemiz yerinde olacaktır"* demişlerdir[209]. Anlaşılıyor ki önemli işlerin yapılmasının başlangıcı olarak da Nevruz ve dolayısıyla bahar bayramı seçilmiştir.

4.4.2. Mihrigan Bayramı

Mihrigan Bayramı, İran takviminde yedinci ay olan ve 23 Eylül-22 Ekim arasını kapsayan Mihr ayının 16 ve 21'nci günlerinde Akhamenidler'den beri kutlanan bir bayramdır. Sevgi anlamına gelen "mihr" ve süre anlatan "gan" ekinden oluşan "kesintisiz, sürekli sevgi" anlamına gelmektedir. Bayramın ilk günü "mihrigan-ı amme", son günü ise "mihrigan-ı hasse" olarak adlandırılmıştır[210]. Mihrigan Bayramının kökeni İran'ın efsanevi hükümdarlarından Ferudun'un tahta geçmesine dayanmaktadır. Firdevsi şehnamesinde bu bayram için adı geçen hükümdarın düşmanı Dahhak'ı mağlup ederek tahta geçtiğini belirterek "…. *Ferudun kendisinden başka bir padişah tanımadı. Padişahların töresince, taht, taç ve sarayını hazırladı. Mihr-ü-mah'ın birinci mübarek gününde şahlara yaraşan tacını başına koydu… Gönüller adaletle parlayınca, padişahların töresine uyarak yeni bir bayramın temeli atıldı. Bütün akıllı adamlar, ellerindeki yakut kadehlerle sevinç içinde idiler. Yeryüzü parlak, şarabın, adaletin, yeni ayın ve yeni tahtın ışıklarıyla doldu. Ferudun,*

[207] Korkmaz, S. (1999). Selçuklularda Nevruz Kutlamaları. *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8), 253-256.
[208] Korkmaz, 1999: 253-256.
[209] İbnü'l Cevzi, 2011: 87-88.
[210] Piyadeoğlu, 2010: 1414.

ateş yakmalarını, içine amber ve safran atmalarını buyurdu. İşte Mihrigan bayramını kutlamak, dinlenmek ve yiyip içmek adeti o zamandan kalmıştır, onun dini ve töresidir" şeklinde bilgi vermiştir[211]. İran kaynaklı olduğu kesin olan Mihrigan Bayramı, İran coğrafyasına hakim olan Türk devletlerince de kabul görmüş ve milli bayram olarak kutlanmıştır. Bu devletlerin başında Gazneliler gelmektedir. Onlardan sonra da Büyük Selçuklu kültürü içinde yer almıştır. Örneğin; Halife el-Kaim Biemrillah, Sultan Tuğrul'a İslam ülkelerinde Şii hutbesi okutmaya başlayan Arslan Besasiri'yi yakalamasını istemişti. Bunun üzere Sultan askerlerine sefer hazırlığı yapmalarını ve Suriye'ye yönelmelerini emretmiş, bunun üzerine askerleri bahsi geçen ülke beldelerinin harap olduklarını söyleyerek gitmek istememişlerdir. Bu sebeple Sultan Tuğrul askerlerinden bir grubu dövdürterek, birkaç gün hapis cezası vermiştir. Ancak daha sonra acıyarak salıvermiş, askerleri de Mihrigan (22 Eylül) Bayramı şenliğinden sonra Suriye'ye sefere gitmeyi kabul ettmişlerdir[212]. Bu bilgiden anlaşılıyor ki Mihrigan Bayramı Selçuklu toplumu içinde de önemli bir gün olarak kabul edilmiş, bu bayram için şenlikler yapılmıştır.

4.4.3. Sede Bayramı

Selçuklular devrinde kutlanan son milli bayram ise Sede bayramıdır. Sede bayramı İran takviminin on birinci ayı olan Behmen'in onuncu gününde kutlanan ve İran'ın efsanevi hükümdarı Huşeng'e dayandırılan milli bir bayramdır. Gazneliler döneminde son derece önem arz eden bu bayram Selçuklular döneminde devam ettirilmiştir. Öyle ki bu bayram kutlamaları halkla sınırlı kalmayarak bizzat sultanların da katılıp kutladığı faaliyet olmuştur. Bu bayramın Selçuklular ve Sultan Alp Arslan döneminde kutlandığına dair net bilgi olmasa da dönemin alimlerinden olan İmam Gazzali'nin Sede bayramı kutlamaları sırasında yapılan resim, tahta kılıç ve kalkan gibi eşyaların satılması hususunda fetva vermiş olması bu bayramın Selçuklular devrinde kutlandığını göstermektedir[213].

[211] Piyadeoğlu, 2010: 1414.
[212] Sıbt İbnü'l Cevzi, 2011: 18.
[213] Piyadeoğlu, 2010: 1416-1418.

5. İKTİSADİ GELENEKLER

5.1. Devlet Emirlerine Toprak Tevcih Etme (Ikta)

Eski Türklerde toprak devlet içindir prensibi her zaman geçerli olmuştur. Ancak bundan mülkiyetin bulunmadığı sonucunu çıkarmak doğru değildir. Konar-göçer Türkler için toprak veya yurtluk, kabileye veya sosyal birliğe verilirdi. Selçuklu ve Osmanlılarda da töre böyle idi. Bu boy birlikleri, il beyleri adı verilen ve kendinden olan beyler tarafından idare edilirdi. Örneğin; Hun İmparatorluğu'nda her bölgeye hanedandan bir prens atanmıştı. Belki de bu ikta düzeni Mete çağından beri geliyordu. Bunları Selçuklulardaki uç emirleri ile karıştırmamak gerekse de, bu geleneğin bir benzeri olarak yorumlamak mümkündür[214].

Türklerde yurt anlayışı çok geniştir. Çadırdan veya evden başlar, devletin sınırlarına kadar uzanır, bazen de dünyayı içine alırdı. Farsça Oğuz Destanı'na göre Oğuz boylarının hepsinin kışlak ve yaylakları ülüşleri ile birlikte tespit edilmişti. Bu, Türk töresinin değişmez bir geleneği idi. Türklerin orun dedikleri töre ve düzen, bunu da içine alıyordu ve kimin nerede oturacağı belli idi[215].

Selçuklularla hanedan üyelerine ve devlet emirlerine toprak tevcih etme ve o topraktan tasarruf etme hakkı ikta adını almış ve askeri ve iktisadi ihtiyacı karşılama amacı güden ekonomik temelli bir gelenek haline gelmiştir. Selçuklu yönetimi, uygulama açısından kendinden önceki yönetimlerin gelenekleriyle bağlantılı olsa da, en nihayetinde yönetim sistemi klasik şeklini almış ve yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Bunun en güzel örneği; mevzu bahis olan toprak tahsisi manasına gelen ikta sistemidir. İkta sistemi Abbasiler ve Büveyhilerde olmasına karşın, karmaşıklığın giderilerek sistem ve gelenek haline gelmesi Selçuklularla olmuştur[216]. Eski Türk toprak hukukunun yeni şartlara uydurulmuş şekli olan bu sistem, bir yandan pek kalabalık orduların devlete yük olmadan beslenmesini mümkün kılarken, diğer taraftan memleketin mamur bir hale gelmesini sağlıyordu[217]. Orta Asya geleneğinin izlerini taşıyan ikta sistemi, teoride ve uygulamada daha önceki İslam devletlerinde görülen klasik ikta modelinden farklı olup, Büyük Selçuklulardan sonra Atabeylikler, Harzemşahlar, Türkiye Selçukluları, Eyyubiler, Memlukler, Osmanlılar, hatta

[214] Ögel, 2016: 306-307.
[215] Ögel, 2016: 163.
[216] Peacock, A.C.S. (2010). *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu: Yeni Bir Yorum*. (Çev. Z. Rona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.
[217] Kafesoğlu, 2016: 94.

Hindistan'da kurulan Müslüman Türk devletlerinde görülen toprağa bağlı ordu sisteminin kurulmasına zemin hazırlamıştır[218].

Selçuklunun kuruluşundan son dönemlere kadar bu iktisadi gelenek tatbik edilmiştir. Örneğin; Sultan Tuğrul Bey hem asayişi, Müslüman ülkeleri ve ahalisini korumak, hem de eski Türk kağanları gibi iktisadi bir geleneği tatbik etmek ve ırkdaşlarını yurt sahibi kılmak için zorluklarla karşılaşıyor ve Türkmenleri Anadolu'ya sevke uğraşıyordu. Türkmenlerin İslam memleketlerinde çıkardıkları huzursuzlukların sebebini ve Türk feodalizmini, başlangıçta iyi anlamayan İslam müellifleri ve başta halife bütün mesuliyetin Tuğrul Bey'e ait olduğunu düşünerek bütün Türkmenlerin onun emrinde bulunduğunu sanıyorlardı[219]. Bundan başka Tuğrul Bey döneminde uygulanan ülkenin hanedan üyeleri arasındaki paylaşım işlemi de ıkta sisteminin farklı bir uygulanışıdır. Nitekim bu paylaşım işlemi, Alp Arslan döneminde ikta tevcihine dönüşmesi, ikta sisteminin ilk işareti olarak değerlendirilebilir. Örneğin; Sultan Alp Arslan, oğlu Melikşah'ı veliaht ilan edip hanedan üyeleri ve devlet adamlarından ona itaat edeceklerine söz aldıktan sonra hil'atler dağıtmış ve ülkeyi hanedan üyelerine ve devlet emirlerine ikta etmiştir[220].

Bundan başka Sultan Alp Arslan, Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Bizans İmparatoru Romones Diogenes arasında yapılan anlaşma, Bizans İmparatorunun tahtan el çektirilip hapse atılmasıyla hükümsüz kalınca Sultan, Anadolu'yu boş bırakmak istememiş, Türkistan seferine giderken Türk beylerini Anadolu topraklarını Türk komutanlara tevci etmiştir. Nitekim Alp Arslan Anadolu gazilerine *"Rumlar ile aramızda yapılmış sulh anlaşması bugünden itibaren nihayete ermiştir. Artık haça tapanların memleketleri istila edilecektir"* emrini vermiştir[221].

Sultan Alp Arslan yapmış olduğu toprak tevci etme geleneğiyle hem fetihlerin devamını hem de savaşlarda başarı gösteren askerlere ödül vererek devlete bağlılığın devamını sağlamak istemiştir.

---

[218] Göksu, E. (2005). Ikta Sisteminin Tekamülünde Selçukluların Rolü. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 83-96.
[219] Turan, 2016: 47
[220] Göksu, 2009: 91.
[221] Turan, 2016: 64.

5.2. Akın ve Ganimet Paylaşımı

Türk devletlerinin iktisaden ayakta durması akınlar sayesinde oluyordu. Kendinde olmayan yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini kolayca elde etmekle birlikte akın ve yağma ile bir devletin yaşayamayacağını bilen Türk idareciler devlet ekonomisini ve hayatını sürdürecek yeni yollar aramışlardır[222]. Bu yollardan biri de ganimet ve akıncılık geleneği idi.

Orta Asya'daki atlı-göçebe hayatının önemli faaliyetlerinden biri de akıncılık idi. Büyük ölçüde hayvancılığa dayanan bozkır ekonomisi, Türklerin geçinmeleri için tamamen yeterli olmamaktaydı. Bundan dolayı, Türkler, ekonomilerinin eksikliğini ya ticaret yoluyla, ya da savaşlar ve akınlar yoluyla temin etmek zorunda kalıyorlardı. Düşmanın birikmiş servetini elinden almak, diğer bir deyişle ganimet elde etmek, Türkleri devamlı olarak, sistemli bir şekilde savaş ve akın yapmaya alıştırmıştır. Bunun sonucunda savaşmak ve akın yapmak, Türk askeri ve iktisadi hayat içerisinde giderek önemli bir mana kazanmış, iktisadi bir gelenek haline gelmiştir. Çünkü savaşlar ve akınlar, devlet liderlerine hem maddi güç hem de itibar sağlamakta ve idare ettiği kitleler üzerinde otoritesini yükselterek hakimiyetlerini arttırmaktaydı[223].

Yapılan savaş ve akınlar sonucunda elde edilen ganimetlerin, akın yapan veya savaşanlara paylaştırılması da bir gelenek haline gelmiştir. Bu gelenek İslamiyet'in kabulünden sonra da fetih anlayışıyla birleşerek daha sistemli hale gelmiştir. Özellikle Selçuklular, sefer yapmayı ve seferden elde edilen ganimetleri paylaştırmayı sistemli hale getirmişlerdir. Zira savaşanlar yaptıkları işin ganimet ve otlak düzeyinde karşılığını alamadıklarını düşünürlerse Selçuklular ile bağlarını keserek başka bir gruba katılabiliyorlardı[224].

Nitekim Sultan Alp Arslan bu geleneği yaptığı her savaşın sonucunda tatbik etmiştir. Örneğin; Malazgirt'te ve bizzat imparatorun ordugahında elde edilen ganimetler ve hazineler sonsuzdu. Altın ve mücevherat dışında alınan kıymetli eşya ve gümüşler ritl ölçüsü ile dağıtılmıştır. Malazgirt ve Ahlat bölgesi halkı da bu ganimetlerle zengin olmuştur. Romones Diogenes'e ait altın koşum takımları da altındı. Bizans imparatoruna ait sayısız silah,

[222] Gömeç, S. (2014). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 101.
[223] Koca, 2010: 30.
[224] Peacock, 2010: 167.

malzeme ve çeşitli eşyanın bolluğu ile üç zırh bir dinara, on iki miğfer iki dirheme düştü[225]. Anlaşılan savaş sonucunda yapılan ganimet paylaşımı savaşan askerleri başka seferler için motive etmesinin yanında yerel halkın ve dolayısıyla ülke iktisadi yapısının da gelişmesini sağlıyordu.

5.3. Yaylak ve Kışlak Geleneği

Türkler, içinde yaşadıkları çevreye ve iklime uygun hayat tarzını gerçekleştirerek, atlı-göçebe veya konar-göçer hayat tarzını oluşturmuşlardır. Aslına bakıldığında ilkel topluluklarda görülen göçebe hayat tarzı ile konar-göçerlik arasında büyük farklar vardır. Zira, göçebe halinde yaşayan topluluklar ilkel yaşam olan tüketicilik özelliklerini yansıtırken, atlı-göçebe kültürüne sahip olan Türkler üreten kültüre sahiptiler. Örneğin; ekonomisi hayvancılığa yani üreticiliğe dayanmaktaydı[226].

İslamiyet öncesi Türkler, son derece elverişsiz, sert, kurak, acımasız, tarım alanı ve suyu az, ottan başka bir şey yetişmeyen verimsiz tabiat ve iklim bölgesi olan bozkır coğrafyasını seçmişlerdir. Yaşadıkları bu coğrafyada olağanüstü dirayet göstererek bu tabiat ve iklime kendilerini uydurmuşlar ve onun gerektirdiği karakteri almışlardır. Bu iklim onlara konar- göçer hayatı seçmelerine sebep olmuştur. Böylece Anadolu'nun bugün dahi var olan yaylacılık geleneğini yani yaylak ve kışlak arasında gidip gelme geleneğinin başlamasına sebep olmuştur. Bu kültürü ve geleneğe sahip olan Türkler, yüksek bir kültür yaratmayı başarmışlardır. Dolayısıyla Orta Asya'nın doğal çevresi ve iklimi Türk karakterini, hayat tarzını ve hatta dini inancını, sanat anlayışı, dünya görüşünü, örf ve adetlerini belirleyici rol oynamıştır. Konar-göçer hayatın bir şartı olarak karşımıza çıkan yaylak ve kışlak geleneği, Türk topluluklarının amaçsız gezgincilik anlayışından değil, sürülerine daima taze ot ve su bulmak, böylece verimi arttırmak düşüncesinden kaynaklanmıştır. Bundan dolayı hayat, kışlak ve yaylak arasında düzenli gidip gelme şeklinde geçmiştir. Kışı geçirmek için genellikle dağların güney etekleri, nehirlerin derin vadileri ve ormanların kenarları tercih edilmekteydi. Karı az tutan, rüzgârdan, fırtınadan ve tipiden korunaklı yerlere "koy" veya "kuytu yer" denilmekteydi. Koy yerler, kış aylarında, kuzeyin kuru ve dondurucu rüzgârlara

[225] Turan, 2016: 63
[226] Koca, 2010: 27.

açık olan yerlerden daha ılık geçmekteydi. Ayrıca buralar, hayvanlar için daima taze ot ve su bulmak mümkündü[227].

Eski Türklerin kullandığı yaylaların belirli sınırları olup, kabileler başkasının arazisine giremiyordu. Kabileler kendilerini düşünerek bütün otlakları tüketme hakkına sahiptiler. Bu sebepten dolayı göç hareketleri mutlaka başta bulunan beyin rızasıyla gerçekleşiyordu. Hatta mevsim durumlarına göre mekan tespit ediliyordu ki yazlık için olanlara yayla, kışlık için olanlara ova, sonbahar için güzlük, ilkbahar için de köklev adı verilmekteydi[228].

Yaylacılık Türk kültüründe o kadar önemliydi ki, buna bağlı olarak halk edebiyatının ana unsurları arasına da girmiştir. Zira yapılan göç işlemi gelişi güzel ve plansız değildi. Aşiret beyi önceden göç diye mutlu günü tebaasına haber veriyordu. Aşiretin en güzel ve evlenme çağına gelen kızına katara baş olması sağlanırdı. Bu saatten sonra erkekler tarafından bacı gözüyle bakılan kız, artık delikanlılarca gönlü çalınacak bir sevgili olurdu. Göçten önce yeni elbiseler giyilir, atlar ve develer de bu iş için hazırlanırdı[229]. Anlaşılan yaylak kışlak arasında gidip gelme bir gelenek olduğu gibi göç öncesi yapılan faaliyetlerde kendi içinde bir gelenek haline gelmiştir.

Yaylak kışlak arasında gidip gelme geleneği Selçuklu toplumu içinde de devam ettirilmiştir. Zira Selçuklu Devleti'nin kuruluş öncesi Türkmenler tarafından yapılan kent saldırıları kalıcılık amacında değildi. O dönem Selçuklu ordu yapısına bakıldığında Selçuklu ordusunun hala daha atlı-göçebe kültürünün gerektirdiği şekilde yaşadığını söyleyebiliriz. Bir kentte uzun süre kalmak kendi yaşam biçimlerinden vazgeçmek manasına geldiği için, kent merkezlerinde kalıcı bir denetim mekanizması kurmak amaçlanmamıştı[230]. Sadece bu bilgiden anlaşılıyor ki Selçuklu Devletinin ilk dönemlerinde yerleşik kültürün oturmadığı anlaşılmaktadır. Selçukluların devlet teşkilatı kurmadan önceki dönemlerine bakıldığında sayılarının çoğalmasından dolayı Maveraünehir'e gelmişler, buradaki yeni kışlık

[227] Koca, 2010: 29.
[228] Gömeç, 2014: 171.
[229] Gömeç, 2014: 171.
[230] Peacock, 2010: 111.

yerleşimleri Buhara yakınlarındaki Nur, yazlıkları ise Semerkand yakınlarındaki Sogd olmuştur[231].

Selçuklular, yaylak kışlak yaşam biçiminin doğurduğu zorluklarla da karşılaşıyorlardı. Ele geçirdikleri otlakları güvence altına almak zorundaydılar. Yaz aylarını yüksek serin yaylalarda, kış aylarını da alçak alanlarda geçirmek zorundaydılar[232].Tarihçi Aristakes'in[233] belirtiğine göre Malazgirt Ovası'nda zengin otlaklar vardı, ancak bu bölgenin Selçuklular tarafından yaylak olarak kullanıldığını başka hiçbir kaynak belirtmese de bu bölgenin dik, çorak, suyu olmayan dağ ve vadilerden oluştuğunu söylemektedir. Bu sebeple bu bölgelerin yaylak kışlak yaşam tarzı için uygun olmadığını söylemek mümkündür. Tuğrul Bey döneminde Selçuklu saldırılarının daha güneydeki Tulhum ovası üzerine yoğunlaştığı düşünüldüğünde, burasının tıpkı Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerinde olduğu gibi Türkmenlerin kışlak merkezi olduğunu düşündürür. Selçukluların çorak ve kayalık bugünkü Muş ili olan Toran'a saldırmaları, yaylak ve kışlak arasındaki göç yollarını muhafaza etmek amacında olduğu söylenebilir[234]. Yaylak ve kışlak merkezlerinin neresi olduğu konusunda ihtilaf varsa da Selçukluların bu geleneği tatbik ettiği kesindir.

Saray hayatı ve dolayısıyla yerleşik hayat içerinde ikamet eden Sultan Alp Arslan düşünüldüğünde, Selçukluların yaylak kışlak geleneğini terk ettiği düşünülse de yaylak kışlak geleneği halk ve beyler tarafından çoğunlukla tatbik edilmiştir. Zira, Selçuklu beylerinden boy ve budun beyi olanlar şehirde kışlayarak yaşıyorlardı. Aynı zamanda, göçebe boy ve budun beyi iken, bir yeri ordu edinerek yerleşik hayat geçen beyler de vardı. Beyler savaş hazırlığı yapmadığı ve savaşa çıkmadığı dönemlerde yerleştiği şehirdeki sarayında, eğer yerleşik hayata geçmemiş ise çadırında yorgunluğunu çıkarmak için dinleniyordu[235].

Sonuç olarak Selçuklular İslamiyet öncesi Türk kültürünün ortaya çıkardığı iktisadi bir gelenek olan yaylak ve kışlak geleneğini başlangıçta sürekli olarak, Sultan Alp Arslan ve

---

[231] Peacock, 2010: 53.
[232] Peacock, 2010: 170.
[233] Anadolu'nun fethi konusuna temas eden tarihçiler içerisinde ana kaynak durumunda olan Ermeni tarihçi. Aristakes, Ardzın yakınlarındaki Lasdiver köyünde doğmuştur. Rahip olan Aristakes, 1072-1079'da kaleme aldığı eserinde çoğunlukla bizzat şahit olduğu olayları aktırmış, 1000-1045 arasında Ermeni-Bizans ilişkileri, Selçuklu akınları ve Ermenilere komşu halkların tarihi başta olmak üzere devrin konularında önemli referans kaynağı olmuştur. Bkz: Tellioğlu, İ. (2014). *Ermeni Kaynakları Gözüyle Anadolu'nun Fethi*. Tarihte Türkler ve Ermeniler. Ankara: TTK Yayınları, 108.
[234] Peacock, 2010: 171-173.
[235] Köymen, 2016: 321-322.

sonraki dönemlerde kısmen uygulamışlardır. Yaylak kışlak geleneği onların üretim faaliyetlerinden ticari faaliyetlerine kadar etkilemiş ve bu yüzden iktisadi gelenek kategorisinde değerlendirilmiştir.

5.4. Geleneksel Hayvan Yetiştiriciliği (At ve Koyun)

İslamiyet öncesi Türk kültürünü şekillendiren bozkır ekonomisinin temelini, yüksek ovalar ve yaylalar olan Bozkır coğrafyasının iklim şartları gereği, çobanlık ve hayvan besleyiciliği oluşturuyordu. Yetiştirilen hayvanlar arasında at ve koyun en başta geliyordu. Daha geç devirlere kadar at ve koyun temel yetiştirilen hayvanlar olmuş, değişen şartlara rağmen iktisadi bir gelenek haline gelmiştir[236].

Orta Asya'da ortaya çıkan Anav, Afanesyova, Andronova, Karasuk, Togar ve Taştık kültürleri Türklerle yakından ilgiliydi. Somut delillerle bu yargılar açıklanabilmektedir. Örneğin; Türk kültür hayatında yer alan at ve koyun besleme, dört tekerli üstü kapalı araba, derme çadır, tunç, iki yüzlü bıçak, mezara yiyecek ve içecek koyma gibi gelenekler bu kültürlerde olduğunu kanıtlamaktadır[237]. Zira çok erken dönemlerden itibaren koyun ve at yetiştiriciliği oldukça yaygındı. Atı ehlîleştiren ve üzengiyi ilk bulan kavmin de atlı-göçebe bir millet olan Türklerin olduğu bilinmektedir. Öyle ki, sadece kendi ihtiyaçları için değil, ihraç malı olarak da at beslendiği zikredilmektedir[238]. Bütün bu açılardan bakıldığında atlı-göçebe Türk kültürü, birçok açıdan tarım ve ziraat yapan toplum ve kültürlerden farklı olarak üstün yetenek isteyen bir hayat tarzıdır. Hayvanları evcilleştirmek, yetiştirmek, korumak, büyük sürüleri sevk ve idare etmek, muhtelif tabiat şartları içerisinde yetiştirilen hayvanlar için otlak ve su kaynağı bulmak, hububat ekiminden ve hasadın toplanmasından daha zor bir uğraş olmasının yanında büyük emek, enerji, yetenek ve tecrübe isteyen bir faaliyettir. Bu faaliyetlerin sonucu olarak da atlı-göçebe kültüründe ekonomi gelenek haline gelen at ve koyun yetiştiriciliğine dayanmaktaydı ki göçebe olan Türk hayatı at üzerinde kurulmuş ve at üzerinde geliştirilmiştir[239].

At ve koyun, Selçuklu döneminde de en önemli iktisat kaynağı olmuş ve Selçuklu iktisadi yaşamı içerisinde yetiştirmek gelenek haline gelmiştir. Selçuklularda koyun ve at gütme hayvancılık faaliyetlerinde büyük bir yer işgal ediyordu. Kaşgarlı Mahmud'un

[236] Kafesoğlu, 2007: 317-318.
[237] Koca, 2010: 25.
[238] Kafesoğlu, 2007: 48.
[239] Koca, 2010: 28.

anlattığına göre; Selçukluda at sürüleri olduğunu aktarmaktadır. Aynı zamanda koyun Selçuklularda o kadar çok iktisadi değer taşımaktaydı ki, Selçuklular iktisadi değer olan koyunun muhafazası için de çalışarak, sürünün başındaki çobanlara koyun sayılarını sürekli olarak belirli aralıklarla sormaktaydılar. Ayrıca koyun sayısını çoğaltmak için, yani iktisadi değerini arttırmak için, koç katımı adı verilen faaliyeti uygulamaktaydılar. Yani koç ve koyun birleştirerek üremesi sağlanıyordu[240].

[240] Köymen, 2016: 502-504.

6. DİNİ GELENEKLER VE TÖRENLER

6.1. Cenaze ve Yas Törenleri

Ölüm, tüm toplum ve kültürlerde kabul edilmiş acı gerçeklerden biridir. Toplumu derinden etkileyen hadiselerin başında gelen ölüm, zaman içinde birtakım ritüellerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu ritüellerin başında ise cenaze töreni ve cenaze töreni sırasında icra edilen yas ve matem gelenekleri gelmektedir. Bir noktaya kadar yas ve matem ritüellerine dönüşmüş içten gelen tepkiler, ağlamalar ve yakınmalar, aynı zamanda zorunlu yas simgesi olan davranışlardır[241].

Tüm toplumlarda olduğu gibi hiç şüphesiz Türk insanını da derinden etkileyen olayların başında ölüm olayı gelmekteydi[242]. Özellikle büyük devlet adamlarının ve kahramanların ölümü Türk toplumunu çok etkilemekte ve toplumu bütünüyle yasa boğmakta; bu sebeple devlet büyükleri ve kahramanlar belirli bir tören ile defnedilmekteydi[243]. Başka bir deyişle ölüm hadisesi birçok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de bazı törenlerin doğmasına sebep olmuştur.

Eski Türklerde cenaze törenine "yoğ" denilmekle birlikte[244], bu kelime ölü gömüldükten üç ve ya yedi gün sonra verilen ölü aşı manasına da gelmektedir[245]. Eğer ölen bir Türk kağanı ise adeta bu uluslararası ve büyük bir olay görünümünü almaktaydı. Etnik Türk gruplarında var olan pek çok gelenek ve kurallar yas gerçeğini ifade eden dini normlardan kaynaklanmakta, yas tutan bir kimsenin nasıl davranacağı, neleri yapıp, neleri yapmayacağı konusunda dini kurallar ve emirler vardı[246]. Bu kurallar ve emirler hükümdar ölümlerinde daha sıkı tatbik edilmekteydi. Zira bir hükümdar öldüğünde tüm yurtta matem havası eserdi. Bir başka deyişle babası ölmüş bir ailenin matemini tutan evlat görünümüne bürünürdü.

Eski Türklerde bir hükümdarın cenaze törenine ilişkin en önemli kayıtlardan biri de Hun hükümdar Attila'nın cenaze törenidir. Attila'nın ölümü üzerine Hunlar, büyük bir

[241] Tryjarski, E. (2011). *Türkler ve Ölüm.* (Çev. Hafize Er). İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 254.
[242] Koca, 2010: 194.
[243] Koca, 2010: 194.
[244] Koca, 2010: 194.
[245] Kaşgarlı Mahmud, 2015: 143.
[246] Tryjarski, 2011: 154.

matem havasına bürünmüşler, ölüm acısı ile dövünmeler ve yakınmalar başlamış, saç ve başlar yolunmuştu[247]. Bu faaliyetleri yapılması için, yaşanan yoğun üzüntüyü belirtmek adına ağıt yakan ağıtçıların da bulunduğu[248] bilinmektedir.

Selçuklu devrinde de yaşanan hükümdar ölümleri sonrası yapılanlar yukarıda anlatılanlarla benzerlik göstermektedir. Selçuklu devletinde ölüm hadisesi meydana geldiğinde merasimler yapılır, memleketin her tarafında umumi matem ilan edilir ve matemin devamında çarşılar ve pazarlar kapatılırdı[249]. Çarşı ve pazar kapatılması, halkın ölen hükümdara olan saygısını ve önem verdiğini açık bir şekilde daha somut bir tabloda göstermektedir. Sultan Tuğrul'un ölümü üzerine Türk cenaze ananesi gereği yapılması planlanan gelenekler sultanın ölümünün duyulmasının istenmemesi için veziri Amid'ül Mülk tarafından engellense de Halife ve veziri Bağdad'da sultan için resmi matem ilan ederek taziyeleri kabul etmiştir[250]. Sultan Tuğrul'un ölüm haberi daha sonra vezir Amid'ül Mülk tarafından asker ve diğer devlet görevlilerine bildirilmiş, başkent Rey'e ulaşan Amid'ül Mülk sultanın tabutunun olduğu yere giderek ağlamıştır[251]. Görülen o ki; önce devlet nizamı düşünülmüş, ardından gelenek uygulamasına geçilmiştir. Ancak geç de olsa geleneğin uygulanması, geleneğe verilen önemi yansıtmaktadır.

Alp Arslan'ın vefatı üzerine yapılan cenaze töreninde de benzer uygulamalar görülmüştür. Sultan Alp Arslan'ın ölümü üzerine Halife ailesi ile yas tutmuş, birkaç çarşı açılmayıp halk bu mateme uymuştur[252]. Ayrıca Sultanın ölümü dolayısıyla Halifelik veziri Fahruddevle tarafından Sahnü's Selam'da 20 Ocak 1073 günü bir taziyet töreni düzenlenmiş, salı günü de Sultanın ölümü dolayısıyla Halifeden üzüntüsünü içeren bir tevki çıkmıştır[253]. Yine Selçuklu ülkesinde bütün il, ilçe ve köylerde halk büyük bir yasa boğulmuş, dükkanlar kapatılmış, sultanın iyi yönetimi sebebiyle, ülke içindeki Rum, Ermeni ve Gürcüler gibi Müslüman olmayan vatandaşlarda günlerce yas tutup sultanı öven sözler söylemişlerdir[254]. Gayr-ı Müslim tebaanın Sultanın ölümü üzerine gösterdiği tepkiler, tarihi

[247] Koca, 2010, 199.
[248] Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri,* İstanbul, Cilt: 1, 356.
[249] Köymen, 2016: 151.
[250] Turan, O. (1993). Selçuklular ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul, 142.
[251] Sıbt İbnü'l Cevzi, 2011: 122.
[252] Ahmed bin Mahmud, (2011). *Selçukname,* (Haz. Erdoğan Merçil), İstanbul, 114.
[253] İbn'ül Cevzi, 2014: 111.
[254]Turan, 2016: 95.

devlet anlayışında Türk kadirşinas ve alicenaplığını göstermekte olan manevi bir geleneği de gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak bir hükümdarın ölümü eski Türklerden Selçuklulara kadar gelen süre içinde çok önemli bir sosyal olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Görülen odur ki Hunlardan Selçuklulara kadar geçen sürede ölüm olayı Türk kültüründe derin izler bırakan bir hadise olmuş, dahası bu ölüm ve cenaze bir hükümdara ait olduğunda halk nazarında daha büyük etki bırakmıştır. Hun hükümdarı Attila'nın cenaze töreni ve Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın vefatı üzerine yapılan cenaze töreni halk nazarında uyandırdığı etki ve sonrasında yapılanlar arasında benzerlik olduğu aşikardır.

6.2. Cenaze Töreninde ve Sonrasında Uygulanan Gelenekler

6.2.1. Ağıt Yakmak

Birçok kültür içerisinde cenaze töreni sırasında ve sonrasında ölüye duyulan sevgiyi, minnet ve şükran borcunu ödemek gayesiyle üzüntüyü dile getiren sözler dile getirilmektedir. Uygun bir tabirle ağıt; insanoğlunun ölüm karşısında veya herhangi bir varlığı kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini söz ve ezgilerle ifade eden türküler[255] şeklinde tanımlanabilir. Ağıt, Türk kültüründe en önemli cenaze motifleri arasında yer almaktadır. Zira ağıt bir anlamda ölüye verilen değeri göstermesi açısından önem arz eder. Sözlü geleneğin bir parçası olarak karşımıza çıkan ağıt, bir ölüm üzerine belli bir geleneğe uygun biçimde söylenen çeşitli söz gruplarından oluşmaktadır. Ölünün ardından feryat etme ve parçalanma tüm Türk toplumlarında ortak yas öğesi olmuştur[256].

Eski Türk cenaze merasimlerinde ağıt yakmak bir gelenek olmuş, İslam dininde yasaklanmış olmasına rağmen Türk-İslam kültürü içinde yaşatılmıştır. Örneğin; Türkiye Selçukluları döneminde uygulanan bu geleneği Mevlana, cenaze törenlerinde, para karşılığı ağıtçı tutulmasının yanında, ölü sahiplerinin yas tutarken başlarına toprak saçmaları,

[255] Şükrü, E. (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar,* Ankara, 1.
[256] Hacıgökmen, M. A. (2013). *Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları,* Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı, Konya, 410.

saçlarını sakallarını yolarak, elbiselerini yırtmaları, külahlarını yere çalmaları gibi genellikle Orta Asya kökenli matem törenleri hikaye eder[257].

Selçuklular devrinde Sultan Alp Arslan'ın ölümü üzerine yapılan uygulamalarda açıkça bunu görmek mümkündür. Sultan Alp Arslan'ın ölümü üzerine Halife'nin Hatun'u[258] "aza" ve "ağıt" adetini bizzat yerine getirmiştir[259]. Selçuklu hükümdarlarının ölümü üzerine icra edilen ağıtlar ve bu geleneğin sürdürülmesi İslamiyet öncesi Türk kültüründeki geleneklerin devamı niteliğinde olduğu şüphesizdir.

6.2.2. Elbiseyi Ters Giymek ve Eşyaların Ters Kullanılması

Türklerin yas alametlerinden ve uygulanan cenaze gelenekleri arasında elbiselerin ters giyilmesi veya kullanılan eşyaların ters kullanılması da yer almaktadır. Bunların yanında eyerleri ters çevirmek, atlara ters binmek, yere ters oturmak ve hatta ölünün şahsi eşyalarını mezara ters koymak gibi adetlerde bu gelenekler arasında yer almaktadır. Bu uygulamanın altında yatan sebep eski Türk inancındaki öteki dünyanın bu dünyanın tersi olduğu inancıdır[260]. Örneğin; Kırgız ve Kazak Türklerinde yas esnasında ağıt söylerken yere ters oturulmaktaydı[261]. Bu uygulama Selçuklu kültüründe ve daha sonraki dönemlerde farklı Türk devletlerinde de görülmüştür[262].

Sultan Tuğrul Bey'in cenaze töreninde bu gelenek uygulanmak istense de vezir tarafından engellendiğini daha önce izah etmiştik. Tuğrul Bey döneminde uygulanmak istenen bu geleneğin Sultan Melikşah döneminde uygulandığını görmemiz Sultan Alp Arslan döneminde uygulandığı izlenimini uyandırmaktadır. Zira gelenekler bir önceki uygulamanın devamı niteliği taşır ve yüzyıllar boyunca değişmeler gösterse de aynı manada icra edilir.

---

[257] Özbek, S. (2001). Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 50.

[258] Arslan Hatun: Sultan Alp Arslan zamanında Abbasi halifesi olan Kaaim Biemrillah'ın eşi ve Sultan Alp Arslan'ın kız kardeşidir. Geleneği yapması ve yapmak istemesi hala Türk kültürünü devam ettirdiğini göstermesi açısından önemlidir.

[259] Köymen, 2016: 153.

[260] Koca, 2012: 197.

[261] Günay ve Güngör, 2015: 90.

[262] Fatih Sultan Mehmet'in vefatı sonrasında atlarının kuyrukları kesilmiş, eyerleri ters çevrilmiştir. Bk. Diyanet İslam Ansiklopedisi, Matem maddesi, s.128.

Sultan Melikşah döneminde oğlu Davud'un ölümü üzerine uygulanan gelenekler arasında at eyerlerinin ters çevrilmesi geleneğinin olduğunu görmekteyiz[263].

6.2.3. Matem Elbisesi (Kara Elbise) Giymek

Türklerin inanışına esas oluşturduğundan "Gök" (gökyüzü, sema) kavramı, Türklerde kutsal addedilerek uğur telakki edilmiş ve kutsal addedilen isimler önünde kullanılmıştır (Gök-tanrı, Gök-Türk, Gök-Kurt gibi). Bunun zıddı olarak günümüz Türkçesinde kullandığımız yeryüzü anlamına da gelen "Kara" kelimesi de uğursuz sayılmış, matem alameti olarak kabul görmüştür[264]. Daha sonra matem için çeşitli renkler kullanılmıştır[265]. Bunun dışında kara renk, Orhun Kitabeleri'nde ve Dede Korkut'ta yas, ızdırap ve acının karşılığı olarakkullanılmıştır[266]. Örneğin; Oğuzlarda karalar giyinmek ve yaslı çadıra bayrak asmak adetinin olduğu bilinmektedir.

Selçuklu Devletinden örnek verecek olursak matem elbisesi ve rengi olarak kara rengin kullanıldığını görmekteyiz. Sultan Alp Arslan'ın oğlu olan Sultan Melikşah oğlu Davud'un İsfehan'da ölümü üzerine üzüntüsünden kendisini öldürmeye kalkmıştır. Ayrıca sarayda toplanan Türkmenler saçlarını yolmuşlar, atlarını siyaha boyamışlar ve kadınlarda siyaha boyanarak matemi sürdürmüşlerdir[267]. Bunun dışında Tuğrul Bey'in vefatından sonra 1064 yılında Sultan Alp Arslan Ani şehrini fethettikten sonra Kars'ta hüküm süren Ermeni Prensi Abbas Şehinşah'ın oğlu Kagıg'ı adam göndererek huzuruna çağırtmıştır. Ermeni prensi huzura davet için giden Türk elçilerini siyah elbiseler ile kabul ederek: "Tuğrul Bey'in ölümünden beri matem" tuttuğunu beyan ile yaranmak istemiştir[268]. Öyle görünüyor ki yaranmak maksadı ile de olsa eski Türk ve Selçuklu geleneği olan matem için kara elbise giymek diğer milletleri de tesiri altına almıştır.

---

[263] Köymen, 2016: 153.
[264] Kütük, A. (2014). İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları. *Türkiyat Mecmuası*, 24(2), 161.
[265] Eski Türklerde ve İslamiyet'i kabul etmiş olan Selçuklularda kara veya siyah renk matem alameti olarak kullanılmıştır. Ancak daha sonra bu anlayış bazı Türk devletlerinde değişme göstermiştir. Örneğin; Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Alaaddin Keykubat tahta çıktığı zaman, Abbasî halifesine bağlılık ananesi olarak matem merasimine beyaz elbise giyerek başlamış; taziyeleri kabul ederken beyler de eski Türk âdetine göre külahlarını ellerine almış olarak başlamışlardı. Ayrıca gök rengi de matem rengi olarak kabul edilmiştir. Bir başka Türk devleti olan Akkoyunlularda cenaze olduğunda 7 gün matem tutulur ve matem elbisesi olarak gök renk kullanılırdı. Bkz; Hacıgökmen, 2013: 400.
[266] Kütük, 2014: 160.
[267] Köymen, 2016: 151.
[268] Turan, 2015: 156.

6.2.4. Saç Baş Yolmak

Her toplumda olduğu gibi ölüm acısını yansıtmak, Türk toplumunda bir gelenek halini almıştır. Bu gelenekler farklı şekillerde olsa da tarih boyunca var olmuş Türk toplumlarında sürekli olarak görülmüş, Türk-İslam kültürü içinde dahi yaşatılmıştır. Bunlardan biri olan saç ve baş yolmak geleneği İslamiyet öncesi Türk kültürünün bir parçasıdır. Türk toplumunda ölün vuku bulduğunda birden bir feryat ve çığlık kopmakta, saçlar, kulaklar yolunmakta ve yüzler bıçakla çizilmekteydi[269].

Eski Türklerde acıyı dışa vurma yaygın ve müşterek bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin kaynakları yas tutanların bağıra çağıra ağladıklarını, saçlarını başlarını dağıttıklarını haber vermektedir[270]. Göktürklerin yas tutarken saç kestikleri, kulaklarını biçtikleri ve yüzlerini bıçakla çizip yaraladıklarını Kültigin ve Bilge Kağan'a düzenlenen matem törenlerinin tasvirlerinden anlamaktayız[271]. Elbette bu faaliyetlerin görünen amacı ölümden dolayı duyulan üzüntüyü belli etmek olsa da bir diğer amaç ölen insanın hoşnutluğunu kazanma ve onun ruhunu huzura kavuşturmaktı. Böylece kızgın olan ve istemeyerek bu dünyadan ayrılan ruhun yaşayanlara zarar vermesi engellenmiş oluyordu. Bu gerekçelerle Türk kültüründe, ölen insanların ardından benzer bir takım yas tutma ve üzüntüyü dile getirme yöntemleri kullanılmıştır. İskitlerden bahseden Herodotos cenazenin ardından insanlar, bir kulaklarının memesini keserler, başlarını çepeçevre kazırlar, kollarının etini çizerler, alınlarını ve burunlarını yırtarlar, sol ellerine ok saplarlar diye nakleder[272].

Bu uygulamaların İslamiyet'i kabul etmiş olan Selçuklu kültüründe de görmekteyiz. Sultan Alp Arslan'ın vefatı üzerine halifenin cariyeleri saçlarını yolmuş, halifenin eşi ve sultan Alp Arslan'ın kız kardeşi olan Arslan Hatun saçlarını yolmak istemiş, ancak halife tarafından engellenmiştir[273].

Sultan Alp Arslan dönemine ait olması hasebiyle sonrasındaki gelenekler açısından vezir Kündiri'nin öldürülmesi de kayda değerdir. Vezir Kündiri öldürüldükten sonra karısı ve kızı saçlarını yolarak ağıtlar yakmışlar, Şeyh Ali b. Baharzi onun ölümünden sonra

[269] Koca, 2012: 197.
[270] Günay, Ü. ve Güngör, 2015: 90.
[271] Günay ve Güngör, 2015: 90.
[272] Onay, İ. (2013). İslamiyetten Önce Türklerde Cenaze ve Defin İşleminde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları, *International Journel of Social Science*, 6(3), 482.
[273] Köymen, 2016: 153.

ağlayıp mersiyeler söylemiştir[274]. Görülen o ki ağıt yakmak adet olduğu üzere hem bir vezir hem de hükümdarın ölümü sonrası uygulanan bir gelenektir.

6.2.5. At Kuyruğu Kesmek ve Bağlamak

Türk tarihinin gelişmesini ve yayılmasını sağlayan en önemli araç at olmuştur. Öyle ki Türk kültürü, bozkır kültürünün yanında "atlı kültür" adıyla anılır olmuştur. Türk kültürünün iktisadi ve siyasi olarak gelişmesini sağlayan at, Kaşgarlı Mahmud tarafından "*At Türk'ün kanadıdır"*[275] şeklinde belirtilmiştir. Kaşgarlı Mahmud'un zikrettiği tabir Türk insanı için atın ne kadar önem arz ettiğini göstermesi açısından önemlidir. At, Türk kültürü içinde o kadar etkili olmuştur ki, bazı kabileler isimlerini dahi sevdikleri atlarından almışlar ve hatta Peçeneklerin her bir kabilesinin birer at rengine izafe edilen adları bulunduğu gibi, bazı kabileler "Ala-Yuntlu", "alaca atlı", "dor aygır" tarzında isimlerle anılmışlardır[276].

Türk toplumunda ata verilen değer binlerce yıllık bir gelenek haline gelmiştir. Atlı göçebe kültürün lideri konumundaki Türkler, hayatlarının her alanında beraber oldukları ata büyük sevgi göstermişler; ona en iyi şekilde baktıkları gibi adına methiyeler ve şiirler söylemişlerdir[277].

Ata verilen bu önem kendini askeri ve dini bir gelenek olarak göstermiş, atkuyruğu kesme ve bağlama şeklinde sadece Türk kültürüne ait bir geleneğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Zira bu gelenek, Türkler'in en eski askeri gelenekleri arasında yer almış, aynı zamanda bir yas alameti olarak ortaya çıkmıştır. Bu geleneğe eski Türklerde "dullamak" adı verilmiş, sahibi ölmüş olan atın yas alameti olarak kuyruğunun kesilmesi yasa girmek olarak kabul edilmiştir[278].

Pazırık kurganından çıkan donmuş atların kuyrukları kesik ve yelelerinin de örülü olması, Türklerde bu uygulamanın çok eskilere uzandığını göstermektedir. Eski Oğuzlar, Kazaklar ve Kırgızlarda atın kuyruğunu yas alameti olarak kesme adetinin varlığını tarihi tespitler haber vermektedir[279]. Ayrıca at kuyruğunu bağlamak da eski bir Türk adetiydi ve

---

[274] Ahmed bin Mahmud, 2011: 67.
[275] Sümer, F. (1995). *Türklerde Atçılık ve Binicilik,* İstanbul, 2.
[276] Deer, J. (1954). İstep Kültürü, *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih Coğrafya Dergisi*, 1(2), 159-176.Ankara, 153.
[277] Gülensoy, T. (1995). *At Damgaları*, İstanbul, 95.
[278] İnan, A. (1988). *Makaleler ve İncelemeler*, Cilt: 2, Ankara, 265.
[279] Günay ve Güngör, 2015: 90.

savaş öncesi yapılan bu geleneğin amacı, uzun olan atın kuyruk kıllarının atın ayaklarına dolanmasını önlemekti[280].

İslamiyet'i kabul etmiş Türk devletlerinde at önemini kaybetmemiş, aksine en kamil şeklini almıştır. Selçuklular döneminde devam eden ata verilen önem sayesinde Selçuklular Ortaçağ'ın en büyük askeri gücünü oluşturmuşlardır. Selçukluların kazandıkları büyük başarılarda çevik ve cesur süvariler kadar hızlı ve sevki kolay Türk atlarının da büyük rolü olmuştur[281].

At kuyruğunu kesme ve bağlama geleneği Selçuklu Devletinde devam etmiştir. Konumuz itibariyle Sultan Alp Arslan dönemine baktığımızda bu geleneğin devam ettiğini görmekteyiz. Örneğin; Eylül 1063'de 70 kusur yaşında Rey'de vefat eden Tuğrul Bey'in[282] cenaze törenine katılan devlet erkanının atlarının kuyruklarının kesik olduğu[283] bilinmektedir. Ayrıca askeri bir gelenek olsa da temeline indiğimizde atkuyruğunun bağlanması da bir yas alameti olduğunu söylemek mümkündür.[284] Zira sultan Alp Arslan'ın Malazgirt öncesi askerlerine söylediği nutku incelendiğinde askeri bir geleneğin yanında itaat ve Allah'a kulluk göstermesi açısından da önemlidir. Sultan Alp Arslan, 1071 Cuma günü öğleden sonra savaş hazırlıklarını yapmış ve askerlerine hitaben:

> *"Askerlerim! Biz ne kadar az olursak olalım, onlar ne kadar çok olursa olsunlar, bütün Müslümanların bizim için dua ettikleri şu saatte kendimi düşman üzerine atmak istiyorum. Allahım! Ben senin rızanı talep ediyor ve sabırla sonucu bekliyorum. Gazilerin başında onlarla birlikte savaşacağım. Eğer rabbim beni zafere ulaştırırsa bu güzel bir sonuç olacaktır. Ya muzaffer olur, gayeme ulaşırım; ya şehit olarak cennete giderim. Sizlerden beni takip etmeyi tercih edenler takip etsin. Ayrılmayı tercih edenler gitsinler. Burada ne emreden sultan ve ne de emredilen asker vardır. Zira bugün ben de ancak sizlerden biriyim. Beni takip edenlerden şehit olanlar cennete, sağ kalanlar ise ganimete kavuşacaklardır. Ayrılanları ahirette ateş, dünyada da alçaklık beklemektedir.*

[280] Koca, 2005: 204.
[281] Güleç, E. (1996). *Türk Rahvan Atı ve Atçılığı*, İstanbul: Nadir Kitabevi, 28.
[282] Turan, 2012: 142.
[283] Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri,* Ankara: Akçağ Yayınları, 251.
[284] Bu gelenek Osmanlılar zamanında da devam etmiştir. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet'in padişahlığı sırasında babası II. Murat'ın ölümü üzerine törene katılanlar, atlarının kuyruklarını kesmişler, eyerlerini ters çevirdikleri gibi, yaylarını kırıp tabutun üzerine koymuşlardır. Bkz.; Hacıgökmen, 2013: 398.

Eğer bana bir şey olursa oğlum Melikşah veliahtmdır. Ona itaat etmenizi vasiyet ediyorum"[285].

demiştir. Sultanın yapmış olduğu bu nutuk, Selçuklu ordusundaki kumandan ve askerlerde moral etkisi yapmış[286], sultan bu konuşmadan sonra ok ve yayı bırakarak silahlanmış, atının kuyruğunu bizzat bağlamış ve askerleri de onun gibi yapmışlardır[287]. Sultan Alp Arslan'ın orduya söylediği nutuktan anlaşılan şudur ki; Alp Arslan kendini ve ordusundaki askerlerini ölüme hazırlamış, askeri geleneğin yanı sıra savaş öncesi bir matem havası yaratmak için de atının kuyruğunu bağlamış ve askerlerine model olmuştur.

6.2.6. Atalar Kültü Bağlamında Ata Mezarı Ziyareti

Türk milleti, İslam'ı kabul öncesi ve sonrasında büyüklere saygı ve bağlılığı anane olarak kabul etmiş ve bu gelenek bugün dahi sürdürülmeye devam etmektedir. Eski Türklerde ölmüş atalara saygı her şeyin üzerinde tutulmuştur. Bu saygının olması, Türk mezarlarına yapılan tecavüzlerin ağır bir şekilde cezalandırılmasından anlaşılmaktadır[288]. Ölmüş atalara saygı ve bağlılık genellikle ataerkil aile tipinin hakim olduğu topluluklarda görülen bir inanıştır. Türk toplumunda da aile her şeyini babaya borçlu bilmiş, bu sebeple babaya karşı minnet ve şükran hissinin doğmasına sebep olmuştur. Ölümden sonrada devam eden bu minnet duygusu atalar için kurban kesme şeklinde kendini göstermiştir[289].

Efsaneye göre Türkler dişi bir kurtla insandan türediklerine inanırlardı. Bu inanç gereği Türkler mağaradan yayıldıkları inancını benimsemişler ve atalara saygı göstermek için bu mağaraları ziyaret etmişlerdir. Örneğin; Hunlar ile Göktürkler senenin belirli günlerinde, kendi kağanlarının başkanlığında, bu ata mağaralarına giderler ve ata kültü gereği atalarına saygı gösterirlerdi[290].

Yukarıda zikrettiğimiz gibi atalara bağlılık Türk toplumunda İslami devirde devam ederek farklı bir şekilde kendini göstermiştir. İslamiyet'i kabul eden Türk toplumlarında eski gelenekler sürdürülmekle birlikte, İslam'ın kaideleri doğrultusunda yeni bir anlayış hakim

[285] Merçil, E. (2014). Alp Arslan ve Malazgirt. İstanbul: İBB Kültür A.Ş Yayınları, 118.
[286] Ayönü, 2013: 46.
[287] Sümer ve Sevim, 1988: 14.
[288] Kafesoğlu, 2016: 304.
[289] Divitçioğlu, S. (2005). *Orta Asya Türk İmparatorluğu (VI.-VII. Yüzyıllar),* Ankara: İmge Kitabevi, 111.
[290] Ögel, 2016: 158.

olmuştur. Türk-İslam devletlerinde görülen ölen kişinin babasının veya dedesinin yanına gömülmesi, yeni doğan çocuğa dedesinin isminin verilmesi ve atalara ait mezarların ziyareti şeklinde icra edilen faaliyetler aslında binlerce yıllık devam eden atalar kültünün farklı açıdan bir yansımasıdır.

Bu anlatılanlara örnek teşkil etmesi açısından Selçuklu ve Sultan Alp Arslan dönemlerinden bilgiler aktarmak yerinde olacaktır. Sultan Alp Arslan, Tuğrul Bey'in vefatı üzerine hakimiyetini sağlamak adına saltanat iddiasında bulunan Kutalmış ile mücadeleye girmiş, onu kesin bir yenilgiye uğratmış ve Kutalmış'In kardeşi ve büyük oğlunu esir etmiştir. Tutsak olmamak için kaçan Kutalmış, kesin olmamakla birlikte kaçarken attan düşerek ölmüştür[291]. Bir başka kaynağa göre Kutalmış bir koyun ağılında ölü olarak bulunmuş ve tabutu sultan Tuğrul'un Rey'deki mezarı yanına defnolunmuştur[292]. Sultan Tuğrul'un yani amcasının oğlunun yanına gömülmesi yukarıda zikrolunan atalar kültüyle alakalıdır.

Yine sultan Alp Arslan, kendisine karşı isyan eden Kavurt isyanını barış yoluyla çözümledikten sonra Ceyhun ırmağını geçerek, gayr-i müslim Türklerle birlikte yol kesicilik yaparak ülke içinde huzursuzluk çıkaran Kıpçak ve Türkmenler üzerine yürüyerek onları itaat altına almış, ardından Cend'e giderek atası Selçuk'un mezarını ziyaret etmiştir.[293] Sultan Alp Arslan'ın yapmış olduğu bu ziyaret atasını, tarihini ve geleneğini bilmesinden kaynaklanmaktadır. Türk kültüründeki ataya olan bağlılığı göstermesi açısından son derece önemli bir olaydır.

Ayrıca Sultan Alp Arslan'ın 1072 günü öldüğünü ve cesedinin, babasının Merv'deki kabrinin yanına gömüldüğünü[294] kaynaklar belirtmektedir. Görüleceği üzere ata mezarı ziyareti ve ata mezarı yanına defnedilme bir gelenek haline gelmiş, Sultan Alp Arslan döneminde ve Selçuklu hayatı içinde yerini almıştır.

Son olarak atalar kültünün ve ataya bağlılık geleneğinin Selçukluda devam ettiğini göstermesi açısından Sultan Melikşah dönemine ait bir bilgiyi aktarmak yerinde olacaktır.

---

[291] Sevim, A. ve Merçil, E. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 62.

[292] El-Hüseyni, N. İ. A. (1999). *Ahbarü'd Devleti's Selçukiyye*, (Çev. Necati Lugal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

[293] Sevim ve Merçil, 2014: 66.

[294] İbn'ül Cevzi, 2011: 114.

El Hüseyni'nin *Ahbarüddevleti Selçukiyye* adlı eserinde Melikşah'ın oğluna Muhammed Alp Arslan ismini verdiğini kaydetmekte ve bu ismi koyarak ceddi Muhammed'i (Alp Arslan) tes'it etmek istediğini zikretmektedir[295]. Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur ki; eski Türk toplumunda var olan atalara bağlılık geleneği farklı açılardan olsa da Selçuklu kültüründe ve Sultan Alp Arslan döneminde var olmuştur.

[295] El-Hüseyni, 1999: 41.

7. SONUÇ

Birçoğu Eski Türk devlet hayatı içerisinde var olan, diğerleri de İslamiyet'in kabulüyle ortaya çıkan Selçuklu devlet gelenekleri ve törenleri, Sultan Alp Arslan döneminde tatbik edilmiştir. Sultan Alp Arslan döneminde uygulanan saray, askeri, sosyal, iktisadi, dini gelenekler ve törenler birçok yönden eski Türk kültürünün birer yansıması olmuştur.

Saray hayatına ait gelenekler aslında hükümdar ve devlet erkanını ilgilendiren gelenekler ve törenlerdir. Devlet hayatında ve işleyişinde önemli birer vazifesi olan bu gelenekler ve törenler devletin temelinin oluşmasında, devlet felsefesinin ortaya çıkmasında, devletin meşru sayılmasında araç olmuşlardır. Zira tahta çıkma töreninden hükümdarlık alametlerine, elçi kabulünden, karşılama ve uğurlama törenine kadar birçok gelenek ve töreni içinde barındıran saray hayatı ve icra edilen bu faaliyetler devlet olmanın gerekliliğinden ve meşruiyet sağlanma isteğinden doğmuştur. İslamiyet'i kabul etmiş olan Selçuklular ve Sultan Alp Arslan, İslami çerçevede yaşasa da eski gelenek ve törenleri devlet hayatı içerisinde tereddütsüz uygulamıştır.

Ordu-Millet anlayışı olan Türklerde askerlik, kutsal bir vazife olarak her Türk evladının karşılıksız yaptığı bir faaliyet olmuştur. Bu anlayış bugün dahi geçerlidir. Askerlik, Türk kültürü için yağma ve istila amacı taşımadığı için, birtakım davranış ve faaliyetlerin doğmasına sebep olmuştur. Bu davranış ve faaliyetler daha sonradan gelenek ve tören haline gelmiştir. Zira Sultan Alp Arslan ve Selçuklular döneminde var olan savaş öncesi, savaş sırasında ve savaş sonrasında icra edilen gelenekler ve törenler askeri hayatta Türk milletinin diğer milletlerden farklı kılma da etkili olmuştur. Bu faaliyetlerden en dikkate değer uygulamalar savaş öncesinde yapılan barış önerisinde bulunmak ve savaş sonrasında eğer zafer var ise mağlup olan lidere insani ve askeri kaideler içerisinde muamelede bulunmaktır ki, bu faaliyetler Türk milletinin asker millet olsa da her daim barışsever ve insani değerleri her şeyin üstünde tuttuğunu göstermesi açsından önemlidir.

Türk milletinin tarih sahnesine çıkışından Selçuklulara değer verilen en önemli hususlardan biri de toplumsal kaynaşma ve dayanışma olmuştur. Bunu gerçekleştirmek için içtimai, iktisadi ve dini hayatta birtakım gelenek ve tören sayılabilecek uygulamalar ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz toy töreni, düğün töreni faaliyetlerinin yanında cenaze törenleri ve

sonrasında yapılan uygulamalar toplum içinde birlik ve beraberliği sağlama da çok önemli bir fonksiyona sahip olmuşlardır. Ayrıca iktisadi hayattaki uygulamalar da hem toplum kaynaşmasını hem de Türk milletinin idare kabiliyetini ortaya çıkarmada etkili oluşlardır. Bütün bu gelenek ve törenler milletini ayakta tutmaya çalışan Selçuklu sultanı Alp Arslan döneminde uygulanmıştır. Ayrıca bu gelenekler ve törenler Türk milletinin varlığını korumasını ve sürekli olmasını sağlamış, devletler ve hanedanlar yıkılsa da gelenek ve tören anlayışı değişmemiş, her devirde uygulanmaya gayret gösterilmiştir.

KAYNAKLAR

Acar, İ. (2011). Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, (17), 367-388.

Ahmed bin Mahmud, (2011). *Selçukname*, (Haz. Erdoğan Merçil), İstanbul.

Aksoy, H. (1997). Tarihi Bir Belge ve Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetihnameler. *İlam Araştırma Dergisi*, 2(2), 7-19.

Aksoy, M. (1992). Sosyal Hayatımızda Başlık, Kadın ve Mehir Kavramlarının Sosyolojik Tahlili. *Aile Yazıları Dergisi,* Cilt I. 563.

Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*. (Birinci Baskı). Ankara: TTK Yayınları.

Berber, O. (2009).Türk Kültüründe Eğlence ve Birlik Unsuru Olarak Düğünler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10), 1-11.

Can, S. (2008). *Selçuklular Döneminde Kadın*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ufukötesi Yayınları.

Çaycı, A. (2008). *Selçuklularda Hükümdarlık Sembolleri*. (Birinci Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

Çelik, Z. (2011). Anadolu Halkının Tahta Çıkacak Türkiye Selçuklu Hükümdarlarını Karşılama Törenleri (İbn Bibi Evreninde). *History Studies Dergisi*, 3(3), 85-95.

Deer, J. (1954). İstep Kültürü, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi*, 1(2), 159-176.

Divitçioğlu, S. (2005). *Orta Asya Türk İmparatorluğu (VI.-VII. Yüzyıllar).* Ankara: İmge Kitabevi.

Elçin, Ş. (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, Ankara.

El-Hüseyni, N. İ. A. (1999). *Ahbarü'd Devleti's Selçukiyye*, (Çev. Necati Lugal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Erdoğan, A. (2014). İslamiyet'ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş, Kurultay örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 39-52.

Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri*, İstanbul, Cilt: 1, 356.

Erkul, A. (2002). *Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri*. Türkler Ansiklopedisi. Cilt 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 58-66.

Genç, R. (1975). XI. yüzyılda Türklerde Evlenme. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (7), 299.

Göksu, E. (2005). Ikta Sisteminin Tekamülünde Selçukluların Rolü. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* (1), 83-96.

Gömeş, S. (2014). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.

Güleç, E. (1996). *Türk Rahvan Atı ve Atçılığı*, İstanbul: Nadir Kitabevi.

Gülensoy, T. (1995). *At Damgaları*, İstanbul.

Gümrükoğlu, S.S. (2013). İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme. *GÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(4), 223-256.

Günay, Ü. ve Güngör, H. (2015). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, (Dördüncü Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.

Hacıgökmen, M. A. (2013). Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları, Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı, Konya.

İbn'ül Adim. (1989). *Bugyetü't-taleb fi tarihi Haleb*. (Çev. A.Sevim.). Ankara: TTK Yayınları.

İbnü'l A. (2014). *Zübdetü'l Haleb Min tarihi Haleb'de Selçuklular*. (Çev. A.Sevim). Ankara: TTK Yayınları.

İbnü'l Cevzi. (2014). *El Muntazam fi Tarihi'l Ümem'de* Selçuklular. (Çev. A. Sevim). Ankara: TTK Yayınları.

İnan, A. (1948). *Eski Türklerde ve Folklorda Ant*. (Yeni Baskı). Ankara: TTK Yayınları.

İnan, A. (1988). *Makaleler ve İncelemeler*. Cilt: 2, Ankara.

İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler II*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK Yayınları

Kafalı, M. (2015). *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*. (İkinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.

Kafesoğlu, İ. (1997). Türk Milli Kültürü. (On Beşinci Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2014). *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2016). *Selçuklular ve Selçuklu Üzerine Araştırmalar*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kaşgarlı Mahmud. (2015). *Divan'u Lugatı't Türk*. (İkinci Baskı). Ankara: TDK Yayınları,

Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kesik, M. (2014). *At Üstünde Selçuklular: Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş.* (İkinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kılınç, A. (2008). Vasiyet-nâmelerde Dikkat Çekilen Bir Konu: İlim. I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, (23-26 Ekim), Isparta.

Koca, S. (1996). Tuğrul Beyden Sonra Selçuklu Devletinde Yaşanan Otorite Bunalımı Alp Arslan Tarafından Nasıl Giderildi?. *Bilig Dergisi*, (3), 80-85.

Koca, S. (2002). *Eski Türklerde Bayram ve Festivaller*. Türkler Ansiklopedisi. Cilt 3, Ankara; Yeni Türkiye Yayınları, 51-57.

Koca, S. (2005). *Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür*. (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi

Koca, S. (2007). Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Melikşah'ın Büyük Selçuklu Tahtına Çıkması. *Gazi Türkiyat Dergisi*, 1(1), 9-33.

Koca, S. (2010). *Türk Kültürünün Temelleri-II*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Kültür Yayınları.

Koca, S. (2012). *Toy*. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi. cilt: 41,270-272

Koca, S. (2016). *Türkiye Selçukluları Tarihi: Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubad'a (1071-1220)*. (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi

Koçak, K. (2011). İslamiyet'ten Önceki Türk devletlerine Göre Tahta Çıkma Töreni ve Yöntemleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,* 2(3), 101-117.

Korkmaz, S. (1999). Selçuklularda Nevruz Kutlamaları. *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (8), 253-256.

Köymen, M. A. (2016). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III. Cilt, Alp Arslan ve Zamanı. (Altıncı Basım). Ankara: TTK Yayınları

Kurtoğlu, O. (2009). Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği. *Milli Folklor Dergisi*, 21(8), 89-99.

Küçükaşçı, M. S. (2009). Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı. *Osmanlı Araştırmaları*. Sayı 33, 8.

Kütük, A. (2014). İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları. *Türkiyat Mecmuası,* 24(2), 133-170.

Mandaloğlu, M. (2013). İslamiyet'ten Önce Türklerde Aile hukuku. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 1(13), 133-159.

Merçil, E. (2007). *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*. (Birinci Baskı). Ankara: TTK Yayınları

Merçil, E. (2014). *Alp Arslan ve Malazgirt*. İstanbul: İBB Kültür A.Ş Yayınları.

Nizamü'l Mülk. (2013). *Siyasetname*. (Haz. M.A. Köymen). Ankara: TTK Yayınları.

Onay, İ. (2013). İslamiyet'ten Önce Türklerde Cenaze ve Defin İşleminde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları. *International Journal of Social Science,* 6(3), 479-490.

Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 258.

Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı*. (İkinci Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Özbek, S. (2001). Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), Afyon.

Peacock, A.C.S. (2010). *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu: Yeni Bir Yorum*. (Çev. Z. Rona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.

Piyadeoğlu, C.(2010). Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da kutlanan Bayramlar ve Bayram Kutlamaları. *International Periodical For the Languages, Literatature and History of Turkish or Turkic,* 5(4), 1412-1420.

Reşidü'd-din Fazlullah. (2011). *Cami'üt Tevarih: Selçuklu Devleti*. (Çev. E. Göksu- H.H. Güneş). İstanbul: Selenge Yayınları.

Sadruddin H. (1999). *Ahbarü'd- Devleti's-Selçukiyye*. (Çev. N. Lugal). Ankara: TTK Yayınları.

Sevim, A. (1999). Sıbt İbn'ül Cevzi'nin Mir'atü'z zaman fi Tarihi'l ayan adlı eserindeki Selçuklularla ilgili bilgiler II: Sultan Alp Arslan dönemi. *Belgeler Dergisi*, 19(23), 4.

Sevim, A. (2014). *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi*. (Dördüncü Baskı). Ankara: TTK Yayınları.

Sevim, A. ve Merçil, E. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sıbt İbnü'l Cevzi, (2011). *Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*. (Çev. Ali Sevim, Ankara: TTK Yayınları.

Sümer, F. (1995). *Türklerde Atçılık ve Binicilik*, İstanbul.

Sümer, F. ve Sevim, A. (1988). *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK Yayınları.

Taneri, A. (1966). Müsameretü'l – Ahbar'ın Türkiye Selçukluları devlet teşkilatı bakımından Değeri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(6-7), 127-171.

Taşkıran, H. (2016). Karamanoğullarında Veraset Sistemi ve İktidar Mücadeleleri. *Tarih Okulu Dergisi,* 9(25), 381-399

Tellioğlu, İ. (2014). *Ermeni Kaynakları Gözüyle Anadolu'nun Fethi. Tarihte Türkler ve Ermeniler*. Ankara: TTK Yayınları, 108.

Tryjarski, E. (2011). *Türkler ve Ölüm*. (Çev. Hafize Er). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Turan, O. (1993). *Selçuklular ve Türk İslam medeniyeti*, İstanbul.

Turan, O. (2015). *Selçuklular ve İslamiyet*. (Altıncı Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Turan, O. (2016). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. (Ondördüncü Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Turan, O.(2015). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Usal Yalçın, S. S. (2010). Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel Süslemeleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* 1(1), 157-167.

Uyumaz, E. (2011). *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler*. (Birinci Basım). İstanbul: Bilgi Sanat Yayınları.

Zeydan, C. (2012). *İslam Uygarlıkları Tarihi*. (Çev. N. Gök). İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	: Aziz BAŞDİN
Uyruğu	: T.C.
Doğum Yeri	: Bartın
Doğum Tarihi	: 06.06.1991
Medeni Hali	: Bekâr
Mail	: azizbasdin@gmail.com
İletişim (Telefon)	: 05436864863

EĞİTİM

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet Tarihi**
Yüksek Lisans	Gazi Üni.-Ortaçağ Tarihi	2015-Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üni.-Tarih	18.06.2015

İŞ DENEYİMİ	**Yer**	**Görev**

YABANCI DİL

İngilizce (YDS 2017: 76,25)
Arapça (Başlangıç Düzeyi)

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR…

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
1010